

STUDIA EKONOMICZNE

GOSPODARKA • SPOŁECZEŃSTWO • ŚRODOWISKO

Nr 2/2020 (6)

ISSN 2544-6916

PAŃSTWOWA WYŻSZA SZKOŁA ZAWODOWA W NOWYM SĄCZU

www.pwsz-ns.edu.pl

STUDIA EKONOMICZNE • Gospodarka • Społeczeństwo • Środowisko • Nr 2/2020 (6)

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nowym Sączu
Nowy Sącz, grudzień 2020

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nowym Sączu

STUDIA EKONOMICZNE
Gospodarka • Społeczeństwo • Środowisko

Nr 2/2020 (6)

Nowy Sącz, grudzień 2020

Wydawca

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nowym Sączu
Wydawnictwo Naukowe
ul. Staszica 1, 33-300 Nowy Sącz, tel.: 18 443 45 45, e-mail: wn@pwsz-ns.edu.pl

Rada naukowa

Peter Adamišin (Prešovská univerzita v Prešove); Andrzej Antoszewski (Uniwersytet Wrocławski);
Paweł Churski (Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu); Teresa Famulska (Uniwersytet Ekonomiczny
w Katowicach); Stanisław Korenik (Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu); Jerzy Kornaś (Państwowa
Wyższa Szkoła Zawodowa w Nowym Sączu); Jerzy Malec (Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego);
Bohuslava Mihalčová (Faculty of Business Economics with seat in Košice, University of Economics in Bratislava);
Joanna M. Moczydłowska (Politechnika Białostocka); Agata Niemczyk (Państwowa Wyższa Szkoła
Zawodowa w Nowym Sączu); Danuta Stawasz (Uniwersytet Łódzki); Svitlana Volosovych
(Kyiv National University of Trade and Economics)

Komitet redakcyjny

redaktor naczelny – Tadeusz Kudłacz;
sekretarz redakcji – Marek Reichel;
redaktor językowy – Tamara Bolanowska-Bobrek; redaktor statystyczny – Aleksandra Jasińska;
członkowie – Jarosław Handzel, Monika Danielska

Zespół recenzentów

Krystyna Brzozowska (Uniwersytet Szczeciński); Justyna Danielewicz (Uniwersytet Łódzki);
Kazimierz Górka (emerytowany profesor Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie); Mariola Grzebyk
(Uniwersytet Rzeszowski); Krzysztof Jakóbiak (były dyrektor GUS w Krakowie, obecnie zastępca prezesa
NBP Oddział w Krakowie); Marcin Jurgilewicz (Politechnika Rzeszowska); Marcin Kopeć (specjalista w zakresie
rozwoju miast i regionów); Danuta Krzywda (Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie); Piotr Lityński
(Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie); Sławomir Pastuszka (Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach);
Robert Pawlusiński (Uniwersytet Jagielloński); Robert Perdał (Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu);
Katarzyna Peter-Bombik (Uniwersytet Jagielloński); Anna Pietruszka-Ortyl (Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie);
Łukasz Popławski (Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie); Kamila Simon-Tabaka (University of Grenoble,
The Town Planning Institute of Grenoble); Tomasz Stefaniuk (Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach);
Zygmunt Szymła (emerytowany profesor Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie); Bernadetta Zawilińska
(Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie); Magdalena Zdun (Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie)

Redaktor tematyczny numeru

Marek Reichel

Recenzenci czasopisma w 2020 roku

Patrycja Brańka, Justyna Danielewicz, Elżbieta Gajecka, Kazimierz Górka, Mariola Grzebyk,
Marcin Kopeć, Danuta Krzywda, Piotr Lityński, Sławomir Pastuszka, Robert Pawlusiński, Robert Perdał,
Katarzyna Peter-Bombik, Jarosław Reszczyński, Leszek Rudnicki, Tomasz Stefaniuk, Bernadetta Zawilińska

© Copyright by Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nowym Sączu
Nowy Sącz 2020

ISSN 2544-6916

Adres redakcji

ul. Jagiellońska 61, 33-300 Nowy Sącz, tel.: 18 443 53 02, <http://studiaekonomiczne.pwsz-ns.edu.pl/>

Druk

Wydawnictwo i drukarnia NOVA SANDEC s.c.
Mariusz Kałyniuk, Roman Kałyniuk
ul. Lwowska 14, 33-300 Nowy Sącz, tel.: 18 547 45 45, e-mail: biuro@novasandec.pl

Spis treści

Krzysztof SURÓWKA

Ekonomiczne konsekwencje zmian w podatku dochodowym od osób fizycznych dla sektora finansów publicznych w Polsce 5

Jerzy KORNAŚ

From democracy to authoritarianism. The evolution of the forms of government in the Second Polish Republic 16

Kazimierz GÓRKA, Agnieszka THIER

Zasługi Rudolfa Zuberera dla Krynicy-Zdrój oraz badań geologicznych w Polsce i na świecie 26

Aleksandra JASIŃSKA

Samodzielność wydatkowa miasta Nowy Sącz na tle innych miast na prawach powiatu 37

Natalia JAŚKIEWICZ

Rozwój przedsiębiorczości polskich województw – podejście statyczne i dynamiczne w latach 2014-2018 54

Natalia JAŚKIEWICZ, Paulina RYDWAŃSKA

Przestrzenne zróżnicowanie poziomu kapitału społecznego w Polsce 72

Agata NIEMCZYK, Czesław GRUCA 85

Oszczędzanie jako forma zabezpieczenia emerytalnego w świadomości reprezentantów pokolenia X i Y (na przykładzie mieszkańców Małopolski) 85

PRZEGLĄD NOWOŚCI WYDAWNICZYCH 101

Informacje o Autorach 109

Krzysztof SURÓWKA

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nowym Sączu, Polska

EKONOMICZNE KONSEKWENCJE ZMIAN W PODATKU DOCHODOWYM OD OSÓB FIZYCZNYCH DLA SEKTORA FINANSÓW PUBLICZNYCH W POLSCE

Streszczenie

Podatek dochodowy od osób fizycznych jest istotnym źródłem dochodów budżetu państwa, jednostek samorządu terytorialnego i Narodowego Funduszu Zdrowia. Z tego też względu reforma PIT powinna uwzględniać przede wszystkim sytuację finansową podmiotów sektora finansów publicznych, zaś każda zmiana w tym podatku powinna być wprowadzana w sposób ewolucyjny, a nie rewolucyjny. Tymczasem władza publiczna, ulegając naciskom różnych grup społecznych, podejmuje działania, mające na celu zmniejszenie fiskalności tego podatku. Obserwujemy to w całym okresie obowiązywania ustawy o PIT, a szczególnie po roku 2016. Spadek dynamiki dochodów z PIT może mieć niekorzystny wpływ na poziom zaspokajania potrzeb publicznych.

Głównym celem artykułu jest pokazanie roli podatku dochodowego od osób fizycznych w polskim systemie podatkowym oraz ocenie wpływu zmian w tym podatku w latach 1992-2020 na kształtowanie się dochodów sektora finansów publicznych.

Słowa kluczowe: ewolucja PIT, funkcja fiskalna PIT, skale podatkowe w PIT, ulgi w PIT, podział wpływów z PIT.

ECONOMIC CONSEQUENCES OF CHANGES IN THE PERSONAL INCOME TAX FOR THE PUBLIC FINANCES SECTOR IN POLAND

Summary

Personal income tax is an important source of income for the state budget, local government units and the National Health Fund. For this reason, the PIT reform should primarily take into account the financial situation of public finance sector entities, and any change in this tax should be introduced in an evolutionary, not revolutionary manner. Meanwhile, the public authority, succumbing to pressure from various social groups, takes steps to reduce the fiscal efficiency of this tax. We observe it throughout the entire period of the PIT Act being in force, and especially after 2016. A decline in the growth rate of PIT income may have an adverse impact on the level of meeting public needs.

The main objective of the article is to show the role of personal income tax in the Polish tax system and to assess the impact of changes in this tax in 1992-2020 on the revenue of the public finance sector.

Key words: PIT evolution, PIT fiscal function, PIT tax scales, PIT relief, distribution of PIT revenues.

Wprowadzenie

Podatek dochodowy od osób fizycznych jest jednym z najbardziej fiskalnych podatków w Polsce. Wpływy z tego podatku zasilają budżet państwa, budżety samorządu terytorialnego oraz w przeważającej części finansują świadczenia w dziedzinie ochrony zdrowia. Z tego też względu reforma PIT powinna uwzględniać przede wszystkim sytuację finansową podmiotów sektora finansów publicznych. Spadek dynamiki dochodów z tego podatku może mieć niekorzystny wpływ na poziom zaspokajania potrzeb publicznych.

PIT jest także bezpośrednim podatkiem, którego skutki doświadcza grupa ok. 24,5 mln osób. Stąd też podejmowane są przez wpływowe siły różnorakie działania, mające na celu zmniejszenie fiskalności tego podatku. Władza publiczna często takim naciskom ulega.

Głównym celem artykułu jest pokazanie roli podatku dochodowego od osób fizycznych w polskim systemie podatkowym oraz ocenienie wpływu zmian w tym podatku w latach 1992-2020 na kształtowanie dochodów sektora finansów publicznych.

Geneza wprowadzenia PIT w Polsce

Podatek dochodowy od osób fizycznych został wprowadzony do polskiego systemu podatkowego w 1992 roku, na mocy ustawy z dnia 26 lipca 1991 r. (Ustawa z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych). Zastąpił wówczas pięć konstrukcji podatkowych. Dwa podatki (tj. podatek od płac i podatek wyrównawczy) zostały uchylone, a trzy pozostałe (tj. podatek od wynagrodzeń, podatek dochodowy od osób fizycznych i część podatku rolnego) zachowano wskutek tego, że ich przedmioty opodatkowania i źródła przychodów weszły do konstrukcji nowego podatku dochodowego od osób fizycznych.

Wprowadzenie PIT nie miało praktycznie żadnych konsekwencji dla osób fizycznych, ponieważ wcześniej nastąpiło ubruttowienie wynagrodzeń pracowników. Jedynie w przypadku osób, którym przysługiwały prawa autorskie, nastąpił wzrost obciążeń podatkowych, gdyż zamiast 10% zaczęły płacić 19%, 30% lub 40% podatku od swoich dochodów.

Wprowadzenie podatku dochodowego od osób fizycznych miało istotne znaczenie w reformowaniu polskiego systemu podatkowego, przede wszystkim dlatego, że w miejsce kilku konstrukcji podatkowych wprowadzono jeden podatek, który cechuje powszechność podmiotowa i przedmiotowa. Mankamentem w tym zakresie było jednak wyłączenie z opodatkowania podatkiem dochodowym rolników, co spowodowało, że ponad milionowa grupa obywateli nie została objęta podatkiem PIT.

Wprowadzenie PIT miało również wymiar polityczny. Na początku okresu transformacji w dochodach budżetu państwa dominowały podatki od przedsiębiorstw „uspołecznionych”, które w 1991 roku stanowiły ok. 93% ogółu dochodów budżetowych. Po uchwaleniu ustawy o PIT dochody budżetu państwa od sektora prywatnego wzrosły do prawie 40%.

Podatek dochodowy od osób fizycznych jako dochód sektora finansów publicznych w latach 2016-2018

Podatek dochodowy od osób fizycznych zaliczany jest to grupy podatków centralnych. W początkowym okresie jego funkcjonowania przeważająca część dochodów z tego podatku zasilala budżet państwa. Udział gmin w PIT wynosił 15%, co było konsekwencją tego, że przed wejściem w życie ustawy o PIT gminy posiadały 30% wpływów z podatku od wynagrodzeń i wyrównawczego oraz 50% wpływów z podatku dochodowego od osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą i opodatkowanych na zasadach ogólnych.

W wyniku dalszej decentralizacji finansów publicznych w Polsce, a zwłaszcza po wprowadzeniu trójszczeblowego samorządu terytorialnego, część wpływów z tego podatku stała się dochodem własnym nie tylko gmin, ale też powiatów i województw samorządowych. Z kolei po 1998 roku, czyli po wprowadzeniu w naszym kraju ubezpieczeniowego modelu finansowania ochrony zdrowia, część PIT (początkowo 7,5%, a później 7,75% podstawy) została przekształcona na składkę na ubezpieczenia zdrowotne, stając się dochodem Kas Chorych, a następnie Narodowego Funduszu Zdrowia.

Kolejną reformą, która doprowadziła do dalszej decentralizacji wpływów z PIT było uchwalenie nowej ustawy o dochodach jednostek samorządu terytorialnego (Ustawa z dnia 13 listopada 2003 r. o dochodach jednostek samorządu terytorialnego). Zmiana zasad finansowania JST w Polsce spowodowała istotne zwiększenie, zwłaszcza gminom i powiatom, procentowych udziałów w tym podatku.

Tabela 1 przedstawia dochody z PIT na tle dochodów budżetu państwa w latach 2016-2018.

Tabela 1

PIT na tle dochodów budżetu państwa w latach 2016-2018 (w mld zł)

Wyszczególnienie	2016	2017	2018
Dochody budżetu państwa, w tym:	314,7 100%	350,4 100%	380,0 100%
PTU (VAT)	126,6 40,2%	156,8 44,7%	174,9 46,0%
Akcyza	65,7 20,8%	68,3 19,5%	72,1 19,0%
CIT	26,4 8,4%	29,8 8,5%	34,6 9,1%
PIT	48,2 15,3%	52,7 15,0%	59,6 15,7%
Pozostałe dochody (głównie niepodatkowe)	47,8 15,3%	42,8 12,3%	38,8 10,2%

Zródło: sprawozdania z wykonania budżetu państwa za lata 2016-2018, obliczenia własne.

Z danych liczbowych zawartych w tabeli 1 wynika, że podatek dochodowy od osób fizycznych stanowi w ostatnich latach ponad 15% dochodów budżetu państwa¹. W porównaniu do dochodów z podatku od towarów i usług nie jest on wydajnym źródłem dochodów budżetu państwa.

Analizowanie podatku dochodowego od osób fizycznych jedynie przez pryzmat budżetu państwa jest jednak mylące. Faktyczne wpływy z PIT są bowiem znacznie większe. Związane to jest z tym, że w podatku dochodowym od osób fizycznych posiadają udziały jednostki samorządu terytorialnego. Udziały te istotnie wzrosły po roku 2003. W analizowanym okresie gminy miały ponad 38% udziału w PIT (docelowo udział ten będzie wynosił 39,34%), powiaty – 10,25%, a województwa samorządowe – 1,6%. Są to procentowe udziały danej JST w PIT z danego terenu. Wpływy JST z udziałów w podatku dochodowym od osób fizycznych w latach 2016-2018 obrazują dane zawarte w tabeli 2.

¹ Na dochody budżetu państwa z podatku dochodowego od osób fizycznych składają się: dochody z PIT według skali, dochody z PIT liniowego, dochody z ryczałtu od przychodów ewidencjonowanych oraz podatek ze zbycia papierów wartościowych. Trzy ostatnie podatki w całości wpływają do budżetu państwa.

Tabela 2

Wpływy JST w Polsce z podatku dochodowego od osób fizycznych w latach 2016-2018 (w mld zł)

Dochody JST z PIT	2016	2017	2018
Gminy	16,6	18,3	20,9
Powiaty	4,5	5,0	5,6
Powiaty „grodzkie”	18,7	20,3	22,8
Województwa	1,3	1,4	1,6
Dochody JST z PIT	41,1 19,2%	44,9 19,5%	50,9 20,2%
Dochody ogółem JST	213,7	229,9	251,8

Źródło: sprawozdania z wykonania budżetu państwa za lata 2016-2018, obliczenia własne.

W latach 2016-2018 udział PIT w dochodach JST w Polsce wynosił ok. 20%. Wiąże się to głównie z dobrą koniunkturą gospodarczą w analizowanym okresie, wysoką rentownością podmiotów gospodarczych oraz wzrostem wynagrodzeń. Ten wzrost dochodów byłby jeszcze wyższy, gdyby nie podejmowane działania mające na celu zmniejszenie fiskalności PIT.

Trzecim elementem, który składa się na wpływy z podatku dochodowego od osób fizycznych jest składka na Narodowy Fundusz Zdrowia. W wyniku wprowadzenia w 1999 roku ubezpieczeń zdrowotnych, ochrona zdrowia przestała być finansowana z podatków (aktualnie wydatki budżetu państwa i budżetów JST na ochronę zdrowia dotyczą jedynie dofinansowywania inwestycji, finansowania niektórych procedur medycznych, finansowania składek na ubezpieczenia zdrowotne za osoby nieubezpieczone, a spełniające warunki, przeciwdziałanie alkoholizmowi itp.).

Wyłączenie z budżetu państwa wydatków na ochronę zdrowia i przekazanie tego zadania do finansowania Narodowemu Funduszowi Zdrowia, przez zawieranie kontraktów z placówkami opieki zdrowotnej, spowodowało, że NFZ musiał otrzymać środki finansowe na prowadzenie działalności. Podstawowym źródłem dochodów NFZ jest część wpływów z PIT w wysokości 7,75% podstawy, którą jest wynagrodzenie pracownika po zapłaceniu składek na ZUS. Pozostała część dochodów NFZ stanowi 1,25% składki obciążającej wynagrodzenie netto pracownika.

W latach 2017-2018 odliczona od PIT składka na ubezpieczenie zdrowotne (w wysokości 7,75%) wynosiła odpowiednio: 2017 rok – 56,2 mld zł, 2018 rok – 61 mld zł.

Uwzględniając znaczenie PIT w kształtowaniu dochodów wymienionych trzech elementów sektora finansów publicznych, należy stwierdzić, że faktyczne wpływy z PIT na koniec 2018 roku wynosiły:

- 59,6 mld zł jako dochody budżetu państwa;
- 50,9 mld zł jako dochody JST;
- 61,0 mld zł jako składka na NFZ.

Suma wpływów z wymienionych wyżej trzech pozycji, składających się na PIT, w roku 2018 roku wyniosła 171,5 mld zł i kształtowała się na poziomie wpływów z VAT (174,9 mld zł). Świadczy to o tym, że podatek dochodowy od osób fizycznych w dużym stopniu pełni funkcję fiskalną.

Charakterystyka konstrukcji podatku dochodowego od osób fizycznych

PIT jest podatkiem płaconym od dochodu. Dochodem (**D**) jest nadwyżka przychodów (**P**) nad kosztami uzyskania przychodu (**Kup**):

$$D = P - Kup$$

Podstawowymi źródłami przychodów w podatku dochodowym od osób fizycznych są:

- wynagrodzenia ze stosunku pracy – **64%** dochodu do opodatkowania PIT;
- emerytury i renty – ok. **25%** dochodu do opodatkowania PIT;
- działalność wykonywana osobiście (np. umowa zlecenie) – **4%** dochodu do opodatkowania;
- pozarolnicza działalność gospodarcza osób fizycznych i działy specjalne produkcji rolnej – **5%** dochodu do opodatkowania PIT.

Na wymienione cztery źródła przychodów przypada 98% dochodu, podlegającego opodatkowaniu podatkiem dochodowym od osób fizycznych (według skali).

Pozostałymi źródłami, na które przypada ok. 2% dochodu do opodatkowania PIT, są przychody z: najmu i dzierżawy, kapitałów pieniężnych i praw majątkowych, odpłatnego zbycia nieruchomości i rzeczy ruchomych oraz innych źródeł.

Oprócz dochodów podlegających opodatkowaniu podatkiem dochodowym od osób fizycznych, ustawa o PIT (art. 21) wymienia liczne, mające jednak w skali całości dochodów znaczenie marginalne, zwolnienia przedmiotowe². Nie są opodatkowane np. odszkodowania, stypendia, renty wojenne i wojskowe, niektóre zasiłki itp.

Ustawa o podatku dochodowym od osób fizycznych wyróżnia cztery metody liczenia kosztów uzyskania przychodów:

- metodę kwotową;
- metodę procentową;
- metodę polegającą na tym, że można odliczyć koszty faktycznie poniesione (z wyjątkiem kosztów niepotrącalnych);
- metodę, gdzie wyliczając dochód, nie można przychodu pomniejszyć o żadne koszty.

Metoda kwotowa ma zastosowanie do umów o pracę i polega na tym, że pracownikowi pracodawca, w celu wyliczenia dochodu, pomniejsza przychód miesięcznie o kwotę określoną przez ustawodawcę. Przez wiele lat kwota ta wynosiła rocznie 1 335 zł. Zmieniona została dopiero w październiku 2019 roku (ze 111,25 zł miesięcznie do kwoty 250 zł miesięcznie). Od 2020 roku roczne koszty uzyskania przychodów wynoszą 3 000 zł.

Od tej podstawowej zasady przysługują cztery wyjątki. Wyjątek pierwszy dotyczy osób, które dojeżdżają do pracy z innej miejscowości – wówczas koszty uzyskania przychodów są wyższe o 20%. Drugi wyjątek odnosi się do osób, które dojeżdżają do pracy środkami komunikacji zbiorowej i nabywają bilety imienne okresowe. Dla tych osób kosztem uzyskania przychodu mogą być wydatki poniesione na zakup tych biletów. Trzeci wyjątek dotyczy osób, którym (w ramach umowy o pracę) przysługują prawa autorskie. Osoby te mają prawo do części dochodów (objętych prawami autorskimi) stosować 50% koszty uzyskania przychodów. Czwarty wyjątek związany jest z wieloetatowcami, tj. osobami, które pracują u więcej niż jednego pracodawcy na umowę o pracę – wówczas koszty uzyskania przychodów nie mogą przekroczyć rocznie 150% podstawowych kosztów uzyskania przychodów, a jeśli przynajmniej jedno miejsce pracy jest w innej miejscowości niż miejsce zamieszkania podatnika, to od 2000 roku – 5 400 zł.

² Por. PIT 2020. Komentarz z suplementem PIT 2020 – Rozwiązania tarczy antykryzysowej, G. Ziółkowski, 2020, Warszawa: INFOR.

Należy też podkreślić, że pracownikowi zatrudnionemu na umowie o pracę pracodawca ma obowiązek (przy wszystkich wyjątkach, które zostały przedstawione powyżej) naliczać pełne koszty uzyskania przychodów niezależnie od tego, czy pracownik pracuje na cały etat czy na część etatu, np. 1/2, 1/3 czy 1/4.

Druga metoda liczenia kosztów uzyskania przychodów to metoda procentowa. Ma ona zastosowanie przede wszystkim do umów zlecenia i umów o dzieło. W tym przypadku koszty uzyskania przychodów wynoszą odpowiednio 20% sumy zlecenia przy zwykłej umowie lub 50% sumy zlecenia w przypadku praw autorskich i praw pokrewnych.

Od tej generalnej zasady są dwa wyjątki. Wyjątek pierwszy dotyczy umów zlecenia do 200 zł. W tym przypadku nie ma kosztów uzyskania przychodów, a podatek liczy się od przychodu. Drugi wyjątek polega na tym, że podatnik, wykonując umowę zlecenie lub umowę o dzieło, ma prawo odliczyć koszty faktycznie poniesione, jeżeli jest w stanie je udokumentować rachunkami, fakturami itp., a będą one wyższe niż odpowiednio 20% bądź 50%.

Trzecia metoda liczenia kosztów uzyskania przychodów w PIT polega na tym, że od przychodu podatnik ma prawo odliczyć koszty faktycznie poniesione (z wyjątkiem kosztów niepotracalnych). Metoda ta ma zastosowanie do osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą i rozliczających się z PIT na zasadach ogólnych³. Podmioty muszą prowadzić ewidencję dla potrzeb PIT albo w książkach przychodów i rozchodów, albo też w księgach rachunkowych (handlowych). W tym ostatnim przypadku należy prowadzić pełną księgowość. Rodzaj prowadzonej dokumentacji jest uzależniony od wielkości przychodu uzyskanego w roku poprzednim i ma istotne znaczenie z punktu widzenia kosztów prowadzenia dokumentacji podatkowej. Od 2000 roku limitem jest kwota o równowartości 2 mln euro, przeliczona na złote według średniego kursu euro z pierwszego dnia roboczego października roku poprzedzającego rok podatkowy.

W przypadku prowadzenia działalności gospodarczej przychodem są wystawione faktury (rachunki). Podmiot gospodarczy obowiązuje więc ujęcie memoriałowe, a nie kasowe operacji gospodarczych⁴. Natomiast do podstawowych kosztów uzyskania przychodów w tym przypadku należą: koszty związane z wypłatą wynagrodzeń wraz z narzutami na wynagrodzenia, koszty zakupu surowców materiałów energii itp. oraz amortyzacja środków trwałych.

Podmiot gospodarczy ponosi niejednokrotnie wydatki, które pomimo, że są kosztami, to nie są kosztami uzyskania przychodów (wiąże się to z różnicą pomiędzy dochodem podatkowym a wynikiem finansowym). Przykładem wydatków, których nie można odliczyć, są różnego rodzaju kary, opłaty, odszkodowania płacone przez podmioty gospodarcze, wydatki reprezentacyjne, amortyzacja samochodu osobowego (od wartości przekraczającej 150 tys. zł, a w przypadku samochodu elektrycznego 225 tys. zł) itp.

Osoba fizyczna, która prowadzi działalność gospodarczą, może (deklaruje to do dnia 31 stycznia roku podatkowego) wybrać jedną z dwóch metod rozliczania się z PIT. Może płacić podatek według skali albo podatek liniowy:

- podatek według skali wynosi (17% do kwoty 85.528 zł i 32% od nadwyżki);
- podatek liniowy z kolei posiada jedną, 19%, stawkę, niezależnie od wysokości dochodu.

³ Por. *Rozliczanie podatku u źródła*, J. Sekita, 2017, Warszawa: Wolters Kluwer Polska.

⁴ Por. *Opodatkowanie dochodów nieujawnionych jako narzędzie uszczelniające system podatkowy*, K. Kandut, 2017, Warszawa: Wolters Kluwer Polska.

Jeśli przedsiębiorca wybierze podatek liniowy, traci pewne przywileje, polegające na tym, że:

- nie może rozliczać się ze współmałżonkiem;
- nie może korzystać z ulg w PIT z wyjątkiem składek na ZUS i NFZ;
- nie przysługuje mu kwota wolna od podatku (patrz dalej: kwota wolna od podatku).

Czwarta metoda liczenia kosztów uzyskania przychodów polega na tym, że podatnikowi nie przysługuje prawo do odliczenia żadnych kosztów, a podatek liczony jest od przychodu. Ta metoda jest najprostsza, a ma zastosowanie do wyliczania podatku w odniesieniu do emerytur, rent, zasiłków, a także w przypadku uproszczonych form opodatkowania dochodów z działalności gospodarczej, tj. ryczałtu od przychodów ewidencjonowanych i karty podatkowej.

Ważnym elementem konstrukcji PIT w Polsce są również ulgi podatkowe. Mogą być one odliczane od dochodu, pomniejszając podstawę opodatkowania lub od podatku, zmniejszając podatek należny.

W początkowym okresie obowiązywania ustawy o PIT ulg podatkowych było bardzo dużo. Zmiany w tym zakresie, często niespójne, wywoływały komplikacje w rozliczaniu się podatników. Świadczyły one również o braku koncepcji ministerstwa finansów i ustawodawcy w kwestii roli tego podatku w systemie podatkowym. Przykładem takich ulg były chociażby ulgi na budowę domów pod wynajem, darowizny na rzecz osób fizycznych czy wydatki na zakup obligacji, o które można było pomniejszyć (niekiedy znacznie) podstawę opodatkowania.

Po 2000 roku liczbę ulg podatkowych zaczęto ograniczać, a ponadto, obok ulg odliczanych od dochodu, zostały wprowadzone ulgi odliczane od podatku. W przypadku tych ostatnich można było odliczyć tylko 19% poniesionych wydatków, co stawało się mniej opłacalne dla podatników, posiadających dochody w drugim i trzecim przedziale opodatkowania (gdzie stawki podatkowe wynosiły odpowiednio 30% lub 40%)⁵.

W kolejnych latach (zwłaszcza po 2008 roku) nastąpił proces porządkowania i znacznego ograniczania ulg podatkowych, przy równoczesnym łagodzeniu skali podatkowej. Aktualnie w PIT występuje pięć ulg odliczanych od dochodu i dwie ulgi odliczane od podatku. Do ulg odliczonych od dochodu należą: składki na ubezpieczenia społeczne, darowizny, wydatki na cele rehabilitacyjne, wpłaty na IKZE, wydatki z tytułu użytkowania sieci Internet oraz zwrot tzw. kosztów kwalifikowanych związanych z ponoszeniem wydatków na prace badawczo-projektowe.

Do ulg odliczanych od podatku należą z kolei: składki na NFZ do wysokości 7,75% oraz ulgi na dzieci.

Charakterystyka konstrukcji podatku dochodowego od osób fizycznych, a także ocena zmian w tym podatku byłaby niekompletna bez prezentacji skali podatkowej.

W PIT przez wiele lat (tj. od 1992 do 2008 roku) obowiązywały trzy przedziały opodatkowania. W latach 1997-2009 do kwoty 44.490 zł stawka podatkowa wynosiła 19%, od 44.490 zł do 85.528 zł – 30% i od nadwyżki ponad 85.528 zł – 40%. W okresie tym nie ulegała zmianie kwota wolna od podatku, która wynosiła 3 091 zł.

Zmiany nastąpiły dopiero w 2009 roku. Wówczas wprowadzono, obowiązujące do 2019 roku, dwie stawki podatkowe i dwa przedziały opodatkowania: tj. 19% – do 85.528 zł i 32% od nadwyżki ponad 85.528 zł. Nowelizacja ustawy spowodowała, że w roku 2009 mieliśmy w Polsce w zasadzie PIT liniowy, gdyż 99% podatników miało dochody w pierwszym przedziale opodatkowania i płaciło 18% podatku.

⁵ Por. *Podatek dochodowy od osób fizycznych. Komentarz*, J. Marciniuk, 2017, Warszawa: C.H. Beck.

Na koniec 2018 roku nadal 96% podatników miało dochody w pierwszym przedziale podatkowym, jednak przez ograniczanie ulg podatkowych pozostałe 4% podatników (o dochodach ponad 85.528 zł) zapłaciło 30% całego podatku PIT, podczas gdy 96% podatników – 70% PIT.

Elementem konstrukcji PIT jest kwota wolna od podatku, oznaczająca *de facto* zwolnienie pewnej części dochodów z podatku dochodowego. W Polsce kwota ta, wynosząca 3 091 zł, od 2009 roku nie ulegała zmianom. W okresie tym podatnik miał prawo pomniejszyć podatek do zapłacenia rocznie o 556,02 zł, a miesięcznie o 46,33 zł. Nowelizacja podatku dochodowego w tym zakresie nastąpiła dopiero w roku 2017, a polegała na podniesieniu kwoty wolnej od podatku z 3 091 zł do 6 600 zł. W kolejnym roku kwota ta wzrosła do 8 000 zł.

Wzrost kwoty wolnej od podatku nie oznaczał jednak zmniejszenia obciążeń podatkowych dla wszystkich, ale jedynie dla tych podatników, których dochody mieściły się w pewnych przedziałach opodatkowania. Oznacza to, że prawo do kwoty wolnej od podatku i odpowiednio do pomniejszenia wysokości podatku należnego z tego tytułu ulega zmniejszeniu w miarę uzyskiwania w ciągu roku coraz wyższych dochodów, aż do utraty tego prawa, przy dochodach ponad 127.000 zł.

Tabela 3

Skala podatkowa w PIT w 2020 roku oraz kwota wolna od podatku w PIT

Podstawa obliczenia podatku w złotych		Podatek wynosi	
ponad	do		
	85.528 zł	17%	Minus kwota zmniejszająca podatek
85.528 zł	1.000.000 zł	14.539 zł 76 gr + 32% nadwyżki ponad kwotę: 85.528 zł	
1.000.000 zł		14.539 zł 76 gr + 32% nadwyżki ponad kwotę: 85.528 zł	Minus kwota zmniejszająca podatek plus dodatkowe 4% od nadwyżki ponad 1 mln zł podstawy

Zródło: Art. 27 ust. 1 ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych.

W tabeli 3 została przedstawiona obowiązująca w Polsce od 2020 roku (w zasadzie od października 2019 roku) skala podatkowa oraz uwzględniona w niej kwota wolna od podatku.

Od 1 stycznia 2020 roku wysokość kwoty wolnej od podatku zależna jest od wielkości dochodu. Bazowa kwota roczna, o którą zostaje pomniejszony podatek, to 525,12 zł, natomiast kwota wolna wynosi:

- 1 360 zł – dla podstawy obliczenia podatku, która nie przekracza kwoty 8 000 zł;
- 1 360 zł pomniejszone o kwotę obliczoną według wzoru: $834 \text{ zł } 88 \text{ gr} \times (\text{podstawa obliczenia podatku} - 8 000 \text{ zł}) / 5 000 \text{ zł}$ – dla podstawy obliczenia podatku wyższej od 8 000 zł i nieprzekraczającej kwoty 13.000 zł;
- 525 zł 12 gr – dla podstawy obliczenia podatku wyższej od 13.000 zł i nieprzekraczającej kwoty 85.528 zł;

- 525 zł 12 gr pomniejszone o kwotę obliczoną według wzoru: $525 \text{ zł } 12 \text{ gr} \times (\text{podstawa obliczenia podatku} - 85.528 \text{ zł}) / 41.472 \text{ zł}$ – dla podstawy obliczenia podatku wyższej od 85.528 zł i nieprzekraczającej kwoty 127.000 zł.

Przy dochodach powyżej 127.000 zł kwota wolna nie przysługuje.

Ocena dokonywanych zmian w podatku dochodowym od osób fizycznych w latach 1992-2020

Z dotychczasowych rozważań wynika, że w okresie obowiązywania ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych miały miejsce liczne nowelizacje ustawy. Dotyczyły one przedziałów opodatkowania, stawek podatkowych, metod liczenia kosztów uzyskania przychodów, kwoty wolnej od podatku, a także ulg podatkowych. Zmiany te często były niespójne. Świadczyły one również o braku koncepcji ministerstwa finansów i ustawodawcy w kwestii roli tego podatku w systemie podatkowym. Bardzo często miały charakter polityczny⁶. Powodowały brak stabilności wpływów z PIT dla całego sektora finansów publicznych, ale też utrudniały funkcjonowanie podatnikom, którzy mieli problemy z optymalizacją rozliczenia podatku. Przykładem w tym zakresie mogą być – o czym wspomniano wcześniej – liczne ulgi podatkowe występujące do końca lat 90., które w niewielkim stopniu pełniły funkcję stymulacyjną (np. ulga na budowę domów pod wynajem czy darowizny na rzecz osób fizycznych), uszczuplając istotnie dochody budżetowe.

Z drugiej strony, aby te dochody zwiększyć, w latach 1994-1997 podniesione zostały na okres przejściowy stawki podatkowe (do 21%, 33% i 45%).

W kolejnych latach (1998-2008) obniżono wprawdzie stawki podatkowe do 19%, 30% i 40%, rewaloryzując także co roku przedziały opodatkowania, ale równocześnie w 2004 roku uchwalona została nowa, 50%, stawka podatkowa, która nie została wprowadzona wyłącznie wskutek weta Prezydenta Kwaśniewskiego.

Z kolei w roku 2009 zmniejszono znacznie fiskalny charakter PIT, wprowadzając dwie stawki podatkowe – 18% i 32%, które do 2020 roku nie były nowelizowane. Utrzymanie stałych stawek podatkowych na tym samym poziomie przez 13 lat należy ocenić pozytywnie, gdyż stabilizuje to system podatkowy. W okresie tym nie zmieniły się jednak też kwoty przedziałów opodatkowania, pomimo występowania zjawisk inflacyjnych w gospodarce. Mało tego, w październiku 2019 roku (była to wyraźna decyzja polityczna związana z wyborami do Parlamentu) ustawodawca podwyższył koszty uzyskania przychodów, łagodząc po raz kolejny fiskalny charakter PIT. Ponadto w tym samym roku zwolnione zostały z podatku PIT dochody (do 85.528 zł) podatników do 26. roku życia, co spowodowało, że kolejna (obok rolników) grupa podatników została wyłączona z płacenia PIT.

Jako łagodzenie PIT należy potraktować także podwyższenie dwukrotnie (w roku 2017 z 3 091 zł do 6 600 zł, a w roku 2018 do 8 000 zł) kwoty wolnej od podatku, pomimo że ze względu na sposób liczenia tej kwoty stała się ona ulgą podatkową, ale nie dla wszystkich podatników.

Przedstawione zmiany w PIT dokonywane w całym okresie obowiązywania ustawy trudno ocenić pozytywnie, ponieważ:

- na zmianach tych bardzo często korzystali podatnicy o wysokich dochodach, płacąc chociażby maksymalnie 32% podatku;
- na reformach PIT tracił sektor finansów publicznych;
- liczne zmiany sprawiały wrażenie niestabilności najbardziej fiskalnego podatku w Polsce.

⁶ Nie jest to jednak problem tylko Polski. Por. Inequality & Personal Income Taxes: The Mirage of Progressive Tax Rates in the United States, M.D. Williams, 2020, *Paperback 28 October*.

Tymczasem, wychodząc z teorii malejącej użyteczności krańcowej dóbr i usług, użyteczność krańcowa wysokich dochodów jest mniejsza niż dochodów małych. W przypadku wysokich dochodów, przeznaczonych na potrzeby konsumpcyjne, progresja podatkowa ma swoje uzasadnienie, oczywiście przy założeniu, że dochody z podatków przejęte przez sektor publiczny przyczynią się do sfinansowania potrzeb społecznie użytecznych. Może właśnie dlatego, reformując PIT na rok 2020, ustawodawca postanowił podnieść o 4% (z 32% do 36%) podatek dochodowy od dochodów powyżej 1.000.000 zł.

Na zakończenie rozważań należy wyraźnie stwierdzić, że prowadzone zmiany w PIT spowodowały wprawdzie uszczuplenie dochodów budżetu państwa, ale jeszcze w większym zakresie dochodów budżetów JST, co jest szczególnie widoczne w okresach kryzysu gospodarczego (miało to miejsce w 2008 roku oraz po marcu 2020 roku). Uszczuplone, w wyniku reform, wpływy z PIT do budżetu państwa ustawodawca zrekompensował podwyższonymi stawkami w podatku od towarów i usług, a także zwiększoną ściągalnością tego podatku. Na takich zmianach w systemie podatkowym traci jednak samorząd terytorialny, który nie ma swoich udziałów w podatku od towarów i usług.

Podsumowanie

Przedstawione rozważania prowadzą do wniosku, że władza publiczna, dokonując reform podatkowych, powinna uwzględniać uwarunkowania, w jakich znajduje się gospodarka oraz sektor finansów publicznych. Zmniejszenie obciążeń fiskalnych powinno być oceniane pozytywnie wówczas, gdy nie spowoduje ono zagrożeń w realizacji zadań publicznych. Tymczasem zmiany w podatku dochodowym od osób fizycznych, dokonywane przez cały okres obowiązywania ustawy, uszczuplały dochody budżetu państwa oraz dochody JST. Konsekwencją tych zmian była potrzeba nowelizacji ustawy o podatku od towarów i usług, polegająca na podwyższeniu stawek podatkowych. Zastąpienie zmniejszonych wpływów z PIT zwiększonymi dochodami z PTU nie można ocenić pozytywnie. Skutki podniesionych stawek podatku od towarów i usług odczuli wszyscy podatnicy, natomiast zmiany w PIT były korzystne dla nielicznych podatników.

To uszczuplanie dochodów z PIT uwidoczniło się zwłaszcza w okresach kryzysu gospodarczego (po roku 2008 i w roku 2020), kiedy wpływy z PIT radykalnie spadały. Gdyby nie uleganie przez władze naciskom podatników do obniżania PIT, to w okresach pogarszającej się koniunktury spadek dochodów z tego podatku nie byłby tak widoczny. Tymczasem ustawodawca dopiero w okresie nadchodzącego kryzysu, kiedy sektorowi publicznemu dochodów brakuje, próbuje zwiększać fiskalność podatku (przykładem może być podwyższenie stawek podatkowych do 19, 33 i 45%, próba wprowadzenia dodatkowej 50% stawki PIT dla najbogatszych podatników czy zapowiedzi podniesienia podatków w związku z kryzysem wywołanym przez Covid-19 w 2021 roku). Wydaje się, że takie działania nie są właściwe. Władza publiczna w okresach dobrej koniunktury powinna prowadzić taką politykę podatkową, aby przewidywać ryzyko nadejścia kryzysu gospodarczego, który dochody publiczne znacznie ograniczy. Na to ryzyko narażone są głównie dochody z podatków bezpośrednich, do których należy podatek dochodowy od osób fizycznych.

Bibliografia

- Kandut, K. (2017). *Opodatkowanie dochodów nieujawnionych jako narzędzie uszczelniające system podatkowy*. Warszawa: Wolters Kluwer Polska.
- Marciniuk, J. (2017). *Podatek dochodowy od osób fizycznych. Komentarz*. Warszawa: C.H. Beck.
- Sekita, J. (2017). *Rozliczanie podatku u źródła*. Warszawa: Wolters Kluwer Polska.
- Ustawa z dnia 13 listopada 2003 r. o dochodach jednostek samorządu terytorialnego (Dz.U. z 2003 r., Nr 203, poz. 2104 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych (Dz.U. z 1991 r., Nr 80, poz. 350 z późn. zm.).
- Williams, M.D. (2020). *Inequality & Personal Income Taxes: The Mirage of Progressive Tax Rates in the United States. Paperback 28 October*.
- Ziółkowski, G. (2020). *PIT 2020. Komentarz z suplementem PIT 2020 – Rozwiązania tarczy antykryzysowej*. Warszawa: INFOR.

Jerzy KORNAŚ

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nowym Sączu, Polska

FROM DEMOCRACY TO AUTHORITARIANISM. THE EVOLUTION OF THE FORMS OF GOVERNMENT IN THE SECOND POLISH REPUBLIC

Summary

The article reflects on the measures applied by Sanacja regime after the May Coup between 1926-1935 in order to evolutionary transform the parliamentarian-democratic system into authoritarian form of government.

Key words: forms of government, political system, democracy, authoritarianism, constitution, repression.

OD DEMOKRACJI DO AUTORYTARYZMU. EWOLUCJA SYSTEMU RZĄDZENIA W II RZECZYPOSPOLITEJ

Streszczenie

Przedmiotem artykułu jest refleksja politologiczna nad aktualnością sposobów i środków stosowanych w latach 1926-1935 przez rządzącą w Polsce sanację po zamachu majowym, w celu ewolucyjnego przekształcenia systemu parlamentarno-demokratycznego w system rządów autorytarnych.

Słowa kluczowe: system rządów, demokracja, autorytaryzm, konstytucja, represje.

Introduction

Mythologization of certain periods of the latest political history of Poland is contemporarily a major problem not only for the historical and political sciences but, first and foremost, it constitutes a problem in the context of the politics of memory as a governmental instrument applied with greater or lesser emphasis by the post-Solidarity movement governments since the beginning of the Polish political transformation. From the political point of view it may be explained and, to a certain extent, understood as the need for legitimization of the new groups holding authority following the year 1989 and the changes in the character and structure of the political system these groups were effecting. However, since the first half of the XXI century the politics of memory have taken the form of distorting the history. This process pertains primarily to the history of the Polish People's Republic the achievements of which are subject to discrediting and selective approach to the historical narration of this period of history. Contemporarily attempts are being made against this backdrop at presenting the history of the II Republic of Poland in more favourable light which are evidenced not only by the sympathy of the ruling bodies and the associated circles towards the symbols of that period but, currently, in mimicking certain political, cultural and economical patterns which, in truth, do not fit in well with the modern realities but play a significant role in the policy of the state authorities. For one possessing accurate historical knowledge it is difficult not to notice that the existing mode of governance is disturbingly similar to the methods used by the Sanacja regime in the period between the May Coup and adopting the April Constitution of Poland. These similarities may be discovered in the manner in which laws are adopted, in the policies effected, foreign policy in particular, and in the references to

the statist economical conceptions. What is thought-provoking is the fact that in the last field the figure of E. Kwiatkowski, a politician accepting and successfully, to a certain degree, realizing the actions fitting in with the canons of the state statism conception of that period, is rarely invoked. The crux of the deliberations will consist of the political science reflection on the manner in which political transformation influences modernization and stabilization of a restored state and the consequences of this process.

The democratic and parliamentary governance of 1919-1926

During the restoration of the independent Polish state authorities begun to establish their own governing institutions with regional reach as early as towards the end of 1918, initially by adapting the law-making practices of the partitioners. The act of establishing the Polish authorities and the central state institutions was based on the so called Little Constitution adopted by the Legislative Sejm (Polish Parliament) on the 20th of February 1919 which temporarily set forth the organization of the chief state bodies by adopting the following provisions (Burda, 1983, pp. 14-15):

- the supreme legislative authority was held by the Legislative Sejm, its acts were proclaimed by Marshal of the Sejm and countersigned by the president of the Council of Ministers and an appropriate minister; this fact indicated transferring the entirety of the legislative power to the Sejm;
- the Chief of State represented the state in foreign policy affairs and was the supreme executor of the adopted Sejm acts in regards to civil and military affairs. Apart from the representative function this office also held the executive power;
- the government appointed the Chief of State in agreement with Sejm which, in practice, translated into the need for reaching an agreement with the Council of Elders consisting of the chairmen of clubs operating within the Sejm;
- the acts of public authority issued by the Chief of State were always issued with the countersignature of an appropriate minister;
- The Chief of State and the president of the Council of Ministers, along with the government ministers, jointly bore the political responsibility in front of the Sejm.

The issues related to determining the borders of the new state, including the attempts at realizing the Promethean ideals in the east of the country by the Chief of State and the resulting Polish-Russian war, postponed the possibility for adopting a new constitution. Ultimately, by way of mutual appeasement, a compromise regarding the constitution was reached in the Legislative Sejm as late as in the beginning of 1921 and on the 17th of March the Constitution of the Republic of Poland was adopted.

The democratic-liberal principles of the state political system contained in this constitution are commonly known and do not spark major disputes in the subject literature. Thus there is no need to recall them in detail. This constitution was, according to legal and systemic sources, based on the constitution of the III French Republic¹. It was not, as certain historians researching political systems claim, based on the customs preserved in the political awareness of the society and therefore this constitution had difficulties with gaining acceptance of the wider social circles². In terms of the composition of the supreme authorities the constitution favoured the legislative

¹ Compare: „System rządów parlamentarnych”, J. Szymanek, 2007, in: *System rządów. Dylematy konstytucyjnej regulacji i praktycznej funkcjonalności*, T. Mołdawa, J. Szymanek (red.), Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa, p. 136.

² Writing about the models for the March Constitution S. Krukowski claimed: „Adopting the French model of parliamentary republic resulted in our constitution connecting with our domestic traditions to a lesser degree than expected” (*Geneza konstytucji z 17 marca 1921 r.*, S. Krukowski, 1977, Warszawa: Wydawnictwo PWN, p. 314).

power, primarily the Sejm. It was the result of introduction into the constitution the principle of separation of powers, based not on the premise of parity of legislative and executive power but on the formal and functional subordination of the president and the government to the legislative power – primarily the Sejm. The political distribution of the Chamber of Deputies, which was primarily the result of adoption of the five-point electoral law with proportional electoral ordinance for the Sejm elections, made establishing a ruling majority more difficult and destabilized the operations of the executive power. The president elected by the National Assembly did not hold meaningful executive power nor did he command the instruments which could contain the legislative activity of the parliament. Adopting the March Constitution of Poland, as it is frequently emphasized in the subject literature, was the result of a temporary compromise reached under the pressure of external factors (Polish-Russian war and the threat to the capital in the August of 1920) and was not supported by any major social and political powers which were willing to identify with it. This constitution did not gather supporters or defenders willing to defend its gravitas and protect it from the May Coup in any of the major political powers of that period: not among the right-wing supporters who considered the constitution to be too democratic, nor among the left-wing supporters who considered the constitution to not be democratic enough³. In the latter case we may only once again invoke the observation that even if the March Constitution would reach even further with its democratic solutions it still would not be able to form a firm foundation for the actual implementation of the democratic solutions adopted in its articles (Burda, 1983, p. 54)⁴. Only after the initial experience of the rule of the Sanacja regime, when it turned out that the systemic revolution is heading towards the veiled authoritarian rule, the parliamentary and extra-parliamentary opposition was formed to defend the March Constitution.

Numerous contemporary lawyers and economists, such as: W. Komarnicki, S. Starzyński, A. Peretiatkowicz, W.L. Jaworski i S. Głąbiński, perceived the adopted political system based on the March Constitution as inadequate for the existing social and economical systems. The legal and institutional system contained within the constitution was not adequately founded on the social and economical structure and the political culture of the society⁵. This problem was accurately diagnosed by one of the experts on the Polish state law who wrote that: "the proper implementation of the particular constitution – and this is the most general aspect of the relation between the stipulations of the constitution and the practice of state life – is dependent on the adequacy of the legal regulations to the ruling social and economical relationships and to the needs and aspirations of the society itself" (Burda, 1983, p. 55). In other words, under the conditions of mounting economical difficulties and the aggravating social conflicts the system of parliamentary authority based on the dominance of the Sejm ("the Sejmocracy") was not effective enough for realization of the basic functions of the state. The political Right perceived all the constitutional shortcomings as the results of the exuberance of the representative democracy, adoption of the common citizenship, the expansive social legislation, the proportional electoral ordinance and the excessive statism. The political Left presented opposing views and claimed that the Senate was unnecessary (Polish Socialist Party proposed establishing a Labour Chamber instead), direct democracy was lacking, social and cultural rights of the working people were not adequately guaranteed, the Catholic Church was much too privileged and that the economical role of the state was insufficient. Honestly, overthrowing the constitution by way of a coup was not difficult (apart from the supporters of Piłsudski such sentiments were also displayed

³ See: *Konstytucja marcowa 1921. Dokumenty naszej tradycji*, A. Burda, 1983, Lublin: Wydawnictwo Lubelskie, p. 55.

⁴ Compare: *Pięćdziesiąt lat 1918-1968*, K. Grzybowski, 1977, Kraków: Wydawnictwo Literackie, p. 88.

⁵ See: *O zmianie konstytucji polskiej*, W. Komarnicki, 1927, Wilno: Nakładem i Drukiem Józefa Zawadzkiego, p. 12.

by radical nationalist right-wing movements). It was further facilitated by the external factors in the form of the crisis of the European parliamentarism.

The political system the legal framework of which was outlined by the constitution of March 17th, 1921, remained in effect in its original form for merely 5 years. In conducting the successful May Coup Józef Piłsudski, who at that time did not hold any state office, not only did not dissolve the parliament but also decided to strengthen the executive power⁶.

The first success of Piłsudski directly following the coup related to the resignation of president S. Wojciechowski was the presidential elections. The National Assembly summoned on the 31st of May 1926 elected Józef Piłsudski to the office of the president⁷. This act was at least surprising and, by the same token, it was a political precedent of sorts because the same Sejm of the Republic of Poland appointed the government of W. Witos in the first place and, two weeks later, accepted the very government it appointed being overthrown and elected the leader of the coup as the new president. Piłsudski did not accept the nomination but he received a very strong political message which confirmed his claim that by selecting him to the office of the president the parliament approved of the purposefulness of the coup and, de facto, legalized the coup. On the following day the elections were held once again. A professor of the Lviv Polytechnic, I. Mościcki, was elected as the new president and was sworn into office on the 4th of June 1926. The newly elected president accepted resignation of the Prime Minister K. Bartel and ordered him to form a new government in which the office of the military affairs minister was claimed by J. Piłsudski. However, in the existing constitutional system the changes in the presidential office and in the government effected after the May Coup did not guaranteed the long-term control over the state authorities for Piłsudski. To this effect the changes in the Basic Law were required.

Under the pressure and with political support of the Right, in particular the National Populist Union disinclined towards Piłsudski⁸, the parliament adopted the August Novelization on the 2nd of August 1926⁹. The National Populist Union, which constituted a major political force in the parliament, supported the novelization believing at that time that the Sejm of Republic of Poland will not lose the control over the government in the aftermath of the proposed change. The August Novelization reinforced the legal standing of the government and the president in regards to the Sejm of the Republic of Poland by introducing the following changes:

- the president was given the power to dissolve the Sejm and the senate under the notion put forth by the government (art. 11);
- the right of the Sejm to enact its own dissolution before the end of its term was taken away (art. 26);
- the president was given the right to issue legislative decrees: a) in the period between the terms of the Sejm; b) on the grounds of a special authorization act (also adopted on the 2nd of August 1926, which gave the president the power to issue legislative decrees by the lapse of 31st of December 1927) also during the term of the Sejm;
- the changes allowed for adopting the government budget draft as an act in the event of the chamber not considering the budget within the deadline;

⁶ On the 12th of May Piłsudski led his forces in attack on Warsaw. Three-day long fights erupted in the capital, 379 people were killed, hundreds were injured. On the night of 14th to 15th May the government of prime minister W. Witos resigned. See: *Historia Polski XX wieku*, A. Czubiński, 2000, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, p. 159.

⁷ Piłsudski was elected as the presidents with a 292 to 193 majority, 69 votes were discarded as invalid.

⁸ See: *Najnowsze dzieje Polski, 1914-1983*, A. Czubiński, 1987, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, p. 154.

⁹ The Act of the 2nd of August amending and supplementing the Constitution of the Republic of Poland of the 17th of March 1921 (JoA of RP, No. 44, item 267).

- the changes restricted the right of holding the vote of no confidence in regards to the government (the motion could not be voted on the day it was submitted art. 58);
- sanctions were introduced for breaching the stipulations resulting from the art. 22 of the constitution (drawing personal gains and benefits due to holding a deputy mandate) up to being stripped of the mandate (Czubiński, 1987, p. 153).

The August Novelization strengthened the executive power but did not guarantee a future stable and reliable governance for the group of Piłsudski. According to the constitution the new elections were supposed to take place in 1927 but according to the wish of Piłsudski they were postponed by president Mościcki and moved to the March of 1928. It meant that for securing the majority in the parliament it was required to establish a party which would acquire enough mandates in the National Assembly to be able to prepare and perform the process of adopting a new constitution. Thus the originator of the coup and the contemporary symbol of fighting against the party favouritism, wishing to win the coming parliamentary elections, intended to form a political party under a contradictory name *Bezpartyjny Blok Współpracy z Rządem* (the Nonpartisan Bloc for Cooperation with the Government). This newly formed political party was headed by the closest associate of the marshal, W. Sławek. Establishing the Nonpartisan Bloc for Cooperation with the Government was to serve not only as a tool of shattering the opposing parties and groups but primarily as a tool of political dominance of the future parliament (Samsonowicz, Tazbir, Łepkowski, Nałęcz, 1992, p. 532)¹⁰.

On the path towards restricting the parliamentary democracy and strengthening the authoritarian rule

Although the elections for the Sejm of the 4th of March 1928 and the elections for the senate which took place a week later enjoyed a high voter turnout (78.3%) they did not produce the results expected by the new regime. The Nonpartisan Bloc for Cooperation with the Government was able to secure 130 seats in the parliament but as the effect of the election results being contested in numerous electoral districts the Supreme Court invalidated the elections in 6 districts and as a result the Nonpartisan Bloc for Cooperation with the Government lost 20 mandates (Czubiński, 1987, p. 191). The government camp achieved greater success in the senate elections where it obtained 31.7% of votes which translated into 46 mandates. Thus, holding this amount of mandates the government camp was unable to effect changes in the constitution unaided, without the support of other parliament groups. The first portent of the lack of success in subjugating the Sejm of the Republic of Poland was the nomination of I. Daszyński, who as the opposition candidate obtained more votes of members of the parliament than K. Bartel supported by Piłsudski, to the office of the Marshal of the Sejm in 27th of March. A year later, as the result of the policy of permanent disregard and insulting of the opposition, violating the rules effective in the democratic state governed by law, and, first and foremost, the president and the ruling camp blocking the Sejm from fulfilling its constitutional functions (e.g. summoning and immediately postponing or closing sessions of the Sejm), the democratic and left-wing opposition begun to intensify its efforts aimed at protection of the parliamentary democracy. As the result of the joint statement issued on the 14th of September by Polish Socialist Party, Polish People's Party "Piast", Polish People's Party "Wyzwolenie", Peasant Party, National Workers' Party and Polish Christian Democratic Party, which contained the refusal to participate in the conference with representatives of the government regarding the issues of budget, the process of establishing the extra-parliamentary

¹⁰ For more information on the nature of the Nonpartisan Bloc for Cooperation with the Government see: *Piłsudczycy u władzy. Dzieje Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem*, A. Chojnowski, 1986, Wrocław: Wydawnictwo Ossolineum, pp. 69-78.

accord in the form of the Association for Protection of Peoples' Rights and Freedom – the alliance of leftist and rightist political parties (Centrolew – Centre-Left) – was initiated.

Increasingly consistently opposing the endeavours of the ruling camp aimed at restricting the sovereignty of the Sejm of the Republic of Poland the Centre-Left opted for more demonstrative and radical forms of struggle. On the 29th of June the Centre-Left summoned the congress of the Association for Protection of Peoples' Rights and Freedom to Kraków. Despite "various difficulties and diversions on the part of the administration (e.g. sending false telegrams about cancelling the meeting)"¹¹ the Congress gathered numerous representatives of the opposition from across the country. The Congress adopted an important resolution condemning the dictatorship of Piłsudski, his manner of ruling and the conduct of the president. The Congress also announced the fight for abrogating the dictatorship and restoring the democratic-parliamentary governance and, on the rally taking place on the same day on Kleparski square, a resolution was adopted which announced to the ruling camp that "the society will answer with armed resistance to any attempt at a coup" (Leczyk, 1987, p. 23). As M. Leczyk writes "the reaction of authorities was fierce and brutal". The circulated statements of the Congress of Kraków were confiscated and Piłsudski himself swept to power. Under the order of Piłsudski the president dissolved the Sejm and the Senate of the Republic of Poland and the new elections were announced for the November of 1930. In the following two interviews for "Gazeta Polska" Piłsudski assaulted the Sejm of the RP and the constitution and threatened leaders of the opposition with arrests (Ibidem, s. 24). He took the leadership of the new government on the 25th of August 1930 and on the 29th of August the president dissolved the parliament and announced new November elections. Reacting to the described events the Centre-Left, after Polish Christian Democratic Party left the alliance, transformed into the electoral bloc under the name the Association for Protection of Peoples' Rights and Freedom. On the night of 9th to 10th of September the ruling camp took radical and violent actions by arresting dozens of opposition deputies (incl. former prime minister W. Witos, W. Kiernik of Polish People's Party "Piast", N. Barlicki, H. Lieberman, A. Pragier, S. Dubois, A. Ciołkosz of the Polish Socialist Party, K. Bagiński, J. Putek of the Polish People's Party "Wyzwolenie", K. Popiel of the National Workers' Party and A. Sawicki of the Christian Party) and imprisoning them in the military stronghold in Brześć near the Bug river where W. Kostek-Biernacki served as the commander. Several Ukrainian deputies were also imprisoned in Brześć as well as, a few days later, the leader of the Christian Democrats in the Silesia region – Wojciech Korfanty – and Jan Kwiatkowski of the National Party. During the electoral campaign approx. 5000 people in total were imprisoned, among them – as M. Śliwa writes – 1600 supporters of Centre-Left, including as much as 1000 socialists (Śliwa, 2000, p. 161). Owing to these actions the elections of the November 1930 entered the annals of history under the symbolic name of "the elections of Brześć". Arrests were not the only repressive measures used by the ruling camp against the opposition during the electoral campaign in order to secure the victory in elections. Numerous lists of candidates and votes submitted by the opposition were invalidated, attempts were made – similarly to the previous elections – to break apart parties and groups forming Centre-Left and the results in Precinct and District Election Commissions were doctored (Brzoza, Sowa, 2006, p. 162).

As the result of "the elections of Brześć" the Nonpartisan Bloc for Cooperation with the Government was strengthened (it acquired 247 mandates in the Sejm of RP and the majority consisting of 78 mandates in the Senate of RP) but it did not secure the qualified majority required for adopting a constitution. Thus efforts and advances were made to poach other parliament clubs or to corrupt their members. In the March of 1931 the Nonpartisan Bloc for Cooperation

¹¹ See: *Historia Polski 1918-1945*, Cz. Brzoza, A.L. Sowa, 2006, Kraków Wydawnictwo Literackie, p. 304.

with the Government once again presented in the Sejm of RP the draft of the constitution, with certain amendments, which was previously discussed and rejected by the Constitutional Committee of the prior Sejm of RP. This move sparked outrage among the opposition and thus the decision has been made to abstain from the discussion by leaving the Sejm chambers. The government camp later used this precedent to force through the new constitution. For the time being the Nonpartisan Bloc for Cooperation with the Government elected to deliberate on the individual parts of the constitutional draft in order to formulate the results of the deliberations in separate theses which were later recounted by Marshal S. Car.

The new idea, serving as the general systemic rule of the future constitution, was announced by the president of the Nonpartisan Bloc for Cooperation with the Government, W. Sławek, on the rally of the legionnaires in Warsaw in the August of 1933. According to this idea the president should hold the supreme and impartible power, and the authority bodies design for completing respective tasks should act under president's authority. W. Sławek formally rejected the classical dictatorship system and declaimed for the rule of "the elite" as the group ruling at the side of the president. The institution designed for "the elite" was to be the Senate of the RP consisting in 2/3 of the merited people and in 1/3 of the people appointed by the president. The first of "the elite" were to consist of the cavaliers of the "Virtuti Militari" order and the "Krzyż Niepodległości" order. The Senate of the RP was to hold equal rights to the Sejm of the RP.

There is no doubt that the theses publicly proclaimed by W. Sławek corresponded with the intentions of Piłsudski. The "constitutional theses" debated in the Sejm of the RP, submitted by the general referent S. Car in violation of the existing stipulations and in the absence of the opposition deputies, despite the protest of deputy S. Stroński (People's Party), were, without deliberations, renamed to "the constitutional act" and adopted on the 26th of January 1934. The draft of the constitutional act adopted in such a manner was relayed to the senate of the RP. This action constituted violation of article 125 of the Constitution which proclaims that "a notion for amendments to the Constitution shall be signed by at least 1/4 of the statutory number of deputies and announced at least 15 days in advance" (Burda, 1987, p. 96). The manner in which the Constitution was "adopted" by the Sejm also aroused concerns of Piłsudski himself who, in order to improve the image of the ruling camp, ordered the Senate of the RP to conduct "a thorough debate". The upper chamber of the parliament realized this task and introduced numerous amendments which were adopted on the 10th of January 1935, nearly a year after the draft was adopted by the Sejm of the RP. The amendments introduced by the Senate of the RP were processed by the chamber of the deputies on the 23rd of March 1935, once again in violation of the constitution adoption procedure (Czubiński, 1987, p. 225). Ultimately, on the 23rd of April 1935, president I. Mościcki signed the new constitution and thus legitimized the new political system of the Republic of Poland and the authoritarian government. The new constitution rejected or restricted the basic systemic principles which political science literature attributes to the democratic state:

- the principle of the sovereignty defining "the Polish state as the good of all citizens" as the sovereign (art. 1);
- the principle of separation of powers by focusing the power in the person of the president as "the uniform and impartible state power" (art. 2, section 4 and art. 11) and downgrading the role of parliament to serving in control and advisory functions;
- it limited the principle of representation of the people by decreasing the participation of citizens in electing the supreme government bodies by rising the age of voting right to 24 years and the age for the right to stand in elections to 30 years;

- it annulled the political pluralism principle by adopting on the 8th of July 1935 the new electoral ordinance which introduced 104 uniform two-mandate electoral districts and deprived citizens of the right to directly submit candidates by transferring this right to the District Electoral Assembly.

The new Constitution of the 23rd of April 1935 brought the president to the forefront of the state and focused "the uniform and impartible state power" in his hands and thus, in consequence, all other forms of authority: the government, the Sejm, the senate, armed forces, courts and control instruments were subjected to the control of the president. This constitution made the person of the president answer only "to God and history" for the fate of the country and deemed the care for the wellness of the country, the readiness to defend it and the care for placing the country on a proper place among the nations of the world as the supreme obligation and responsibility (Borucki, 2002, pp. 161-170). How the president and the Sanacja regime were able to fulfill these obligations the wider Polish public was able to learn only after Hitler's assault on Poland during World War II.

The subject literature does not challenge the new constitution in regards to the issues of the elitism in regards to the access to the supreme state offices, departure from the aforementioned principle of sovereignty of the nation or the issue of ensuring the supremacy of president's and government's executive power over the legislative power, major restriction of independence of courts, breaking off with the parliamentary-cabinet rule, factual cancellation of political pluralism and ensuring that inheritors of Piłsudski will maintain power. The newly adopted regime was no longer the democratic-parliamentary system, although it retained, as certain historians emphasize, the institutional solutions characteristic for the state governed by a limited democracy¹².

Certain historians researching political systems compare it to contemporary authoritarian and fascist systems and in this context they emphasize the moderate authoritarian character of the Polish system. However, they ignore the fact that in the neighbouring country – Czechoslovakia, restored after nearly 300 years of being subjected to the rule of Austro-Hungarian monarchy, only the external intervention was able to dissolve the well-functioning democracy of Czechoslovakia. Much closer to the reality are the views which proclaim that the social and political resistance, the traditions of freedom, agricultural and industrial character of the economy and the dominance of peasants in the social structure of the country were the factors which defined the borders for expansion of the Sanacja regime (Ajnenkiel, 1983, p. 342).

The enemies and critics of the Sanacja regime accurately defined the substance of this system by claiming that with its power the president, as the holder of the supreme executive power, became sovereign himself. The powers of the president supplanted the principle of sovereignty and democracy. It should be also noted that from the procedural perspective it has been the second time in the history of Polish nation (following the Government Act of May 3, 1791) when a new constitutional system has been adopted by the parliament by means of various non-democratic practices and subterfuge, this time not in order to reform the country but to depart from the democratic system-wide solutions (Ajnenkiel, 1991, pp. 285-297). The act of the constitution sanctioning the authoritarian rule system did not end the fight between the opposition parties and the dictatorship of the Sanacja regime, particularly after the death of Piłsudski, and was met with resistance of various social groups. The latter half of the Thirties brought intensification of economic and political strikes and protests which resulted in repressions

¹² Compare: *Polskie Konstytucje*, A. Ajnenkiel, 1983, Warszawa: Wiedza Powszechna, p. 341. The system set forth in the April Constitution is also defined in the subject literature as "Cesarean" or "authoritarian". See: *Historia ustroju i prawa polskiego*, J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, 1999, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, p. 501.

and violence on the part of the police force, including firing at the protesters and fatalities. The internment camp, designated by certain historians as a concentration camp, established by the Sanacja regime as early as in the July of 1934 in Bereza Kartuska in the Polesie region became the symbol of the rule of the Sanacja regime. After the outbreak of war approx. 3000 prisoners went through this camp who were not only the activists of the organizations which were illegal or were abolished by the Sanacja Regime, such as Ukrainian Nationalist Organization (UNO), the Communist Party of Poland (CPP), the National Radical Camp, but were also the people associated with People's Party (PP) and the Polish Socialist Party (PPS). Communists constituted the largest group of prisoners (1400-1500 individuals). Other sources indicate that among prisoners there were 55% of communists, 4% of Ukrainian nationalists, 2% of Radical Camp representatives, 1% of People's Party members, 1% of Nazi sympathizers, and the rest consisted of various "economical pests" (*Miejsce Odosobnienia w Berezie Kartuskiej*).

Conclusion

Similarly to the other countries of the Central and Eastern Europe the enormous social and economical disparities and the emancipation movements of the compromised social masses were favourable conditions for rejecting the democratic systems established after the conclusion of World War I. The democratic and liberal solutions, requiring high political culture of citizens and stable economy, were not a strong enough civilizational foundation in the light of the aforementioned conditions for conducting the reforms aimed at modernization. This was the main reason behind the ineffectiveness of liberal democracy and adoption of authoritarian or fascist systems in numerous European countries¹³. In comparison to other European authoritarian states the democratic system of rule established in Poland after Poland regained its independence and its evolution towards the authoritarian regime, effectively sanctioned by the supreme legal act, was a rather peculiar case specific for Poland. Piłsudski and the Sanacja regime did not directly imitate the contemporary European authoritarian and fascist systems although they shared the mutual resentment (if not hate) towards the parliamentary democracy.

The direction in which the system evolved seemed rational; since the attempts at modernization of the society and the economy of the II Republic of Poland through democratic governance have not produced palpable progress the prospect of the authoritarian authority resolving those issues could have appeared more advantageous. In all fairness, the May Coup was launched in the period of growth of Polish economy and not its decline but the finalization of the coup, crowned with adoption of the April Constitution, took place much later, in the period of great economic crisis which in Poland lasted between 1930 and 1935. In the eyes of the society this fact could serve as an additional justification for the necessity of the systemic changes and application of repression towards the opposition contra-posing introduction of these required changes. The history displayed that focusing and centralizing power in a singular government body was also unable to produce better results. The well regarded and recognized investigators of the Polish economic history of the interwar period – Z. Landau i J. Tomaszewski – referring to the balance of the II RP economical growth, wrote that (1991, p. 79):

¹³ Compare: *Rządy Sejmu 1921-1926*, T. Nałęcz, 1991, Warszawa: Krajowa Agencja Wydawnicza, p. 76.

The progress in civilization took place in the interwar period Poland. However, we must bear in mind that the level the restored Polish nation was leaving was (apart from the Prussian district) very low. Thus the process of development of our country proceeded at a rate slower than in other, more developed countries. The rate of our development was similar to the rate of development of agricultural-industrial countries of a similar level of wealth. Between the first and the second World War Poland was unable to reach the civilization level of other, more developed countries.

Bibliography

- Ajnenkiel, A. (1983). *Polskie Konstytucje*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Ajnenkiel, A. (1991). *Polskie Konstytucje*. Warszawa: Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne.
- Bardach J., Leśnodorski, B., Pietrzak, M. (1999). *Historia ustroju i prawa polskiego*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Borucki, M. (2002). *Konstytucje polskie 1791-1997*. Warszawa: Wydawnictwo Mada.
- Brzoza, Cz., Sowa, A.L. (2006). *Historia Polski 1918-1945*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Burda, A. (1983). *Konstytucja marcowa 1921. Dokumenty naszej tradycji*. Lublin: Wydawnictwo Lubelskie.
- Chojnowski, A. (1986). *Piłsudczycy u władzy. Dzieje Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem*. Wrocław Wydawnictwo Ossolineum,.
- Ciborowski, T., Konat, G. (2010). Między II RP i III RP. Gospodarka Polski Ludowej. In: J. Majmurek, P. Szumlewicz (eds.), *PRL bez uprzedzeń*. Warszawa: Instytut Wydawniczy „Książka i Prasa”.
- Czubiński, A. (1987). *Najnowsze dzieje Polski, 1914-1983*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Czubiński, A. (2000). *Historia Polski XX wieku*. Poznań Wydawnictwo Poznańskie.
- Grzybowski, K. (1977). *Pięćdziesiąt lat 1918-1968*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Komarnicki, W. (1927). *O zmianie konstytucji polskiej*. Wilno: Nakładem i Drukiem Józefa Zawadzkiego.
- Krukowski, S. (1977). *Geneza konstytucji z 17 marca 1921 r.* Warszawa: Wydawnictwo PWN.
- Landau, Z., Tomaszewski, J. (1991). *Gospodarka Drugiej Rzeczypospolitej*. Warszawa: Krajowa Agencja Wydawnicza.
- Leczyk, M. (compile). (1987). *Sprawa brzeska. Dokumenty i materiały*. Warszawa: Książka i Wiedza.
- Nałęcz, T. (1991). *Rządy Sejmu 1921-1926*. Warszawa: Krajowa Agencja Wydawnicza.
- Samsonowicz, H., Tazbir, J., Łepkowski, T., Nałęcz, T. (1992). *Polska losy państwa i narodu*. Warszawa: Wydawnictwo Iskry.
- Szymanek, J. (2007). System rządów parlamentarnych. In: T. Mołdawa, J. Szymanek (eds.), *System rządów. Dylematy konstytucyjnej regulacji i praktycznej funkcjonalności*. Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa.
- Śliwa, M. (2000). *Wielka Historia Polski 1918-1939*. Kraków: Wydawnictwo PINNEX.
- Ustawa z dnia 2 sierpnia 1926 r. zmieniająca i uzupełniająca Konstytucję Rzeczypospolitej z dnia 17 marca 1921 r. (JoA of the Republic of Poland, No. 44, item 267).

Miejsce_Odosobnienia_w_Berezie_Kartuskiej, <https://pl.wikipedia.org/wiki/>.

Kazimierz GÓRKA

Krajowa Izba Gospodarcza „Przemysł Rozlewniczy”, Polska

Agnieszka THIER

Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Polska

ZASŁUGI RUDOLFA ZUBERA DLA KRYNICY-ZDRÓJ ORAZ BADAŃ GEOLOGICZNYCH W POLSCE I NA ŚWIECIE

Streszczenie

Celem artykułu jest zaprezentowanie dorobku naukowego i zawodowego Rudolfa Zuber w 100-lecie jego śmierci, ze szczególnym uwzględnieniem badań geologicznych w Karpatach oraz skutków odkrycia unikatowej szczawy alkalicznej w Krynicy. W analizie uwzględniono zmiany polityczne i społeczne na ziemiach polskich w okresie od końca XIX wieku do czasów współczesnych, wraz z podkreśleniem rozwoju gospodarczego Krynicy-Zdrój. W artykule przedstawiono następujące zagadnienia: przebieg życia Profesora, jego kariera naukowa i zawodowa, a także dorobek zawarty w publikacjach, miejsce Rudolfa Zuber w historii Krynicy i wykorzystaniu zasobów leczniczych wód mineralnych oraz ich roli w rozwoju gminy, a także charakterystyka trzech pokoleń Zuberów – Rudolfa, Stanisława i Andrzeja.

Słowa kluczowe: Rudolf Zuber, badania fliszu karpackiego, szczawy alkaliczne typu *zuber*, pijalnie wód mineralnych, kuracjusze i turyści w Krynicy-Zdrój, wydarzenia kongresowe i kulturalne.

RUDOLF ZUBER'S MERITS FOR KRYNICA-ZDRÓJ AND GEOLOGICAL RESEARCH IN POLAND AND IN THE WORLD

Summary

The aim of the article is to present the scientific and professional achievements of Rudolf Zuber on the centenary of his death, with particular emphasis on geological research in the Carpathians and the effects of the discovery of the unique alkaline sorrel in Krynica. The analysis takes into account political and social changes in the Polish lands in the period from the end of the 19th century to the present day, and emphasizes the economic development of Krynica-Zdrój. The article presents the following issues: the course of the Professor's life, his scientific and professional career as well as the achievements contained in publications, the place of Rudolf Zuber in the history of Krynica and the use of therapeutic mineral water resources and their role in the development of the commune, characteristics of three generations of Zubers – Rudolf, Stanisław and Andrzej.

Słowa kluczowe: Rudolf Zuber, Carpathian flysch research, Zuber alkaline water, pump rooms, patients and tourists in Krynica, congress and cultural events.

Wprowadzenie

W 100-lecie śmierci prof. Rudolfa Zuber warto przypomnieć jego sylwetkę jako odkrywcy zasobów unikatowej wody mineralnej z grupy szczaw alkalicznych w Krynicy, naukowca-geologa wyspecjalizowanego w poszukiwaniu złóż ropy naftowej oraz działacza społecznego. O niezwyklej aktywności Profesora świadczy chociażby fakt, że pomimo pracy naukowej i wystąpień publicznych w kraju, prowadził intensywne poszukiwania węglowodorów w kilkunastu państwach na pięciu kontynentach – z wyjątkiem Australii – w czasach, gdy jeszcze nie było komunikacji lotniczej. Warto ponadto podkreślić, że jego syn Stanisław i wnuk Andrzej również należeli do wyróżniających się geologów.

Ze względu na wielki dorobek prof. Zuber, w artykule podejmujemy nie tylko kwestię jego zasług dla Krynicy, ale prezentujemy także jego karierę naukową i zawodową, związaną przede wszystkim z geologią. Badaniami geologicznymi zajmowali się również jego syn i wnuk, który m.in. badał wody mineralne w Krynicy.

Celem artykułu jest zaprezentowanie dorobku Rudolfa Zuber – jego drogi życiowej i naukowej, ze szczególnym uwzględnieniem badań geologicznych w Karpatach oraz skutków odkrycia szczywy alkalicznej w Krynicy-Zdrój. Analizę przeprowadzimy na tle zmian politycznych i społecznych na ziemiach polskich w okresie od końca XIX wieku do czasów współczesnych, wraz z podkreśleniem rozwoju gospodarczego Krynicy-Zdrój.

Przebieg życia Profesora

Rodzina Zuberów wywodzi się prawdopodobnie z Austrii lub Francji. Rudolf Zuber urodził się 13 września 1858 roku w Orlat w Siedmiogrodzie¹, gdzie stacjonował jego ojciec, oficer armii austriackiej. W 1876 roku ukończył gimnazjum we Lwowie i podjął studia na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Lwowskiego w zakresie chemii i mineralogii. Po studiach pracował w latach 1881-1882 jako wolontariusz w Państwowym Zakładzie Geologicznym (K.K. Geologische Reichsanstalt) w Wiedniu, a także studiował na tamtejszym uniwersytecie. W 1883 roku zaczął pracę na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie, a po niespełna 2 latach na Uniwersytecie Lwowskim.

W latach 1886-1892 jako ekspert-geolog i dyrektor przedsiębiorstwa poszukiwań ropy naftowej pracował w Argentynie, a następnie w Chile, Boliwii i Wenezueli. W latach 1900-1910 prowadził badania na Kaukazie, w Rumunii i Hiszpanii oraz Meksyku, USA, Kanadzie i znów Wenezueli. W przerwie, w 1909 roku przebywał krótko w Krynicy, też jako geolog. W 1910 roku, na zaproszenie rządu Wielkiej Brytanii, wyjechał na poszukiwania surowców mineralnych na terenie kolonii brytyjskich w Afryce Zachodniej, m.in. w Nigerii, Złotym Wybrzeżu (obecnie Ghana) i Gwinei. Po 2 latach udał się do Indii na badania geologiczne w Górach Solnych – Sakhisar w prowincji Pendżab. W 1919 roku spędził kilka miesięcy w Paryżu podczas konferencji pokojowej po zakończeniu I wojny światowej, świadcząc usługi dla Polskiego Biura Pokojowego.

Profesor dał się poznać jako patriota. Charakteryzując jego osobę, należy też dodać, że miał zdolności do muzyki i rysunku oraz był osobą towarzyską. Zabierał również głos w sprawach społecznych, odległych od jego obowiązków zawodowych. Dobrym tego przykładem jest list wysłany w 1918 roku do „Ilustrowanego Kuryera Codziennego”, w którym wypowiedział się za trwałym wzbogacaniem języka polskiego w nowe słowa, a przeciw wprowadzaniu krótkotrwałych efemeryd, czyli „ersatzów, namiastek i podróbek językowych” – zwłaszcza dla towarów rzadko spotykanych na powojennym rynku – czemu patronował właśnie „Kuryer” (Kozioł, 2018).

Rudolf Zuber z żoną Stanisławą, z domu Topolnicką, doczekał się trójki dzieci: Stanisława, Kazimierza i Julii. Profesor zmarł we Lwowie po długiej chorobie 7 maja 1920 roku. Został pochowany na cmentarzu Łyczakowskim (Chowaniec, Graniczny, Urban, 2012, s. 495-506).

¹ Wtedy Siedmiogród należał do Austro-Węgier, po I wojnie światowej – jako Transylwania – wszedł w skład Rumunii, z dużym odsetkiem ludności węgierskiej. Stąd pochodzili m.in. J. Hunyady, dowódca wojsk króla Władysława III w bitwie pod Warną, a także książę Stefan Batory, król Polski w latach 1576-1586.

Kariera naukowa i zawodowa

R. Zuber uzyskał doktorat w 1883 roku we Lwowie, stopień profesora nadzwyczajnego w 1896 roku, a tytuł profesora zwyczajnego w 1901 roku, czyli już w wieku 43 lat.

W latach 1883-1884 pracował jako asystent w Katedrze Mineralogii Uniwersytetu Jagiellońskiego, będąc jednocześnie współpracownikiem Sekcji Geologicznej Komisji Fizjograficznej Akademii Umiejętności w Krakowie. Przeprowadził wtedy badania skał wulkanicznych w okolicach Krzeszowic oraz – razem z Emilem Habdank-Dunikowskim i Władysławem Szajnochą – prace kartograficzne na obszarze Karpat Wschodnich. Dzięki temu wziął udział w przygotowaniu *Atlasu geologicznego Galicji*. Zajmował się głównie poszukiwaniami ropy naftowej (później także węgla – w amerykańskich Kordylierach). Interesował się również geologią regionalną, w tym geoturystyką (*Wycieczka geologiczna do Tatr*).

W 1894 roku rozpoczął pracę na Uniwersytecie Lwowskim, gdzie – po przerwie spowodowanej pobytem w Ameryce Południowej – wrócił w 1893 roku. W 1896 roku objął nową Katedrę Geologii, w 1905 roku utworzył Zakład Geologiczno-Paleontologiczny, a w latach 1905-1906 pełnił funkcję dziekana Wydziału Filozoficznego. Brał udział w międzynarodowych kongresach geologicznych w Rosji (1897), Meksyku (1906) i Kanadzie (1913).

W 1916 roku został członkiem korespondentem Akademii Umiejętności w Krakowie (później Polskiej Akademii Umiejętności). Pełnił funkcję prezesa Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika (1868-1889, 1898-1899 i 1918-1919). Towarzystwo to wydawało we Lwowie czasopismo „Kosmos”². R. Zuber działał również jako członek Zarządu Popierania Nauki Polskiej we Lwowie. W latach 1898-1907 był redaktorem polskiej encyklopedii wydawanej przez społeczną organizację edukacyjną Macierz Polska, działającą w Małopolsce (Galicji w czasie zaboru austriackiego). Publikował w niej hasła z zakresu mineralogii, geologii, chemii i przemysłu naftowego.

Rudolf Zuber stał się światowej sławy specjalistą i rzeczoznawcą w poszukiwaniu ropy naftowej a także uznanym badaczem stratygrafii (warstw) fliszu karpackiego. Kierował ok. 50 pracami badawczymi, uwieńczonymi wieloma mapami geologicznymi. Na jego koncie jest ok. 60 publikacji poświęconych Karpatom i problematyce naftowej, w tym w języku hiszpańskim z okresu pobytu w Ameryce (Rymar, 2012, s. 181-193; Salski, 2007, s. 97-119). Wychował co najmniej 10 uczniów – znanych postaci w polskiej geologii. Jeden z nich, W. Rogala (1884-1947), wygłosił mowę pożegnalną podczas pogrzebu Profesora na Łyczakowie.

Pierwsze artykuły R. Zuber opublikował w czasopiśmie „Kosmos” w 1881 roku: *Oddziaływanie chlorku allylu na benzol w obecności chlorku glinu oraz Przyczynę do znajomości dolomitu*. W ramach „Atlasu geologicznego Galicji” wydał II. zeszyt w 1888 roku i XVII. zeszyt w 1905 roku. Z wcześniejszych artykułów wymienimy jeszcze trzy pozycje, które są obszerniejsze, interesujące i stosunkowo łatwo dostępne:

- R. Zuber: *O pochodzeniu nafty*. „Wszechświat” (Warszawa), 1898, nr 35, s. 545-560. Artykuł wydany też w Niemczech w „Zeitschrift für Praktische Geologie”, 1898, nr 3;
- R. Zuber: *Zadania i metody geologii*. „Wszechświat” (Warszawa), 1901, nr 44, s. 693-704. Także odczyt pod tym tytułem wygłoszony na otwarciu roku akademickiego w auli Uniwersytetu Lwowskiego dnia 10.10.1901;
- R. Zuber: *O pochodzeniu fliszu*. „Nafta” (Lwów), 1901, nr 8, s. 115-127.

² Czasopismo „Kosmos” było wydawane we Lwowie od 1876 roku jako „Kosmos. Problemy Nauk Biologicznych” oraz od 1882 roku też jako „Wszechświat. Pismo Przyrodnicze”. W okresie międzywojennym wydawano we Lwowie dwie serie: prace naukowe (A) i prace przeglądowe (B). W czasie II wojny światowej ukazywało się w Wielkiej Brytanii i Palestynie. Obecnie nadal działa z siedzibą w Krakowie i redakcją w Warszawie oraz oddziałami terenowymi w Lublinie, Rzeszowie i Szczecinie; <http://kosmos.imc.edu.pl/> oraz <http://kosmos.ptpk.org>.

Obecnie najbardziej przypominane są publikacje książkowe, które już w czasach R. Zubera ugruntowały mu wysoką pozycję w geologii:

- R. Zuber: *Geologia pokładów naftowych w Karpatach Galicyjskich*. Nakładem autora, Lwów 1899;
- R. Zuber: *Flisz i nafta*. Wydawnictwo Towarzystwa dla Popierania Nauki Polskiej, Lwów 1918, s. 381, w tym liczne ilustracje i tabele.

Publikacja pt. *Flisz i nafta* stanowi syntetyczne dzieło o geologii Karpat, czyli o „Karpatach fliszowych w obrębie płaszczowiny magurskiej”, ukształtowanych przez naturę w okresach od kredy do paleogenu, to jest od ok. 140 mln lat do 22,5 mln lat temu³. Można uznać tę publikację R. Zubera za drugi milowy krok i bardziej wnikliwy etap przygotowań do rozwinięcia gospodarki surowcami mineralnymi w Polsce – po ukazaniu się 100 lat wcześniej słynnego dzieła⁴ S. Staszica (1755-1826), uważanego za ojca polskiej geodezji oraz zasłużonego działacza gospodarczego i organizatora życia naukowego, a także twórcę słowa „przemysł” (od łacińskiego wyrazu *industria* – skrzętność, przemyślność), czyli działalności produkcyjnej i opłacalnej. Zasługi R. Zubera dla Krynicy wynikają natomiast z odkrycia na dużych głębokościach wody mineralnej o wyjątkowym smaku i zapachu oraz wartościach leczniczych, która nosi nazwę swojego odkrywcy: *zuber*.

Miejsce Rudolfa Zubera w historii Krynicy

Krynica-Zdrój to miejscowość położona w południowej Polsce, w Beskidzie Sądeckim nad potokiem Krynica, a gmina Krynica na pograniczu Beskidu Sądeckiego, Beskidu Niskiego i Pogórza Leluchowskiego, wzdłuż granicy ze Słowacją oraz u stóp Jaworzyny Krynickiej (1114 m n.p.m.) i z kolejką gondolową o długości 2,2 km, a w śródmieściu z Górą Parkową (741 m n.p.m.) i kolejką linowo-terenową.

Najstarsza pisemna wzmianka o tym mikroregionie pochodzi z 1288 roku i dotyczy pobliskiej Muszyny (dóbr biskupów krakowskich). Przywilej lokacji wsi Krzenycze, czyli obecnej Krynicy, nosi datę 10 stycznia 1547 roku. Weszła wtedy w skład Kresu Muszyńskiego. Pierwsza wzmianka o wodach mineralnych, a dokładniej o źródłach *wód kwaśnych* w dobrach muszyńskich, w tym Krynicy, została ujęta w dziele ks. G. Rączyńskiego pt. *Historia naturalia curiosae Regni Poloniae Gedani* z 1745 roku. Pierwszy opis źródeł wód Krynicy sporządził prof. B. Hacquet z Uniwersytetu Lwowskiego w publikacji pt. *Neueste physicalische Reisen in den Jahren 1788-1795 durch die dacischen und sarmatischen Karpathen* z 1796 roku. Wkrótce powstała zabudowa wokół ocembrowanego źródła, ale okres wojen, epidemia cholery i słabe zarządzanie doprowadziło do upadku uzdrowiska w 1852 roku. W 1851 roku do Krynicy przybył prof. J. Dietl (1804-1878) z Uniwersytetu Jagiellońskiego, twórca polskiej balneologii (późniejszy prezydent Krakowa), który przygotował plan ratowania Krynicy, jaki został zatwierdzony przez rząd. Powołano specjalną komisję do unowocześnienia oraz rozbudowy uzdrowiska, co okazało się owocne (*Atlas wód mineralnych Muszyny, Krynicy i Tylicza*, 2012; F. Kiryk, 1994; Pasterski, 2016, s. 34-38, 57-59). W 1876 roku uruchomiono kolej z Tarnowa do Muszyny, a w 1911 roku przedłużono ją do Krynicy. Rozwój ten doprowadził do nadania Krynicy praw miejskich w 1911 roku (niektóre publikacje podają, że nastąpiło to już nieco wcześniej, w 1889 roku) (Warszyńska, 1996).

³ Flisz to osady o dużej miąższości z naprzemianległych warstw piaskowców, łupków ilastych i zlepieńców, z dużą zawartością materiału skalnego. R. Zuber dzielił te osady i skały na następujące typy petrograficzne: piaskowce, ility, margle, sterosyderyty, rogowce, zlepieńce i okrucowce. Osady fliszowe są datowane na okres kredy (podokres mezozoiku) od 140 do 65 mln lat temu oraz okres paleogenu (starszy podokres trzeciorzędu) od 65 do 22,5 mln lat temu.

⁴ *O ziemiorództwie Karpatów i innych gór i równin Polski*, St. Staszic, 1955, Kraków: Wydawnictwo AGH.

Najstarszym budynkiem jest Pijalnia „Słotwinka” z 1806 roku, a najstarsza (z ok. 1600 roku) cerkiew łemkowska znajduje się w pobliskim Powroźniku. Osadnictwo i architektura oraz kultura łemkowska wywarły i nadal wywierają duży wpływ na Krynice, lecz w centrum miasta zachwycają zabytkowe wille w tzw. stylu szwajcarskim jako budowle z licznymi gankami, wykuszami oraz balkonami zdobionymi balustradami.

Rudolf Zuber do Krynicy przybył w 1909 roku razem z przedsiębiorcą wiertniczym – celem poszukiwania węglowodorów oraz wody mineralnej – na zaproszenie dr. H. Ebersa, kierownika nowego zakładu wodoleczniczego⁵. Po przeprowadzeniu badań zawniósł głębokie wiercenia na stoku Góry Parkowej, przewidując odkrycie dużych złóż wody mineralnej wysokiej jakości typu szczawy⁶. Początkowo pojawiły się nawet protesty przeciw głębokim wierceniom (dotąd pozyskiwano wodę leczniczą już z ok. 50 m, a źródło Mieczysław nadal czerpie ją z 57 m), ale w latach 1912-1914 wiercenia inżynierów Kostkiewicza i Mrazka z Jasła, wykonane według wskazań Zuber, doprowadziły do udostępnienia szczawy alkaliczno-słonej z głębokości 810 m, nazwanej potem Zuber I, później z głębokości 948 m Zuber II. W latach 1949-1951 kolejny odwiert eksploatacyjny dał wodę Zuber III z głębokości 919 m oraz w latach 1962-1964 odwiert z głębokości 803 m wodę Zuber IV. Woda z tych odwiertów jest magazynowana w zbiornikach, a następnie spływa grawitacyjnie do kurków czerpalnych w pijalni oraz rozlewni wód leczniczych.

Odwierty Zuber I-IV dają unikatową i jedną z najsilniejszych w Europie wodę mineralną typu szczawa wodorowęglanowo-sodowa i wodorowęglanowo-chlorkowo-sodowa o znacznych ilościach jonu Na⁺. Stężenie jonów wodorowęglanowych wynosi w tej wodzie 19 g/l, a mineralizacja do 28-30 g/l, gdy tymczasem norma określa, że woda mineralna jako lecznicza powinna zawierać przynajmniej 1 g/litr rozpuszczonych składników stałych. Dla porównania, szczawa Zuber 2,14% zawiera ich 21,5-27,7 g/l, natomiast szczawa Mieczysław 0,42% tylko 4,3 g, Słotwinka 0,41% i 3,99 g oraz Źródło Główny 0,32% i 2,29 g/l (Rajchel, 2019, s. 18-20, 33-34, 51-59). Woda Zuber może zatem zastępować słynne wody mineralne z Karlowych Warów (Karlovy Vary) i francuskie wody Vichy. Trzeba jednak podkreślić, że jest wodą reliktową, czyli jej zasoby są wyczerpywalne. Ma ona skuteczne zastosowanie w leczeniu chorób wrzodowych żołądka i dwunastnicy, wątroby i dróg żółciowych, zwalcza nadkwasotę oraz obniża poziom cukru i cholesterolu we krwi. W Polsce zbliżoną charakterystykę do wód typu Zuber mają tylko niektóre wody mineralne z odwiertów w Złockiem koło Muszyny.

Prof. R. Zuber jako uznany specjalista wypowiadał się w kwestiach geologicznych często, konkretnie i „technicznie”, a także chętnie zabierał głos w polemikach i to w sposób niezwykle krytyczny. J. Stolarski przytacza jego spór z W. Szajnochą, również znanym geologiem i profesorem Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz współautorem *Atlasu geologicznego Galicji*. Broni jednak prof. W. Szajnochę, podkreślając, że jego opisy są barwniejsze ze względu na pierwiastki także krajobrazowe i historyczne (Stolarski, 2007, s. 71-78; Zuber, 1903, s. 320-343).

Na terenie Krynicy występują bogate zasoby wód mineralnych służących do leczenia różnych schorzeń. W sumie zinwentaryzowano prawie 200 źródeł i wysięków. Obecnie korzysta się z 20 otworów studziennych (odwiertów eksploatacyjnych), w tym z czterech odwiertów Zuber, zaopatrujących cztery pijalnie wód mineralnych:

⁵ Henryk Ebers (1856-1919) – syn lekarza z Wilna, hydroterapeuta i kierownik zakładu wodoleczniczego w Krynicy od 1885 roku, członek Komisji Zdrojowej, przewodniczący Koła Lekarzy w Krynicy, burmistrz w czasie I wojny światowej. Przyczynił się do uregulowania potoku Krynicańska, budowy nowego Domu Zdrojowego oraz linii kolejowej z Muszyny do Krynicy w latach 1909-1911. Pochowany na cmentarzu Rakowickim w Krakowie.

⁶ Szczawy tworzą się, gdy dwutlenek węgla wędruje z głębi ziemi przez szczeliny i jeżeli napotka wody płynące z powierzchni, to nasycza je, powodując rozpuszczanie minerałów, z których są zbudowane otaczające skały. Skała osadowa ilasto-solna (15-85% soli kamiennej) ma nazwę *zuber*.

- *Pijalnia Główna* (wybudowana w 1791 roku, zmodernizowana w latach 2012-14): wody Jan, Słotwinka, Tadeusz, Zdrój Główny i Zuber;
- *Pijalnia Mieczysław* (na deptaku w Starym Domu Zdrojowym): woda Mieczysław;
- *Pijalnia Jana* (gruntownie odremontowana w 2019 roku; pod dolną stacją kolejki na Górę Parkową): wody Jan i Józef;
- *Pijalnia w Starych Łazienkach Mineralnych*: wody Jan, Słotwinka, Tadeusz, Zdrój Główny i Zuber.

Można również korzystać z wody bezpłatnie ze źródła Miłość na Górze Parkowej, Bocianówki na Polanie Michasiowej, ujęcia Ciurkacz przy ul. Pułaskiego i źródła Słoneczne nad dworcem PKP.

Popularna woda Kryniczanka pochodzi ze źródła Zdrój Główny, odkrytego już w 1793 roku. Zawiera znaczące ilości magnezu i wapnia, działając przeciwzapalnie i przeciwuczuleniowo oraz wzmacniając układ kostny. Równie popularna szczawa Słotwinka ma podobne właściwości i jest skuteczna w leczeniu przewlekłych nieżytów przewodu pokarmowego. Przy źródle Zdrój Główny w 1808 roku powstała pierwsza w Polsce rozlewnia wody mineralnej, gdzie butelkuje się Kryniczankę oraz wody lecznicze Jan, Słotwinka i Zuber.

Uzyskanie praw miejskich oraz rozbudowa ujęć i pijalni wód mineralnych wpłynęły korzystnie na rozwój gospodarczy uzdrowiska. W latach 1921-1923 rozbudowano Dom Zdrojowy i zwiększono liczbę pokoi z 28 do 96. Dzięki temu w lutym 1924 roku zorganizowano pierwsze zawody narciarskie. W 1926 roku uroczyste otwarto Nowe Łazienki Mineralne, będące wtedy największym i najnowocześniejszym obiektem uzdrowiskowym w Europie. W latach 1927-1928 oddano do użytku skocznię narciarską i tor saneczkowy. W 1933 roku J. Kiepusza zbudował słynny pensjonat-hotel „Patria”. W 1937 roku uruchomiono kolejkę na szczyt Góry Parkowej.

Jednym z mierników rozwoju uzdrowiska jest liczba kuracjuszy i tempo wzrostu tego wskaźnika. Otóż, liczba kuracjuszy w Krynicy rosła szybko: od 760 osób w 1857 roku do 5-9 tys. rocznie na przełomie wieków (ze spadkiem w 1915 roku z powodu wojny do ok. 1 tys.). W okresie międzywojennym liczba kuracjuszy wzrosła od 10 tys. w 1920 roku do 31,7 tys. w 1936 roku (ze spadkiem do 27 tys. podczas kryzysu gospodarczego w 1934 roku) (Pasterski, 2016, s. 58-66). Liczbę gości w 1938 roku wyszacowano na ok. 38 tys., czyli w okresie II Rzeczypospolitej badany wskaźnik wzrósł prawie 4-krotnie. Krynica stała się wtedy popularnym uzdrowiskiem, o czym świadczy chociażby pobyt J. Piłsudskiego z żoną i córkami, księżnej Juliany z mężem, późniejszej królowej Niderlandów, a także wielu znanych polskich pisarzy, poetów i aktorów. Z czasów bardziej współczesnych warto wymienić z kolei takie nazwiska, jak V. Adamkus, V. Havel, W.F. Janukowycz, którzy w swoim czasie m.in. pełnili funkcje prezydenta Litwy, Czechosłowacji i Czech oraz Ukrainy.

Po zniszczeniach II wojny światowej Krynica zaczęła odbudowywać swoją renomę. W 1947 roku gościło tu 14 tys. kuracjuszy, a w 2007 roku liczba osób korzystających z noclegów, czyli kuracjuszy i turystów, wzrosła do 156,6 tys. i w 2014 roku do 173,3 tys. Liczba gości z zagranicy sięga 4-5 tys. Jeszcze przed wojną podjęto starania o stworzenie tu również ośrodka sportów zimowych i turystyki, co jest nadal przedmiotem troski władz miasta. W okresie powojennym sprzyja rozwojowi uzdrowiska utworzenie Popradzkiego Parku Krajobrazowego, Rezerwatu Krajobrazowego Okopy Konfederackie, parku sportowo-rekreacyjnego Czarny Potok, Szlaku Cerkiew Łemkowskich, ścieżek przyrodniczo-edukacyjnych, tras rowerowych itp. Jednakże dość szybko – ostatnio też z powodu ocieplenia klimatu – duży nacisk zaczęto kłaść na organizowanie imprez kulturalnych, naukowych i biznesowych, w tym o charakterze międzynarodowym. Znaczącą rolę na tym polu odgrywa inwestowanie w infrastrukturę techniczną i społeczną. W 1936 roku

w Krynicy funkcjonowało 5 hoteli, 126 pensjonatów i 83 willi z wynajmowaniem pokoi, zaś w 2015 roku według danych GUS funkcjonowało 99 obiektów noclegowych, w tym 85 całorocznych, z tego 7 hoteli czterogwiazdkowych. Urząd Miasta oceniał liczbę obiektów noclegowych ogółem na ok. 290 (z kwaterami prywatnymi i obiektami apartamentowymi). W 15 sanatoriach i szpitalach uzdrowiskowych oraz innych ośrodkach leczniczych znajdowało się 4,3 tys. miejsc (według innej klasyfikacji, zakłady uzdrowiskowe dysponowały 2,1 tys. miejsc). Szczерzej przedstawiają to tabele 1-3.

Tabela 1

Liczba miejsc noclegowych w Krynicy-Zdrój w latach 2007-2014

Wyszczególnienie	2007	2014	$\frac{2014}{2007}$	Struktura w %		Zmiany pkt. proc.
				2007	2014	
Hotele	558	1 704	305,4	9,1	23,8	+14,7
Motele	25	–	–	0,4	–	–0,4
Zakłady uzdrowiskowe	1 530	2 041	133,4	25,0	28,6	+3,6
Ośrodki czasowe	1 973	1 080	54,7	32,2	15,1	–17,1
Ośrodki szkoleniowo-wypoczynkowe	583	686	117,7	9,5	9,6	+0,1
Pensjonaty	680	610	89,7	11,1	8,5	–2,6
Inne	777	1030	132,6	12,7	14,4	+1,7
Razem	6126	7151	116,7	100	100	–

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Plan rozwoju uzdrowiska Krynicy-Zdroju na lata 2016-2023* (s. 52-55), 2016, Krynica: Urząd Miasta.

Z tabeli 1 wynika, że wprawdzie najwięcej miejsc noclegowych jest w dyspozycji sanatoriów i innych zakładów uzdrowiskowych (prawie 29%), to najszybszy wzrost odnotowują hotele – 3-krotnie w ciągu 7 lat – głównie za sprawą poprawy jakości życia i zamożności społeczeństwa. Maleje natomiast udział ośrodków czasowych – popularnych za czasów Polski Ludowej – a także pensjonatów, które dominowały w okresie międzywojennym.

Tabela 2

Korzystanie przez kuracjuszy i turystów z noclegów w Krynicy-Zdrój w latach 2007-2014

Rok	Liczba osób w tys.	Liczba noclegów w tys.	Liczba noclegów na osobę
2007	156,6	964,6	6,2
2010	159,2	985,3	6,2
2014	173,3	1 086,9	6,3
$\frac{2014}{2010}$	110,7	112,7	101,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Plan rozwoju uzdrowiska Krynicy-Zdroju na lata 2016-2023* (s. 52-55), 2016, Krynica: Urząd Miasta.

Tabela 2 charakteryzuje z kolei dynamikę liczby gości i liczby noclegów w latach 2007-2014. Strukturę gości i udzielanych noclegów według rodzajów zakwaterowania przedstawia tabela 3, która jeszcze mocniej podkreśla znaczenie hoteli (43-46%) wśród pozostałych i dość różnorodnych form świadczenia usług noclegowych.

Tabela 3

Struktura świadczenia usług noclegowych w Krynicy-Zdrój w 2014 roku (w %)

Rodzaj zakwaterowania	Osoby korzystające z pobytu ^{a)}	Udzielone noclegi ^{b)}
Hotele	43	46,0
Zakłady uzdrowiskowe	24	10,2
Ośrodki wczasowe	13	24,4
Ośrodki szkoleniowo-wypoczynkowe	9	6,9
Pensjonaty	6	8,1
Inne	5	4,4
Razem	100	100

^{a)} Statystyka GUS, ^{b)} Dane Urzędu Miasta.

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Plan rozwoju uzdrowiska Krynicy-Zdroju na lata 2016-2023* (s. 52-55), 2016, Krynica: Urząd Miasta.

Dane tabel 1-3 o liczbie kuracjuszy i turystów tylko w pośredni sposób wskazują na podmioty obsługujące gości uzdrowiska. Dodajmy, że w Krynicy-Zdrój działa 2 055 jednostek gospodarczych i innych, w tym 2010 prywatnych i 45 podmiotów sektora publicznego. Wśród nich można wyróżnić 1 500 jednoosobowych zakładów osób fizycznych, 118 spółek handlowych, 14 spółek z kapitałem zagranicznym, 8 spółdzielni, 84 stowarzyszeń i organizacji społecznych (NGO-s) oraz 7 fundacji (*Plan rozwoju uzdrowiska Krynicy-Zdroju na lata 2016-2023*, 2016, s. 72). Zaangażowanie mieszkańców w sprawy gospodarcze i społeczne jest więc znaczące.

Uzdrowisko Krynica-Zdrój należy do 45 polskich uzdrowisk, w tym 9 w województwie małopolskim, działających na podstawie Ustawy z dnia 28 lipca 2005 r. o lecznictwie uzdrowiskowym, uzdrowiskach oraz gminach uzdrowiskowych. Poprzednia ustawa o uzdrowiskach pochodziły z 23 marca 1922 roku (Dz.U. Nr 31, poz. 254) oraz z 17 czerwca 1966 roku (Dz.U. Nr 23, poz. 150). Statut uzdrowiska został uchwalony 21 czerwca 2010 roku. Uwzględnia on nazwę *Krynica-Zdrój* – i status uzdrowiska górskiego – w miejsce popularnej nazwy *Krynica Górską* (w przeciwieństwie do Krynicy Morskiej na Mierzei Wiślanej). Gmina miejsko-wiejska obejmuje ponadto następujące miejscowości: Tylicz i Muszynka na południu gminy oraz Berest, Czymba, Mochnaczka, Piorunka i Polany. Liczy ok. 17 tys. mieszkańców (8% ludności powiatu nowosądeckiego), w tym ok. 11 tys. w mieście Krynicy.

Krótki przegląd historii Krynicy zrekapitulujemy w ten sposób, że jest to *perła polskich uzdrowisk*, znana na świecie, gdzie w licznych sanatoriach i szpitalach uzdrowiskowych leczy się choroby układu krążenia, układu trawienia, dróg moczowych oraz kobiecych. Jest to *zdrój* dysponujący ujęciami naturalnych wód mineralnych, jak Zuber I-IV, Kryniczanka, Słotwinka. Jest to *ośrodek kultury*, znany dzięki takim jego mieszkańcom jak światowej sławy tenor J. Kiepusza (1902-1966) – i organizowanemu tu Festiwalowi jego imienia – oraz N. Krynicki (E. Drowniak,

1895-1968), genialny łemkowski malarz prymitywista, którego obrazy znajdują się w Galerii Sztuki „Romanówka”. Jest to popularne *centrum kongresowe*, gdzie m.in. od 1990 roku odbywało się Forum Ekonomiczne, będące największą w Europie Środkowo-Wschodniej platformą spotkań do dyskusji o gospodarce (zwykle ok. 5 tys. gości). Temat Forum w dniach 8-10 września 2020 roku brzmiał: „Europa po pandemii: Solidarność, Wolność, Wspólnota”, ale odbyło się ono w Karpaczu.

Przegląd historii Krynicy warto ponadto podsumować zarysem programu rozwoju tego uzdrowiska. Mówi o tym przede wszystkim „Plan rozwoju uzdrowiska Krynicy-Zdroju na lata 2016-2023”, przyjęty uchwałą Rady Miejskiej z dnia 28 kwietnia 2016 roku. Jest to obszerny dokument (o objętości 150 stron), zawierający analizę stanu gminy i kierunków rozwoju społeczno-gospodarczego oraz wykaz kluczowych zadań do realizacji na obszarze 4,02 tys. ha kosztem prawie 136 mld zł. Kierunki rozwoju i związane z tym przedsięwzięcia ujęte w tym Planie w wielu przypadkach wykraczają poza perspektywę 2023 roku.

Wdrażany *Plan rozwoju uzdrowiska Krynicy-Zdroju* wśród barier hamujących jego realizację wylicza m.in. ograniczanie nakładów na lecznictwo uzdrowiskowe w Polsce, dekapitalizację istniejącej bazy sanatoryjnej, zbyt słaby rozwój obsługi ruchu turystycznego – jako komplementarnego wobec funkcji uzdrowiskowej – i sezonowość tej oferty (nastawionej raczej na okres zimowy) oraz duży ruch kołowy w centrum uzdrowiska. Wśród *wyzwań i szans* wymienia m.in. następujące czynniki: unikatowe zasoby uzdrowiskowe oraz architektury, dobrze rozwinięta baza noclegowa, rosnąca dynamika pobytów turystyczno-rehabilitacyjnych, rozwój turystyki osób niepełnosprawnych, turystyka biznesowa. Plan przypisuje tej miejscowości i całej gminie następujące funkcje zdrowotne, turystyczne, międzynarodowe oraz ekologiczne jako programowe cele strategiczne:

- unikatowe miejsca powrotu do zdrowia i odbudowy sił witalnych;
- nowoczesny ośrodek turystyczno-rekreacyjny;
- centrum międzynarodowych wydarzeń kongresowych i kulturalnych;
- uzdrowisko dbające o zasoby naturalne, przyrodę i walory krajobrazowe.

Trzy pokolenia geologów Zuberów

Profesor Rudolf Zuber interesował się głównie poszukiwaniami węglowodorów i jego badania w dziedzinie geologii przyczyniły się do rozwoju przemysłu naftowego w wielu krajach. W Polsce ponadto odkrył unikatowe złoża bardzo silnej wody mineralnej w postaci szczawy alkalicznej, znanej odtąd pod nazwą *zuber*.

Jego najstarszy syn, **Stanisław Zuber** (1883-1947), zainteresował się geologią już podczas nauki w gimnazjum we Lwowie i w Krakowie. Wiosną 1915 roku, po zajęciu Lwowa przez armię rosyjską, został wywieziony do Rosji i podjął pracę w prywatnej firmie naftowej w Baku w Azerbejdżanie, gdzie pracował do 1923 roku. Po powrocie do Polski został ekspertem w zakresie ropy naftowej w Iraku i Iranie. W 1924 roku uzyskał doktorat we Lwowie, a 3 lata później habilitację na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie. Po wystąpieniach na Międzynarodowym Zjeździe Geologicznym w Madrycie i Naftowym w Bukareszcie otrzymał ofertę pracy we włoskiej spółce naftowej AIPA z zadaniem prowadzenia poszukiwań we Włoszech i na Bałkanach. Doprowadził do odkrycia kilku złóż ropy naftowej i gazu ziemnego oraz złóż rudonośnych w Albanii. W 1935 roku zamieszkał tam na stałe. Opublikował wiele opracowań, w tym map geologicznych i tektonicznych oraz surowców mineralnych Albanii. Po II wojnie światowej był początkowo dobrze traktowany przez nowe władze albańskie. Uzyskał nominację na profesora AGH w Krakowie. W 1947 roku został jednak aresztowany i oskarżony jako kolaborant, sabotażysta i szpieg pod absurdalnymi zarzutami. Jego materiały archiwalne wywieziono do ZSRR. Zmarł w trakcie brutalnego śledztwa 18 października 1947 roku. Po zmianach ustrojowych został rehabilitowany, a jego działalność

uhonorowano sesjami naukowymi w latach 1992-1993, w tym na Uniwersytecie Politechnicznym w Tiranie, oraz nazwaniem jego imieniem jednej z alei miasta Kuçova. Uważa się go za ojca nowoczesnej geologii Albanii (*Profesor Stanisław Zuber wybitna postać geologii*, 2008).

Profesor Andrzej Zuber (1933-2011), syn Kazimierza (brata Stanisława), urodził się w Mediolanie, gdzie jego ojciec pracował jako zastępca dyrektora państwowego przedsiębiorstwa naftowego (był także oficerem polskiego wywiadu). Do Lwowa wrócił z rodziną w 1936 roku. W dniu 16 września 1939 roku rozstał się z ojcem, który opuścił Polskę przez Zaleszczyki. Pozostała część rodziny przeniosła się wkrótce do Krakowa. Po wojnie przebywał w ośrodku dla sierot w Prusach k. Kocmyrzowa. Ukończył liceum im. Jana Sobieskiego w Krakowie w 1951 roku i rozpoczął pracę jako technik w Katedrze Górnictwa II AGH, a następnie ukończył studia z geofizyki. Jako asystent w Katedrze Fizyki II zainteresował się fizyką jądrową. Doktorat obronił z fizyki technicznej w 1965 roku na Wydziale Elektrycznym AGH. W 1971 roku uzyskał habilitację, a w 1980 roku tytuł profesora nauk technicznych. Prowadził wykłady i prace badawcze m.in. w Brazylii, Indiach, Kenii, Meksyku i Tajlandii. Został członkiem korespondentem Polskiej Akademii Umiejętności. W Instytucie Fizyki Jądrowej w Krakowie pracował do 2003 roku. W 2007 roku został zatrudniony w Oddziale Karpackim Państwowego Instytutu Geologicznego w Krakowie. Prowadził wtedy badania i publikował prace m.in. z zakresu wód mineralnych, leczniczych i termalnych w rejonie Buska-Zdrój (np. solanki w Dobrowodzie) oraz pochodzenia i obszaru zasilania wód *zuberów* w Krynicy, co można uznać za kontynuację działalności dziadka (Zuber, 1987, s. 37-51). W 2008 roku A. Zuber był honorowym gościem konferencji z okazji 150. rocznicy urodzin R. Zuber, zorganizowanej w Krynicy w Ośrodku „Panorama” przez Karpacki Oddział Państwowego Instytutu Geologicznego. Zmarł nagle w dniu 27 lutego 2011 roku i został pochowany na cmentarzu Rakowickim w Krakowie (Chowaniec, Graniczny, Urban, 2012, s. 495-506).

Podsumowanie

Wprawdzie R. Zuber nie stworzył przedsiębiorstwa rodzinnego świadczącego usługi geologiczne, ale stał się naukowcem i rzeczoznawcą w zakresie poszukiwań węglowodorów, a także wód głębinowych i leczniczych na skalę międzynarodową oraz przygotował – również na taką skalę – grunt pod działalność dla syna i wnuka w tej samej dziedzinie. Historia zatoczyła więc pewien nietypowy i jakże specyficzny krąg, ale jednocześnie krąg dość typowy pod względem kolei życia dla Polaków ze wschodnich Kresów. Perła polskich uzdrowisk, jaką jest Krynica, pamięta i honoruje ludzi, którzy zasłużyli się dla jej rozwoju. Odkrywca wód *zuber* zajmuje zatem zaszczytne miejsce w krynickiej historii. Warto podkreślić, że w Pijalni Głównej w 1981 roku odsłonięto tablicę ku czci R. Zuber. Woda Zuber i jej 3 źródła o tej nazwie są mocno akcentowane w napisach terenowych oraz folderach. Na ul. Nadbrzeżnej działa Klub Sportowy „Zuber”. Jednocześnie jednak żadna z ok. 40 ulic Krynicy-Zdrój nie ma takiej nazwy (ul. R. Zuber jest w Katowicach przy wyjeździe na Bielsko).

Bibliografia

- Atlas wód mineralnych Muszyny, Krynicy i Tylicza*. (2012). Tylicz: Stowarzyszenie na rzecz Rozwoju Tylicza.
- Chowaniec, J., Graniczny, M., Urban, H. (2012). Saga rodu Zuberów. *Biuletyn Państwowego Instytutu Geologicznego*, 448, 495-506.
- Kiryk, F. (red.). (1994). *Krynica*. Kraków: Wydawnictwo Secesja.

- Kozioł, M. (2018). Profesor Rudolf Zuber i wojenne ersatze. *Dwutygodnik „Kraków”*, 19 wrzesień 2018. Pobrane z: www.krakow.pl/get_pdf.php?dok_id=223311.
- Pasterski, B. (2016). Powstanie i rozwój uzdrowisk w Galicji Zachodniej w XIX i na początku XX wieku. „*Historica*” (Uniwersytet Rzeszowski), 17, 34-38, 57-59.
- Plan rozwoju uzdrowiska Krynicy-Zdroju na lata 2016-2023*. (2016). Krynica-Zdrój: Urząd Miasta.
- Profesor Stanisław Zuber wybitna postać geologii. „*Vivat Akademia*”. Periodyk AGH w Krakowie, 2008, nr 1 oraz 14.07.2020.
- Rajchel, L. (2019). *Małopolska do wypicia*. Kraków: Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego.
- Rymar, S. (2012). *Zarys historii badań geologicznych obszaru Pogórza Karpackiego*. Krosno: Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Krośnie.
- Salski, W. (2007). Polska szkoła geologii. *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki*, 52/1, 97-119.
- Staszic, St. (1955). *O ziemiórództwie Karpatów i innych gór i równin Polski*. Kraków: Wydawnictwo AGH.
- Stolarski, J. (2007). Wehikuł czasu pradziadka geologa. *Almanach Muszyny*, 71-78.
- Ustawa z 28 lipca 2005 r. o lecznictwie uzdrowiskowym, uzdrowiskach i obszarach ochrony uzdrowiskowej (zmiany Dz.U. z 2011 r., Nr 73, poz. 390; t.j. Dz.U. z 2012 r., poz. 651, 742).
- Zuber, A. (1987). O pochodzeniu wód typu zuber. W: *25 lat górnictwa uzdrowiskowego* (s. 37-51). Kraków: Wydawnictwo AGH.
- Zuber, R. (1903). Odpowiedź na odpowiedź Prof. Dra Władysława Szajnochy. *Kosmos*, 28, 320-343.

Aleksandra JASIŃSKA

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nowym Sączu, Polska

SAMODZIELNOŚĆ WYDATKOWA MIASTA NOWY SĄCZ NA TLE INNYCH MIAST NA PRAWACH POWIATU

Streszczenie

Samodzielność finansowa, w tym wydatkowa, jednostek samorządu terytorialnego jest jednym z ważniejszych czynników wpływających na ich działalność, której głównym celem jest zaspakajanie potrzeb społeczności lokalnej na jak najwyższym poziomie. W opracowaniu tym dokonano ocen samodzielności wydatkowej miast na prawach powiatu ze szczególnym uwzględnieniem miasta Nowy Sącz. Ocenę samodzielności wydatkowej Nowego Sącza porównano z ocenami innych miast na prawach powiatu w latach 2007-2017. W tym celu posłużono się metodą TOPSIS. Omówiono wyniki badań i przedstawiono wynikające z nich wnioski.

Słowa kluczowe: samodzielność, samodzielność wydatkowa, Nowy Sącz, miasta na prawach powiatu, metoda TOPSIS.

EXPENSIVE INDEPENDENCE OF THE CITY OF NOWY SĄCZ COMPARED TO OTHER CITIES WITH COUNTY RIGHTS

Summary

Financial independence, including expenditure of local government units is one of the most important factors affecting their activities. Their main goal is to meet the needs of the local community at the highest level. This study assesses the expenditure independence of Nowy Sącz and compares it with other cities with poviat rights in 2007-2017. To this end, the TOPSIS method was used. The results of the research were discussed and the conclusions resulting therefrom were presented.

Key words: financial independence, expenditure independence, Nowy Sącz, cities with poviat rights, TOPSIS method.

Wprowadzenie

Samodzielność finansowa jest ważnym atrybutem działalności każdej jednostki samorządu terytorialnego (JST). Obejmuje ona proces tworzenia i wydatkowania dochodów własnych oraz dysponowania środkami pochodzącymi z budżetu państwa. Jest to prawo do samodzielnego prowadzenia gospodarki finansowej, które obejmuje władztwo dochodowe JST, czyli pobieranie dochodów należnych gminie na podstawie ustaw i władztwo wydatkowe JST, a więc dysponowanie środkami w granicach ustaw (Sikora, 2010, s. 132).

Rozróżnia się samodzielność w zakresie: dochodów i wydatków, a obie te sfery są ze sobą związane.

Samodzielność w zakresie dochodów to oddziaływanie na poziom i strukturę budżetu samorządu terytorialnego, natomiast samodzielność w zakresie wydatków to swoboda dotycząca decyzji o rodzaju wykonywanych zadań, sposobie ich realizowania oraz o strukturze i hierarchii wydatków ponoszonych przez daną jednostkę. W przypadku samodzielności wydatkowej dochody są dane. Samodzielność wydatkowa przejawia się w:

- ustaleniu priorytetów w kierunkach wydatkowania środków;
- uprawnieniach co do sposobu wykonania zadań publicznych;
- kształtowaniu ekonomicznej struktury wydatków;
- gospodarowaniu przyjętym majątkiem;
- kształtowaniu salda budżetu;
- zaciąganiu pożyczek komunalnych (Kosek-Wojnar, 2007, s. 28).

Niezależność w tym zakresie pozwala na podejmowanie przez władze lokalne decyzji o sposobie realizacji zadań własnych i zleconych, przy założeniu ich realizacji w granicach wyznaczonych przez ustawowe przepisy. Wykonanie zadań zależy zarówno od swobody w zakresie ich wykonania, jak i od zarządzania oraz gospodarowania środkami finansowymi. Stopień wykonania zadań nie jest jednakowy w poszczególnych jednostkach. Wynika on ze zróżnicowania jednostek tak pod względem ich sytuacji finansowej, jak i samodzielności wydatkowej.

Większa swoboda decyzyjna dotycząca realizacji i sposobu realizacji zadań, w tym też tych, które nie są obligatoryjne, daje możliwość zapewnienia wyższego standardu dla ich wykonania. Wysoki poziom samodzielności wydatkowej daje JST możliwość prowadzenia efektywnej gospodarki lokalnej i gwarantuje rozwój lokalny. Wpływa to na poziom życia mieszkańców danej społeczności lokalnej. Ważne jest zatem badanie i monitorowanie samodzielności wydatkowej JST i ocena jej poziomu. Uzyskane wyniki badań władze JST mogą wykorzystać przy podejmowaniu decyzji dotyczących polityki finansowej JST, kierunków działania.

Aby jednak prawidłowo ocenić samodzielność wydatkową konkretnej JST, należy uwzględnić ją na tle innych jednostek podobnego typu. W artykule tym poddano badaniu grupę miast na prawach powiatu (MNPP). Zgodnie z ustawą z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym, są to te miasta, które:

- w dniu 31 grudnia 1998 roku liczyły więcej niż 100 tys. mieszkańców;
- były siedzibami wojewodów, chyba że na wniosek właściwej rady miejskiej odstąpiono od nadania miastu praw powiatu;
- otrzymały status miasta na prawach powiatu przy dokonywaniu pierwszego podziału administracyjnego kraju na powiaty (art. 91, Dz.U. z 2001 r., Nr 142, poz. 1592 z późn. zm). Miasto na prawach powiatu jest gminą wykonującą zadania powiatu (pkt. 2 art. 92, Dz.U. z 2001 r., Nr 142, poz. 1592 z późn. zm).

Celem niniejszego artykułu jest zbadanie samodzielności wydatkowej miasta Nowy Sącz i porównanie jej z samodzielnością wydatkową innych MNPP.

Samodzielność wydatkowa

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku zapewnia gminom samodzielność decydowania o sprawach społeczności lokalnej. Działalność samorządu terytorialnego oparta jest m.in. na samodzielności finansowej, o której stanowią następujące jej zapisy:

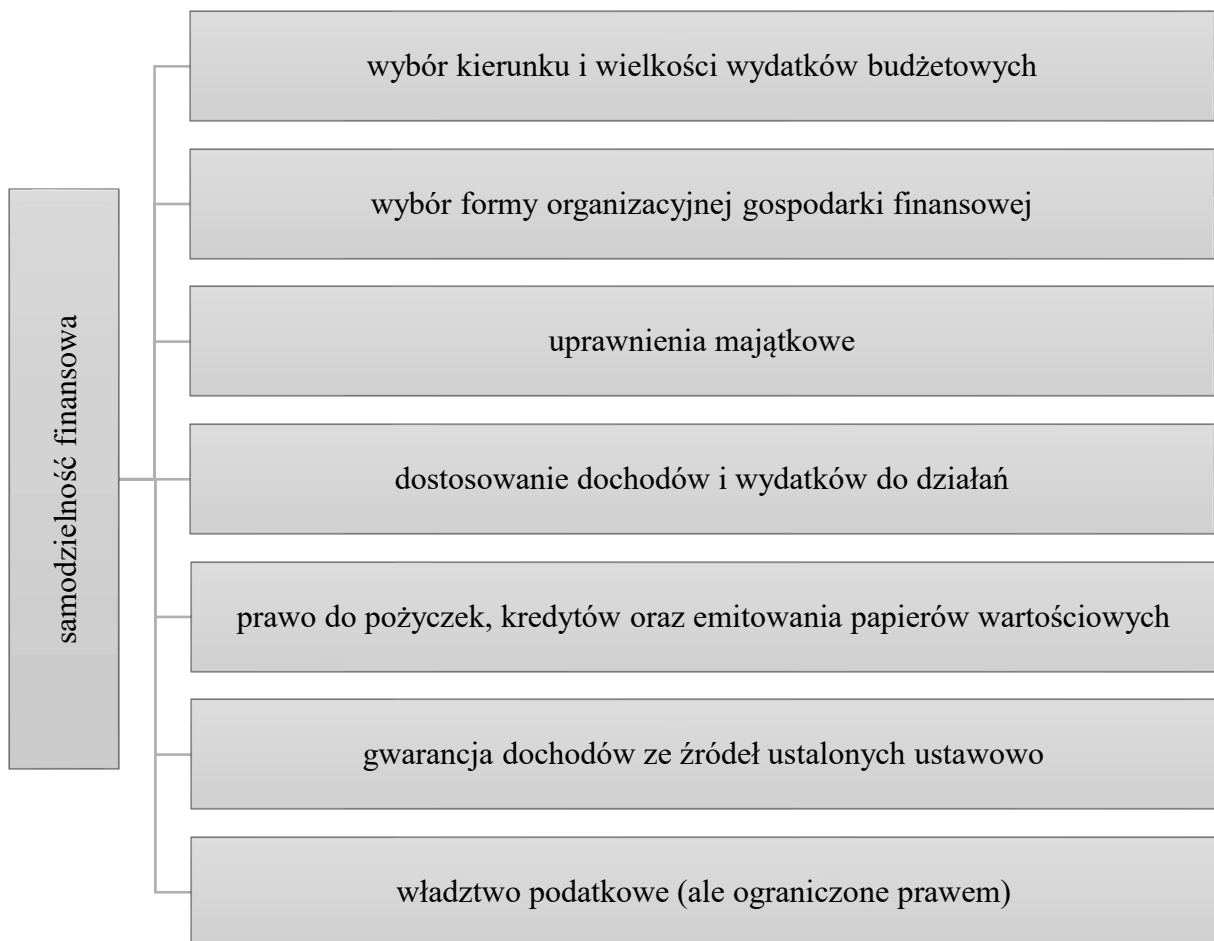
- Jednostkom samorządu terytorialnego zapewnia się udział w dochodach publicznych odpowiednio do przypadających im zadań (art. 167 ust. 1).
- Dochodami jednostek samorządu terytorialnego są ich dochody własne i subwencje ogólne oraz dotacje celowe z budżetu państwa (art. 167 ust. 2).
- Źródła dochodów jednostek samorządu terytorialnego są określone w ustawie (art. 167 ust. 3).
- Zmiany w zakresie zadań i kompetencji jednostek samorządu terytorialnego następują wraz z odpowiednimi zmianami w podziale dochodów publicznych (art. 167 ust. 4).

- JST mają prawo ustalania wysokości podatków i opłat lokalnych w zakresie określonym w ustawie (art. 168).
- Środki finansowe na cele publiczne są gromadzone i wydatkowane w sposób określony w ustawie (art. 216).

Kwestie samodzielności finansowej gmin w Polsce, w tym jej granice, regulują dodatkowo ustawy, takie jak:

- Ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych (Dz.U. z 2009 r., Nr 157, poz. 1240 z późn. zm.);
- Ustawa z dnia 13 listopada 2003 r. o dochodach jednostek samorządu terytorialnego (Dz.U. z 2003 r., Nr 203, poz. 1966 z późn. zm.);
- Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (Dz.U. z 1991 r., Nr 9, poz. 31 z późn. zm.).

Samodzielność finansowa to gwarancje i prawa ustawowo przyznane JST w zakresie dotyczącym wielu obszarów. Rysunek 1 przedstawia zakres samodzielności finansowej gmin w Polsce.

Rysunek 1. Zakres samodzielności finansowej gmin w Polsce.

Źródło: opracowanie własne na podstawie „Decentralizacja finansów publicznych a samodzielność finansowa jednostek samorządu terytorialnego” (s. 53), E. Kornberger-Sokołowska, 2001, Warszawa: LIBER; *Samodzielność finansowa polskich gmin* (s. 14), E. Markowska-Bzducha, 2005, Radom: Wydawnictwo Politechniki Radomskiej.

Samodzielność finansowa nie może i nie oznacza całkowitej niezależności finansowej JST od systemu finansowego państwa (Kornberger-Sokołowska, 2001, s. 40), a także nie oznacza autonomii finansowej ani samofinansowania. Wynika to z faktu, że finanse samorządowe są częścią finansów publicznych, a więc podlegają ograniczeniom wynikającym z wymienionych wcześniej zapisów Konstytucji i ustaw. Samodzielność finansowa nie wiąże się też z koniecznością tworzenia własnych dochodów, ale ze swobodą dysponowania nimi, nawet wówczas, gdy pochodzą z budżetu państwa (Piotrowska-Marczak, 1997, s. 19). Zależy ona zatem od wielkości zasobów pieniężnych przekazanych do samodzielnej dyspozycji, zakresu dowolności w ich wydatkowaniu, a także zakresu swobody w organizacji, planowaniu i wykonaniu budżetu (Kornberger-Sokołowska, 2001, s. 39). Dla samodzielności wydatkowej dochody są już dane, a JST ma swobodę w:

- ustaleniu priorytetów wydatków;
- ustalaniu poziomu i struktury wydatków;
- gospodarowaniu majątkiem;
- wpływie na saldo budżetu oraz ustaleniu zasad zadłużania się;
- decydowaniu o sposobach oraz formach realizowania i finansowania usług publicznych;
- udzielaniu wsparcia finansowego podmiotom gospodarującym w gminie (Zawora, 2008, s. 34 -35).

Strukturę wydatków ponoszonych przez samorządy przedstawia tabela 1.

Tabela 1
Struktura wydatków JST

Wydatki bieżące	Obsługa długu	Wydatki majątkowe
<ul style="list-style-type: none"> • dotacje, wynagrodzenia, uposażenia, inne świadczenia na rzecz osób fizycznych; • zakupy towarów i usług; • inne wydatki związane z funkcjonowaniem JST i realizacją zadań statutowych 	<ul style="list-style-type: none"> • odsetki od obsługi kredytów, pożyczek, papierów wartościowych; • wypłaty za poręczenia i gwarancje 	<ul style="list-style-type: none"> • inwestycje własne; • dotacje na inwestycje realizowane przez podmioty spoza sektora publicznego; • wydatki kapitałowe

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Samorząd terytorialny i wspólnoty lokalne* (s. 318), A.K. Piasecki, 2009, Warszawa: PWN.

Na samodzielność JST w zakresie wydatków wpływają czynniki, które określone są ustawami. Należą do nich m.in. nakazy, zakazy oraz limity ponoszenia określonych wydatków, ustalone zasady udzielania dotacji z budżetów samorządowych i zasady prowadzenia gospodarki budżetowej, w szczególności konieczność powiązania określonych dochodów z wydatkami (Surówka, 2013, s. 26).

Wydatki JST są związane z realizacją zadań zarówno własnych, w tym zadań o charakterze administracyjnym, jak i zleconych, a także z obsługą zadłużenia. Zadania własne służą zaspokojeniu potrzeb społeczności lokalnej, wykonywane są we własnym imieniu i na własną odpowiedzialność, a przekazywane są do realizacji na zasadzie decentralizacji. Zadania zlecone ustawowo są obligatoryjne i wynikają z potrzeb państwa, a przy ich realizacji samorzady muszą się kierować wytycznymi podanymi przez państwo. Zadania zlecone powierzone przyjmowane są do realizacji przez JST po zawarciu porozumienia z inną JST lub administracją rządową. Władze samorządowe w pełni podejmują decyzje dotyczące realizacji zadań nieobowiązkowych. Mogą jednak także podejmować pewne decyzje odnośnie do zadań obowiązkowych. W przypadku takich zadań musi być zrealizowane wymagane minimum, a decyzje, jakie mogą podjąć władze samorządowe to wyższa jakość świadczonej usługi, przy założeniu, że spełniony jest warunek zgodności z ustawami. Standardy dotyczące wykonania zadań w zakresie oświaty, pomocy społecznej czy ochrony zdrowia, określone przez obowiązujące regulacje prawne, ograniczają samodzielność wydatkową, ale jej nie pozbawiają. Samorzady lokalne nadal mają pewien zakres swobody, który umożliwia im dostosowanie wydatków do potrzeb lokalnych. Ograniczenia, z jakimi borykają się dodatkowo samorzady to możliwości finansowe. Poziom dochodów własnych i dochodów równoważących umożliwiających finansowanie zadań oraz zakres wydatków sztywnych, czyli tych, które muszą być finansowane z budżetu JST decyduje o samodzielności wydatkowej (Ibidem, s. 26).

Nałożona na samorzady lokalne przez państwo duża liczba zadań – bez gwarancji wystarczających środków – sprawia, że ich realizacja jest trudna do wykonania nawet na poziomie minimalnym. Zdarza się, że działania samorządów ograniczane są dodatkowo przez nastroje społeczne, które są najczęściej skutkiem niepokoju mieszkańców odnośnie do następstw realizowanych przez samorzady przedsięwzięć, a także przez obawy związane z konsekwencjami prawnymi i finansowymi podejmowanych projektów. Wszystko to może skłaniać do ich zaniechania.

Zakres samodzielności wydatkowej zależy od struktury dochodów. Obejmuje ona dochody własne, dotacje i subwencje. Dotacje celowe muszą być przeznaczone na konkretne cele, samorząd nie ma wpływu na dysponowanie środkami pochodzącymi z tego źródła, ponadto w przypadku niewykorzystania ich na konkretnie określony cel podlegają one zwrotowi donatorowi. Wysoki ich udział w strukturze wydatków świadczy o niższym poziomie samodzielności wydatkowej. Dochody własne i subwencje warunkują samodzielność wydatkową. Decyzję o przeznaczeniu środków pochodzących z tych źródeł podejmują samorzady i mogą być przeznaczone na realizację różnych zadań. To właśnie ich poziom warunkuje samodzielność wydatkową samorządu (Kosek-Wojnar, 2006, s. 80).

Samodzielność wydatkowa to również decyzje związane z zadłużeniem, a więc przede wszystkim dotyczące poziomu deficytu budżetowego, wyboru instrumentów jego finansowania bądź wyboru pożyczkodawców. Takie działania samorządu są zwykle planowane i najczęściej obejmują realizację zadań o charakterze inwestycyjnym. Niejednokrotnie są jedynym sposobem na ich wykonanie.

Samodzielność wydatkowa jest zmienna i zależy od omówionych czynników. Ponieważ jest ona zjawiskiem złożonym, to konieczne są wielowymiarowe badania, uwzględniające szereg uzasadnionych merytorycznie i statystycznie wskaźników. Samodzielność wydatkowa MNPP została zbadana za pomocą analizy wskaźnikowej i miernika syntetycznego. Indeks syntetyczny umożliwia relatywny pomiar samodzielności wydatkowej i porównanie jednostek względem siebie.

Metoda badawcza

Badania własne zostały przeprowadzone dla MNPP w latach 2007-2017. W tym celu wykorzystano dane pochodzące z Banku Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego. W badaniach zastosowano narzędzia wielowymiarowej analizy porównawczej – metodę TOPSIS (Technique for Order Preference by Similarity to an Ideal Solution). W oparciu o merytoryczno-formalne kryteria dobrano cechy diagnostyczne, a wykorzystując klasyczny współczynnik zmienności, dokonano weryfikacji tych zmiennych – zmienne o małym zróżnicowaniu zostały odrzucone. Dokonano również analizy potencjału informacyjnego zmiennych w oparciu o metodę odwróconej macierzy korelacji (Panek, 2009, s. 19, 23) oraz określono te wskaźniki, które są stymulantami i destymulantami. Zmienne diagnostyczne, które spełniły powyższe wymogi, zostały przedstawione w tabeli 2.

Tabela 2

Wskaźniki stosowane do badania samodzielności wydatkowej gmin w Polsce

	Zmienna diagnostyczna
S ₁	Udział wydatków inwestycyjnych w wydatkach ogółem w %
S ₂	Udział dotacji celowych na zadania zlecone z zakresu administracji rządowej w wydatkach ogółem
S ₃	Udział dochodów własnych w wydatkach ogółem
S ₄	Udział dochodów własnych i subwencji pomniejszonej o część oświatową w wydatkach ogółem
S ₅	Udział dochodów z podatków i opłat lokalnych w wydatkach ogółem
S ₆	Udział wydatków bieżących na kulturę i sport w wydatkach bieżących
S ₇	Udział wydatków bieżących pomniejszonych o wydatki niesamodzielne w wydatkach bieżących
S ₈	Udział wydatków bieżących pomniejszonych o wydatki niesamodzielne oraz wydatki o niskim poziomie autonomii w wydatkach bieżących
S ₉	Udział dochodów własnych i subwencji w dochodach ogółem
S ₁₀	Dotacje celowe w dochodach ogółem
S ₁₁	Dochody własne pomniejszone o udziały w podatkach stanowiących budżet państwa w dochodach ogółem
S ₁₂	Wydatki na transport i łączność w przeliczeniu na liczbę mieszkańców
S ₁₃	Wydatki na oświatę w przeliczeniu na liczbę mieszkańców
S ₁₄	Wydatki na pomoc społeczną w przeliczeniu na liczbę mieszkańców
S ₁₅	Wydatki na gospodarkę komunalną i ochronę środowiska w przeliczeniu na liczbę mieszkańców
S ₁₆	Wydatki majątkowe w przeliczeniu na liczbę mieszkańców

Zródło: opracowanie własne.

W kolejnym etapie badania przeprowadzono normalizację powyższych cech za pomocą metody unitaryzacji zerowanej (Wysocki, 2010), zgodnie z poniższymi formułami.

$$\text{Dla stymulant: } z_{ik} = \frac{F_{ik} - \min_i \{F_{ik}\}}{\max_i \{F_{ik}\} - \min_i \{F_{ik}\}}, \max_i \{S_{ik}\} \neq \min_i \{S_{ik}\}$$

$$\text{Dla destymulant: } z_{ik} = \frac{\max_i \{F_{ik}\} - F_{ik}}{\max_i \{F_{ik}\} - \min_i \{F_{ik}\}}, \max_i \{S_{ik}\} \neq \min_i \{S_{ik}\}$$

Dla poszczególnych zmiennych zostały ustalone wagi. Wyznaczono je za pomocą metody CRITIC Criteria Importance Through Intercriteria Correlation (Wysocki, 2010, s. 156-157).

$$w_j = \frac{C_j}{\sum_{k=1}^P C_k} \text{ gdzie } C_j = s_{j(z)} \sum_{k=1}^P (1 - r_{jk}), j = 1, 2, \dots, P$$

C_j – miernik pojemności informacyjnej j-tej cechy,

$s_{j(z)}$ – odchylenie standardowe obliczone z wartości znormalizowanych j-tej cechy,

r_{jk} – współczynnik korelacji między cechą j-tą i k-tą,

P – liczba zmiennych diagnostycznych dla N badanych MNPP.

W oparciu o znormalizowane wartości cech i wyznaczone współczynniki wagowe ważności tych cech zostały ustalone współrzędne jednostek modelowych – wzorca (A^+) i antywzorca (A^-).

$$A^+ = \left(\max_i (z_{i1}), \max_i (z_{i2}), \dots, \max_i (z_{iK}) \right) = (z_1^+, z_2^+, \dots, z_{1K}^+)$$

$$A^- = \left(\min_i (z_{i1}), \min_i (z_{i2}), \dots, \min_i (z_{iK}) \right) = (z_1^-, z_2^-, \dots, z_{1K}^-)$$

Dla każdego MNPP obliczono odległości euklidesowe od wyznaczonego wzorca z^+ oraz antywzorca z^- :

$$d_i^+ = \sqrt{\sum_{k=1}^P (z_{ik} - z_k^+)^2}; \quad d_i^- = \sqrt{\sum_{k=1}^P (z_{ik} - z_k^-)^2}, \quad i = 1, 2, \dots, N$$

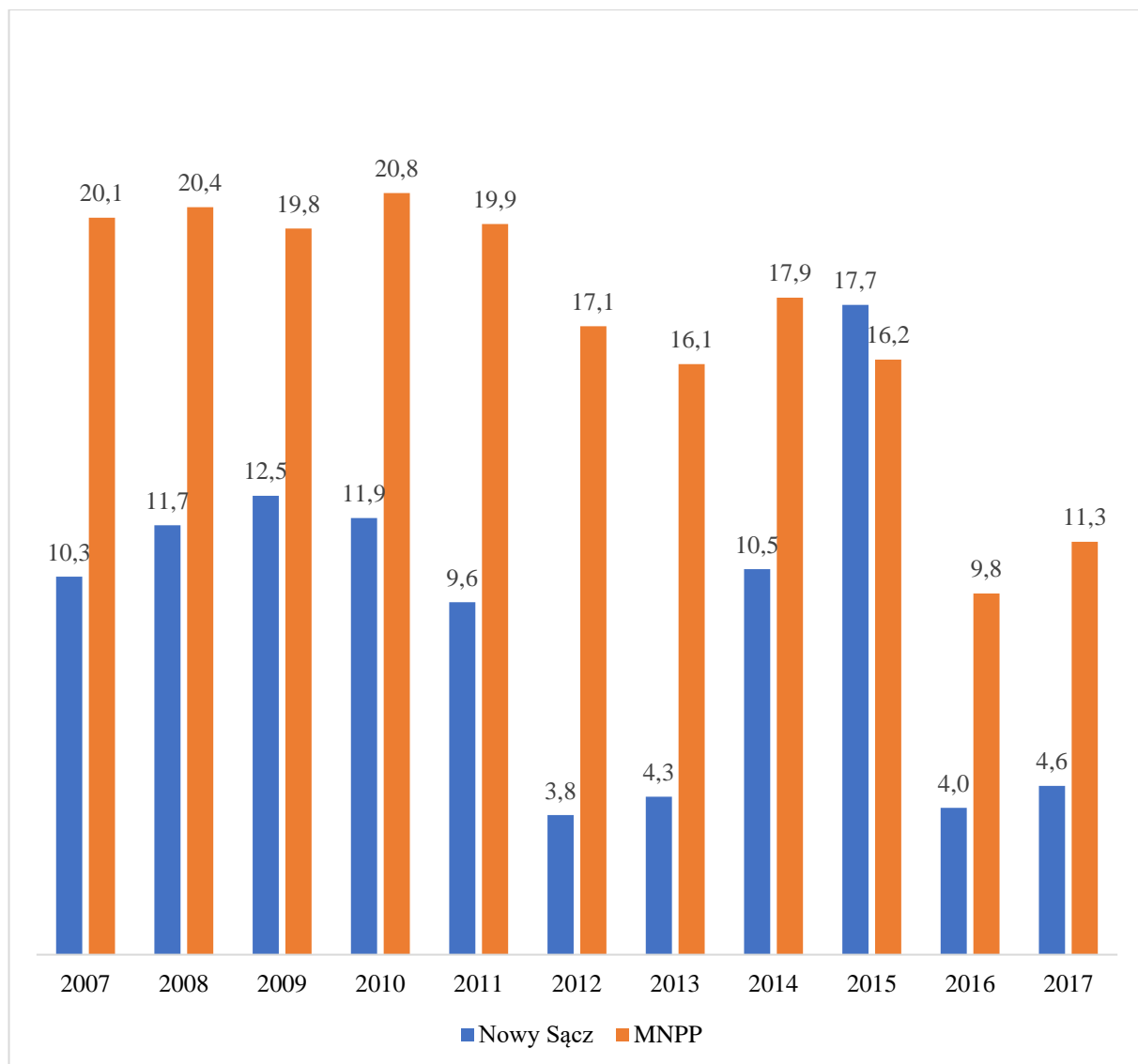
oraz wyznaczono wartości cechy syntetycznej SW:

$$SW_i = \frac{d_i^-}{d_i^+ + d_i^-}, \quad i = 1, 2, \dots, N$$

Wyniki badań

Na podstawie przeprowadzonych badań należy stwierdzić, że samodzielność wydatkowa Nowego Sącza w latach 2007-2017 była bardzo niska w porównaniu do innych miast na prawach powiatu. Świadczą o tym analizy poszczególnych zmiennych.

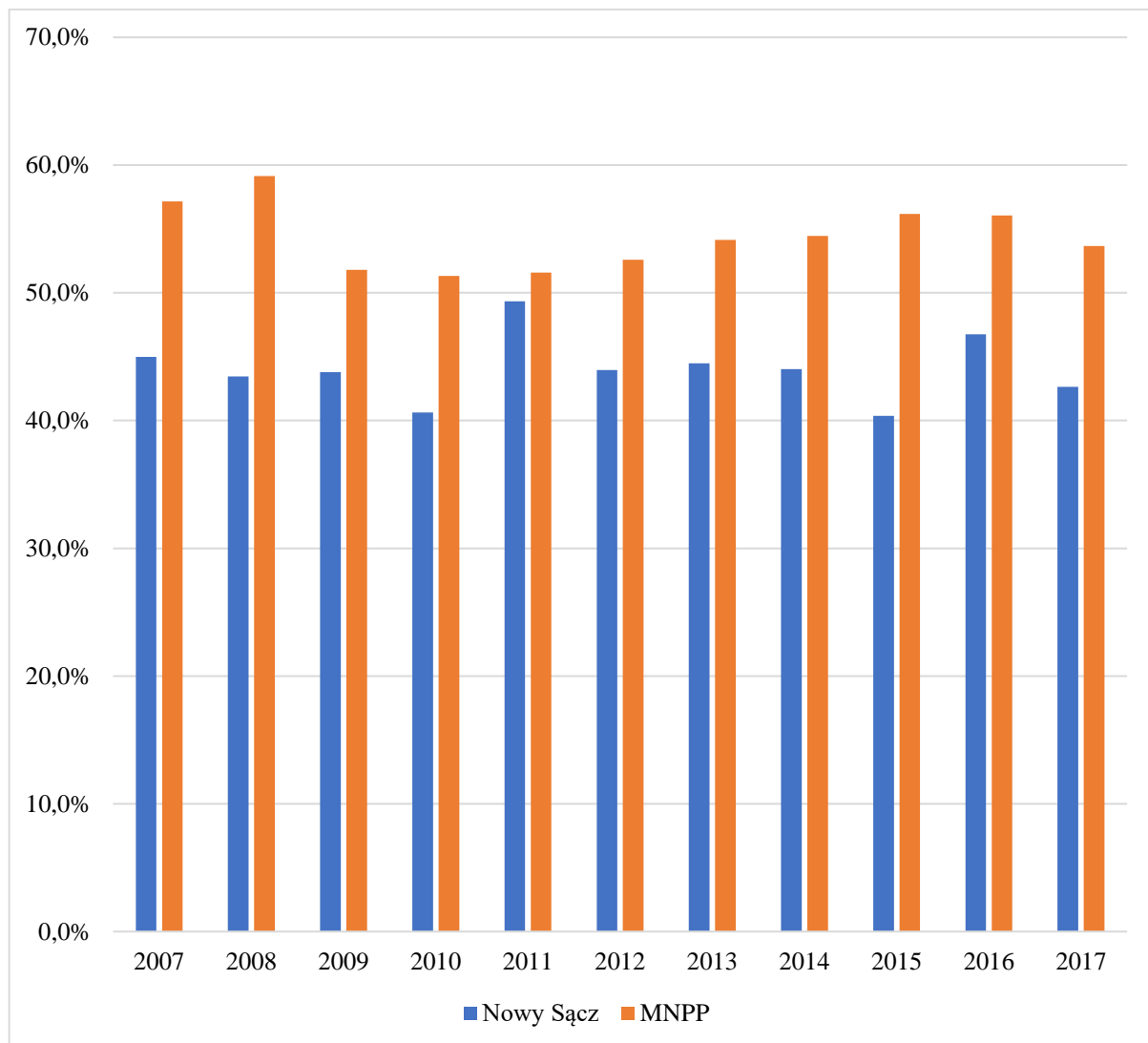
Wydatki inwestycyjne są tymi, które są realizowane w przypadku zaspokojenia bieżących potrzeb lokalnych. Wskaźnik dotyczący wydatków inwestycyjnych w wydatkach ogółem był bardzo niski w porównaniu do innych MNPP. Wynosił on od 4% do 13% z wyjątkiem roku 2015, kiedy dla MNPP wyniósł od 10% do 21%. Wydatki majątkowe w przeliczeniu na mieszkańca w Nowym Sączu nie były wysokie. Średnio w badanym okresie wyniosły 449,49 zł, podczas gdy dla wszystkich MNPP było to 857,60 zł. Na rysunku 2 przedstawiono porównanie udziału wydatków inwestycyjnych w wydatkach ogółem.

Rysunek 2. Procentowy udział wydatków inwestycyjnych w wydatkach ogółem w latach 2007-2017.
Źródło: opracowanie własne.

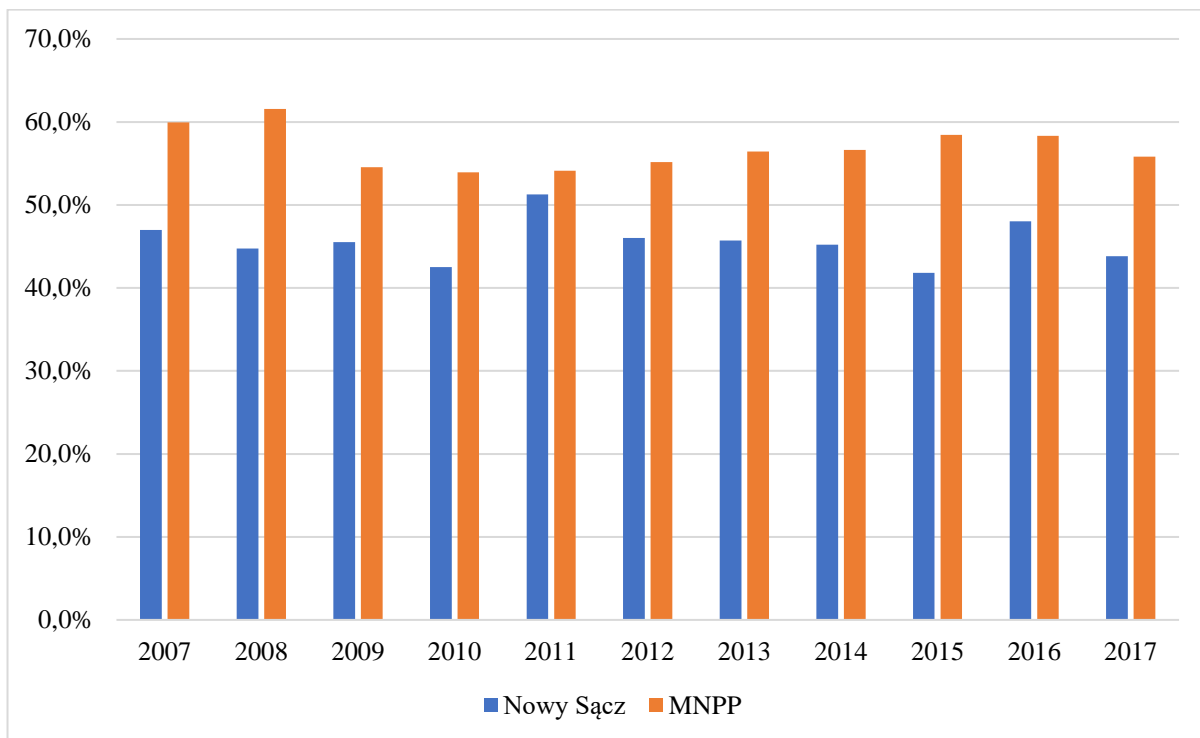
Duży wpływ na samodzielność finansową, a szczególnie wydatkową, mają dochody własne. To one pozwalają gminie kształtować własną politykę finansową, sprzyjają rozwojowi lokalnemu. Im wyższy ich poziom, tym samodzielność wydatkowa większa. Wskaźniki związane z dochodami własnymi dla Nowego Sącza były wyjątkowo niskie. Udział dochodów własnych oraz subwencji pomniejszonej o część oświatową w wydatkach ogółem kształtował się od 42% do 51%, podczas gdy średnia tego wskaźnika dla wszystkich MNPP była w granicach od 54% do 62%. Udział dochodów własnych w wydatkach ogółem wynosił od 40% do 49%, podczas gdy średnia tego wskaźnika dla wszystkich MNPP od 51% do 59%. Podobnie w porównaniu do poprzednich zmiennych był niski udział dochodów z podatków i opłat lokalnych w wydatkach dla Nowego Sącza – wahał się od 10,9% do 15,1%, podczas gdy średni poziom tego wskaźnika dla MNPP oscylował pomiędzy 13,7% a 17,33%.

Żaden z tych wskaźników dla Nowego Sącza, dla żadnego z badanych okresów, nie był przynajmniej równy średniemu odpowiadającemu mu wskaźnikowi. Rysunki 3, 4 i 5 przedstawiają poziomy tych wskaźników w kolejnych latach.

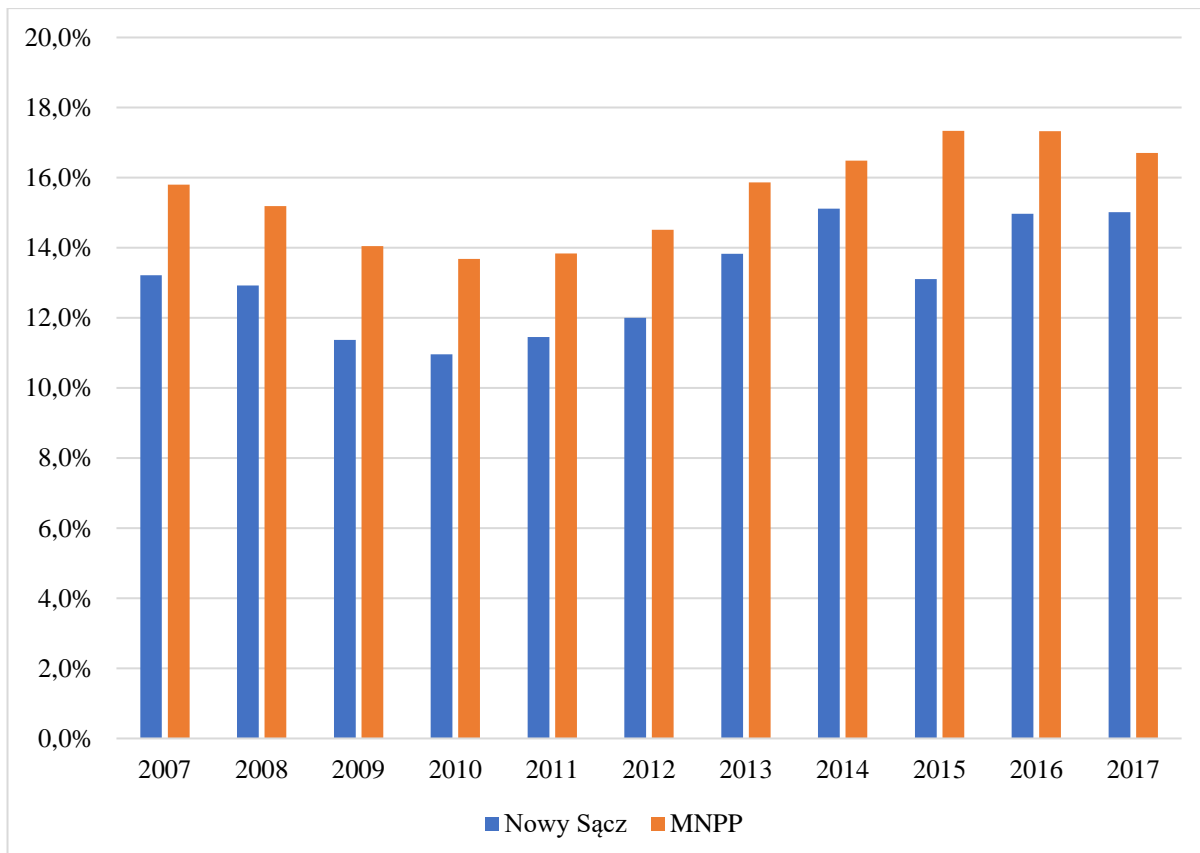
Rysunek 3. Udział dochodów własnych w wydatkach ogółem w latach 2007-2017.

Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 4. Procentowy udział dochodów własnych i subwencji pomniejszonej o część oświatową w wydatkach ogółem w latach 2007-2017.

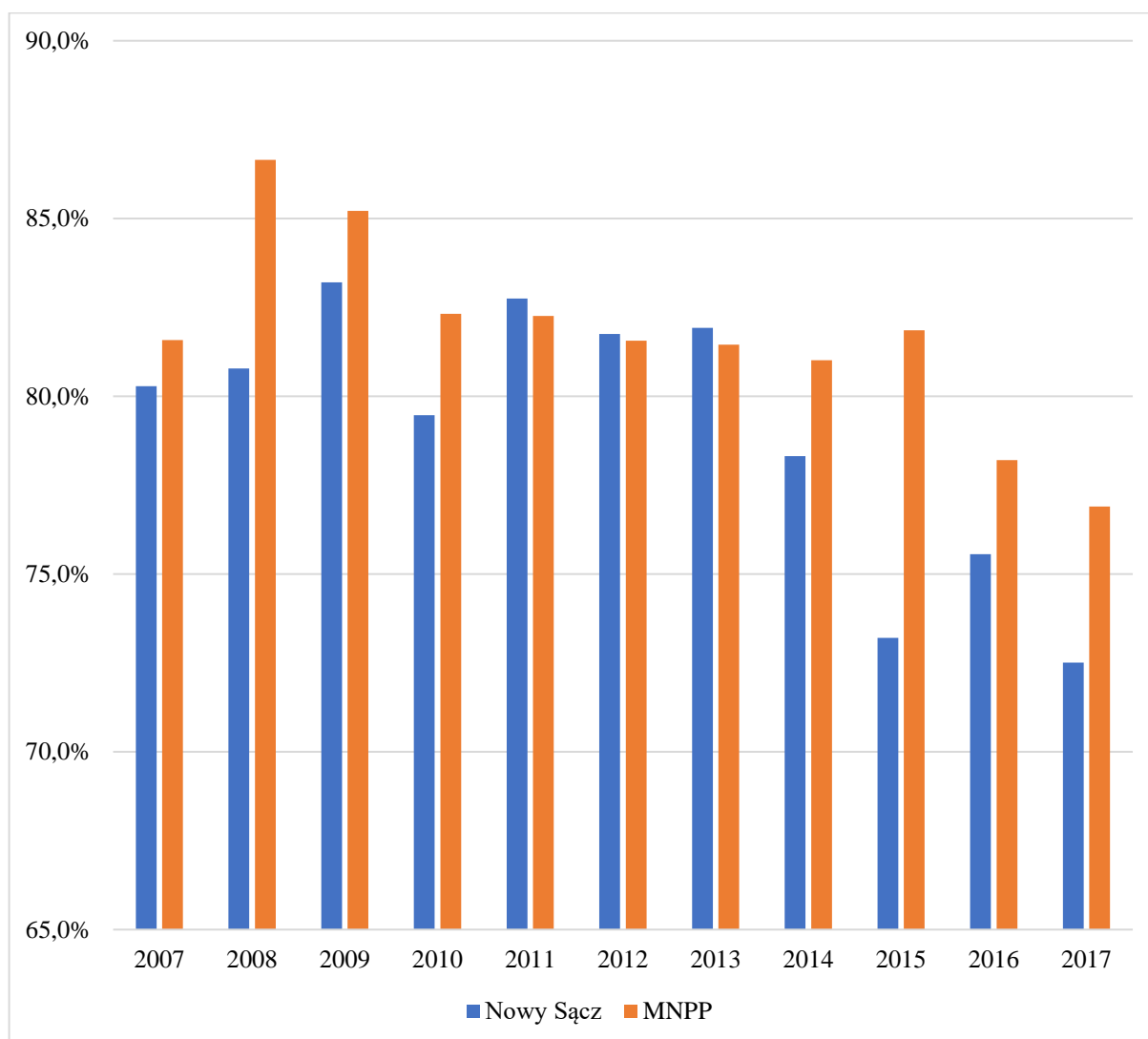
Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 5. Procentowy udział dochodów z podatków i opłat lokalnych w wydatkach ogółem w latach 2007-2017.

Źródło: opracowanie własne.

Wskaźnik udziału dochodów własnych i subwencji w dochodach ogółem uwzględnia możliwości wydatkowania tych środków, w zakresie których jednostka posiada pełną swobodę decyzyjną. Środki finansowe pochodzące z subwencji mają na celu uzupełnić dochody własne JST. Kwoty subwencji ustalane są za pomocą zobiiektywizowanych metod, oddzielnie dla każdej jednostki i są im gwarantowane. Nie mogą być traktowane jako atrybut samodzielności na równi z dochodami własnymi, ale ich poziom warunkuje samodzielność wydatkową JST (Zawora, 2008, s. 32). Poziom tej zmiennej w latach 2011-2013 dla Nowego Sącza był zbliżony do średniego dla MNPP, co w porównaniu do pozostałych wskaźników świadczy o wysokim poziomie subwencji w dochodach Nowego Sącza. Rysunek 6 przedstawia poziom tego wskaźnika w kolejnych latach.

Rysunek 6. Procentowy udział dochodów własnych i subwencji w dochodach ogółem w latach 2007-2017.
Źródło: opracowanie własne.

Kolejne analizy wykazują, że jedne z najwyższych wśród wszystkich MNPP dla Nowego Sącza były następujące wskaźniki:

- udział dotacji celowych w dochodach ogółem;
- udział dotacji celowych na zadania zlecone z zakresu administracji rządowej w wydatkach ogółem.

Dotacje celowe to dochody JST, na które JST ma ograniczony wpływ. Przekazywane są zawsze na konkretny cel, co wyraźnie ogranicza samodzielność JST. Każdy z tych wskaźników dla Nowego Sącza był niższy od średniego dla MNPP, co przedstawiają tabele 3 i 4.

Tabela 3

Procentowy udział dotacji celowych w dochodach ogółem w latach 2007-2017

Rok	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Nowy Sącz	18,63	19,21	16,18	15,74	15,40	15,22	16,38	15,26	13,47	23,02	25,01
MNPP	13,22	13,35	12,93	12,72	11,69	11,32	11,94	12,22	12,31	19,04	20,54

Zródło: opracowanie własne.

Tabela 4

Procentowy udział dotacji celowych na zadania zlecone z zakresu administracji rządowej w wydatkach ogółem w latach 2007-2017

Rok	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Nowy Sącz	12,45	12,74	10,99	10,53	10,72	10,89	10,90	10,32	9,29	19,25	20,98
MNPP	9,17	8,49	8,09	8,19	7,54	7,56	7,64	7,52	7,78	15,49	17,01

Zródło: opracowanie własne.

Grupa wskaźników w przeliczeniu na osobę również nie przedstawia miasta Nowy Sącz na tle innych MNPP jako tego, które ma dużą samodzielność wydatkową. Nowy Sącz w tym okresie charakteryzował się jednymi z najwyższych wydatków na pomoc społeczną w przeliczeniu na jednego mieszkańca, które z roku na rok rosły, od 706 zł w 2007 do 1 756 zł w roku 2017, podczas gdy średnie wydatki dla miast na prawach powiatu rosły od 517 zł w 2007 do 1 342 zł w roku 2017. Udział dochodów własnych w tych wydatkach w porównaniu do innych miast na prawach powiatu były jednak wyraźnie poniżej średniej. Porównanie tego udziału ze średnim udziałem dla wszystkich miast na prawach powiatu przedstawia tabela 5.

Tabela 5

Procentowy udział dochodów własnych w wydatkach na pomoc społeczną w latach 2007-2017

Rok	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Nowy Sącz	36,1	37,3	40,8	42,6	46,0	45,4	44,1	44,8	45,2	27,6	26,9
MNPP	42,3	45,4	47,1	46,9	47,8	47,3	47,4	48,2	48,6	31,1	28,5

Zródło: opracowanie własne.

Wysokie i z roku na rok rosnące były także wydatki na oświatę w przeliczeniu na liczbę mieszkańców. Wskaźnik ten wzrósł z 1 343 zł w roku 2007 do 2 162 zł w roku 2017 i w rankingu miast na prawach powiatu dotyczącym tego wskaźnika Nowy Sącz zajmował od 2. do 10. miejsca w badanym okresie. Analiza udziału dochodów własnych w wydatkach na oświatę wskazuje jednak, że samorząd niewiele przeznaczał środków z dochodów własnych na oświatę. Prezentuje to tabela 6.

Tabela 6

Procentowy udział dochodów własnych w wydatkach na oświatę w latach 2007-2017

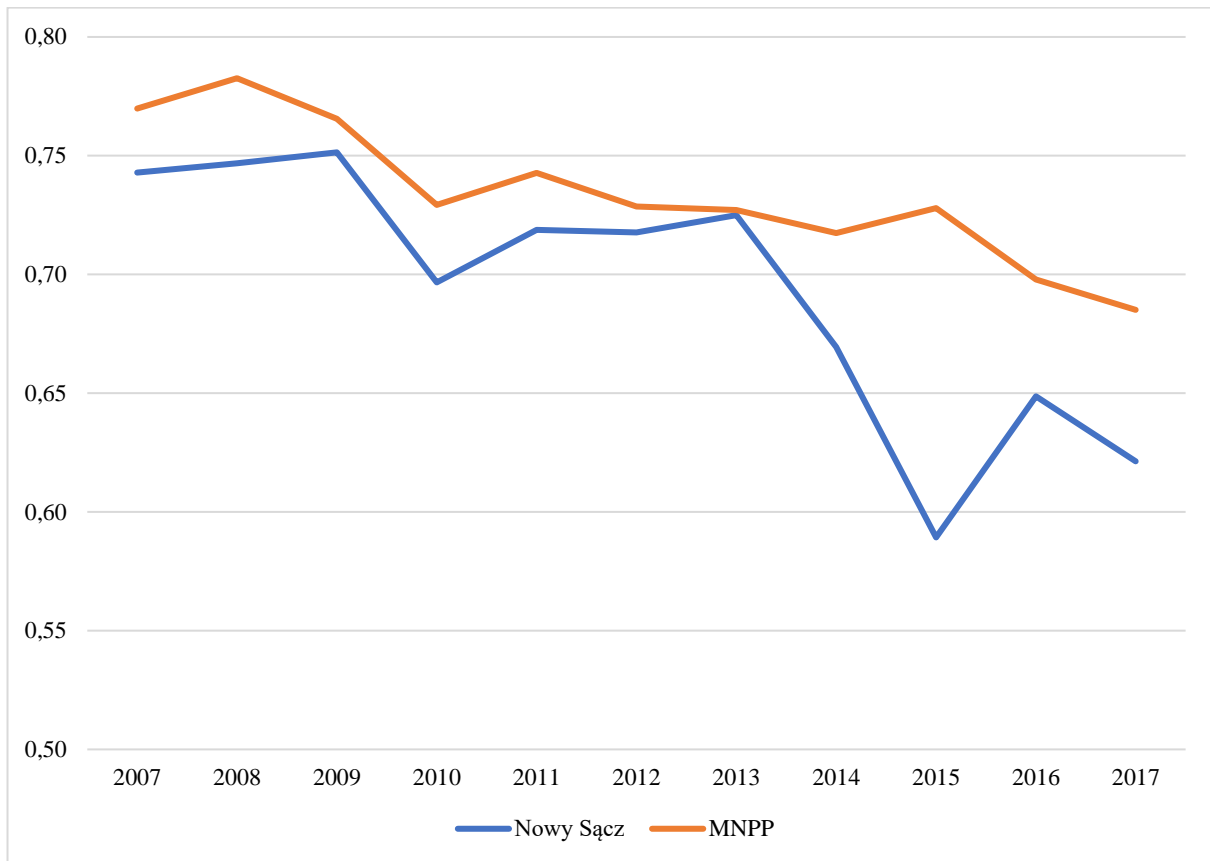
Rok	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Nowy Sącz	16,2	14,5	8,1	7,2	7,2	8,7	10,5	9,4	13,2	10,5	10,7
MNPP	25,7	24,9	24,0	23,8	23,3	21,8	21,3	22,9	25,2	24,8	26,7

Źródło: opracowanie własne.

Zdania z zakresu kultury i sportu są zadaniami własnymi, obligatoryjnymi, ale swoboda JST w zakresie ich realizacji jest duża. Udział wydatków bieżących na kulturę i sport w wydatkach bieżących świadczy o zakresie samodzielności wydatkowej. Wysoki poziom wskaźnika mówi o większej samodzielności wydatkowej. W każdym z kolejnych okresów poziom tego wskaźnika dla Nowego Sącza był niższy od średniego dla MNPP, średnio dla całego okresu wynosząc dla Nowego Sącza 3,94%, zaś dla MNP 5,28%.

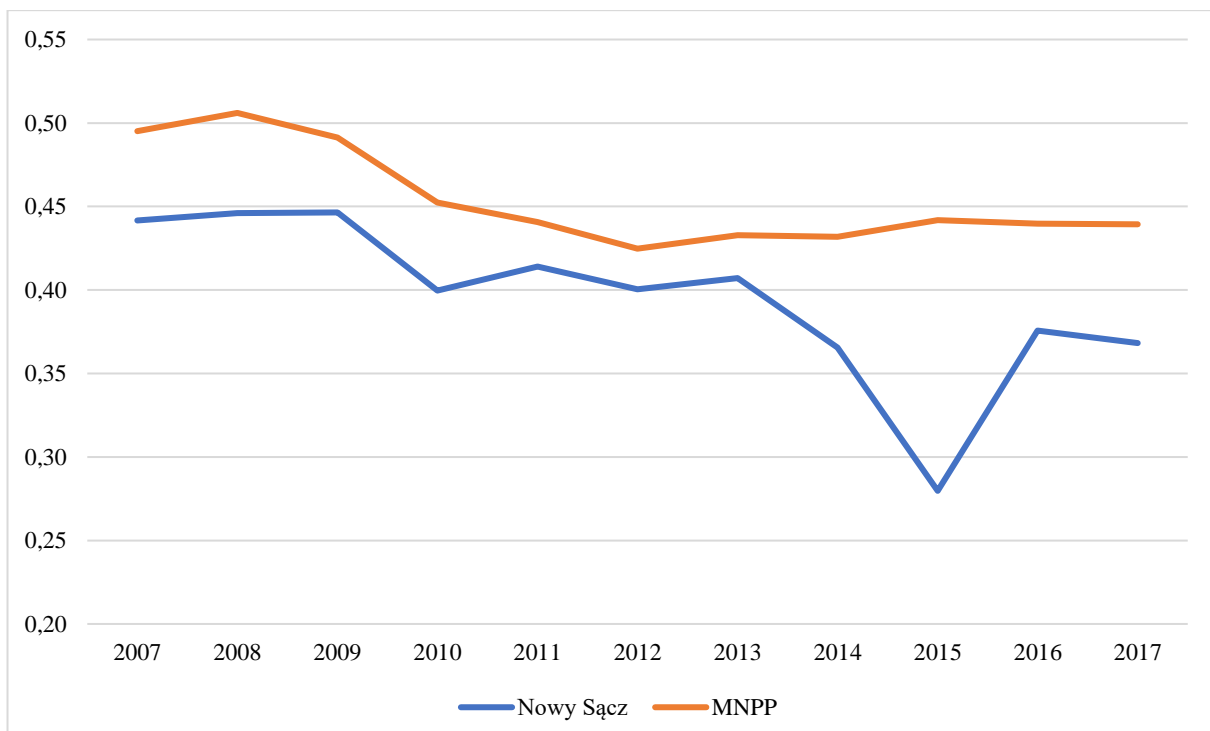
Wydatki na gospodarkę komunalną i ochronę środowiska oraz wydatki na transport i łączność świadczą o poziomie rozwoju jednostki. JST wydają więcej na ten cel w przypadku wolnych środków finansowych, a wyższy poziom tych wydatków w przeliczeniu na mieszkańca świadczy o większej samodzielności wydatkowej. W badanym okresie średni poziom wydatków Nowego Sącza w przeliczeniu na liczbę mieszkańców na gospodarkę komunalną i ochronę środowiska wyniósł 572,72 zł, a na transport i łączność 212,81 zł, podczas gdy dla wszystkich MNPP było to odpowiednio 700,39 zł i 297,34 zł.

W strukturze wydatków ponoszonych przez JST znajdują się takie, na które samorząd nie ma wpływu. Są to, przykładowo, wydatki na zadania własne i zlecone, finansowane dotacjami celowymi z budżetu państwa. Również w strukturze wydatków znajdują się te o niskim poziomie autonomii, np. wynagrodzenia wraz z pochodnymi oraz dodatki do wynagrodzeń w szkołach i przedszkolach. Wskaźniki odnoszące się do wydatków bieżących z pominięciem tych właśnie wydatków również ukazują niekorzystną pozycję Nowego Sącza w porównaniu do MNPP. Niższy poziom tych wydatków świadczy o mniejszej samodzielności wydatkowej. Udziały wydatków bieżących pomniejszonych o wydatki niesamodzielne w wydatkach bieżących przedstawia rysunek 7, a udziały tych wydatków, pomniejszonych dodatkowo o wydatki o niskim poziomie autonomii, prezentuje rysunek 8.

Rysunek 7. Udział wydatków bieżących pomniejszonych o wydatki niesamodzielne w wydatkach bieżących w latach 2007-2017.

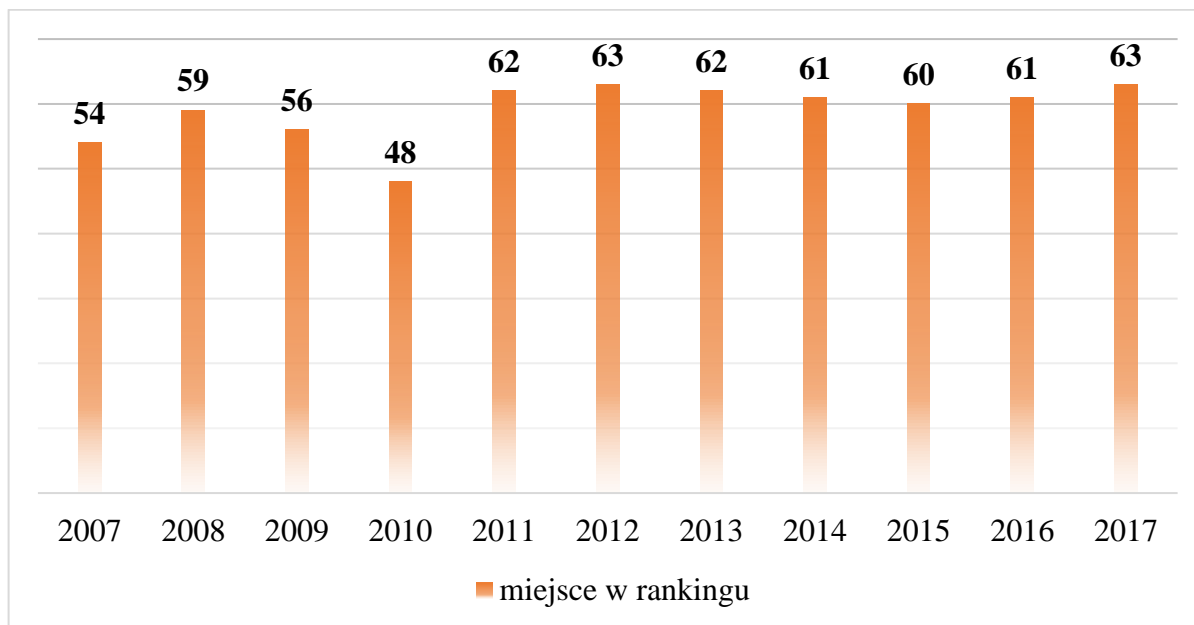
Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 8. Udział wydatków bieżących pomniejszonych o wydatki niesamodzielne oraz wydatki o niskim poziomie autonomii w wydatkach bieżących.

Źródło: opracowanie własne.

Przeprowadzone analizy wskazują, że poziom samodzielności Nowego Sącza na tle innych MNPP jest bardzo niski. Potwierdza to skonstruowana miara samodzielności wydatkowej. Za jej pomocą zostały ocenione wszystkie MNPP w kolejnych latach. Porównano miarę średnią dla MNPP z miarami uzyskanymi dla Nowego Sącza. Z przeprowadzonych badań własnych wynika, że samodzielność wydatkowa miasta Nowego Sącza jest jedną z najniższych wśród MNPP. Na rysunku 9 ujęto miejsce Nowego Sącza w rankingu MNPP⁷ dotyczącym miary SW.

Rysunek 9. Nowy Sącz w rankingu SW miast na prawach powiatu.

Źródło: opracowanie własne.

Miara SW ulegała zmianom w kolejnych latach. Zróżnicowanie tego miernika przedstawia tabela 7.

Tabela 7

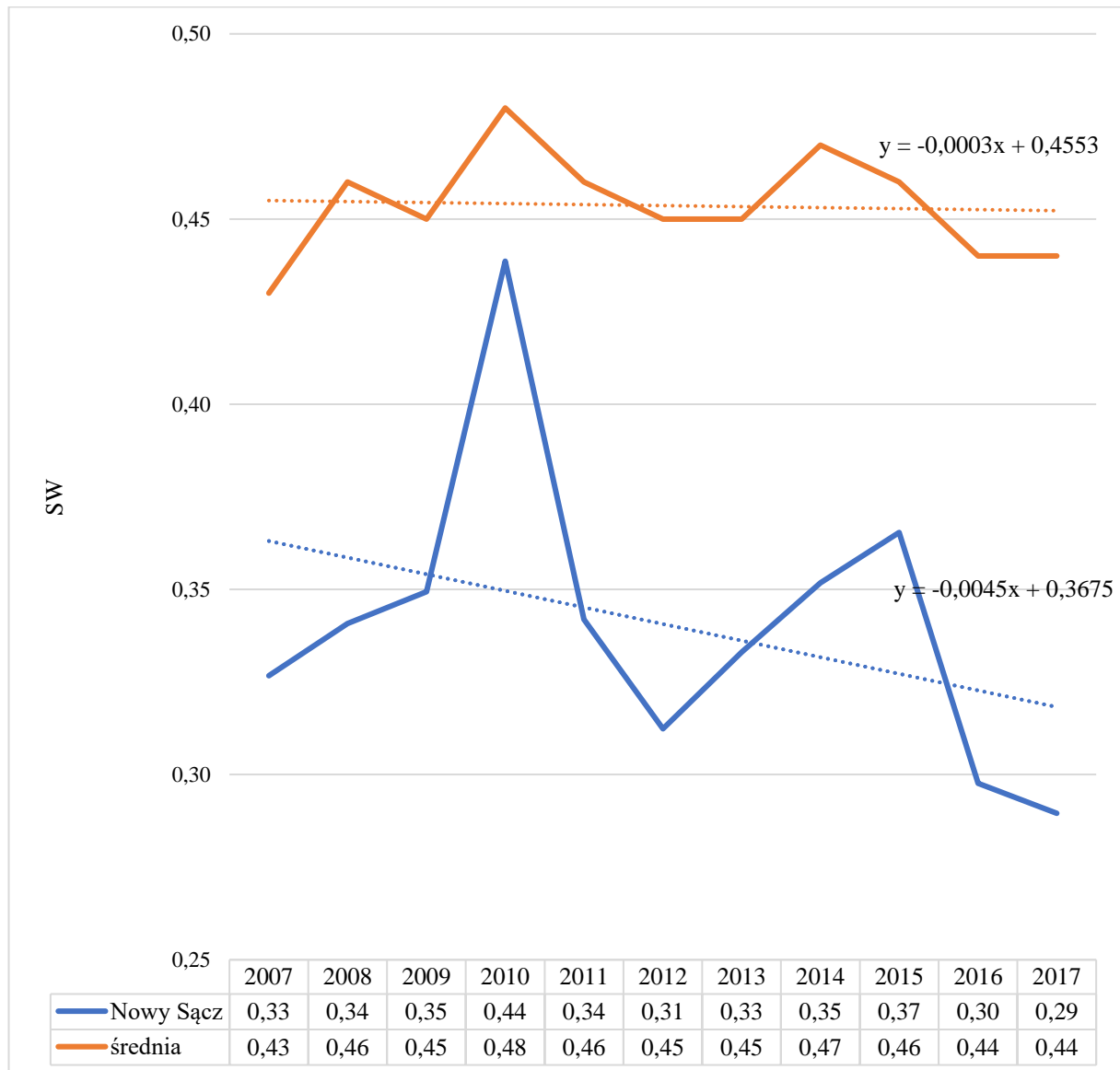
Zróżnicowanie miary syntetycznej samodzielności wydatkowej MNPP w latach 2007-2017

Wyszczególnienie	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Nowy Sącz	0,327	0,341	0,349	0,439	0,342	0,312	0,333	0,352	0,365	0,298	0,290
Średnia	0,434	0,460	0,446	0,475	0,455	0,454	0,445	0,465	0,460	0,442	0,444
Mediana	0,426	0,455	0,434	0,470	0,447	0,455	0,445	0,465	0,457	0,438	0,443
Minimum	0,258	0,254	0,247	0,187	0,282	0,289	0,237	0,292	0,256	0,205	0,224
Maksimum	0,653	0,672	0,689	0,634	0,616	0,620	0,625	0,637	0,618	0,663	0,646
Kwartył dolny	0,354	0,391	0,383	0,438	0,392	0,385	0,379	0,408	0,395	0,358	0,364
Kwartył górny	0,521	0,527	0,523	0,517	0,525	0,513	0,506	0,531	0,537	0,526	0,529
Rozstęp	0,395	0,418	0,443	0,447	0,334	0,331	0,388	0,345	0,362	0,458	0,422
Odchylenie standardowe	0,098	0,097	0,095	0,072	0,083	0,087	0,085	0,075	0,084	0,113	0,106
Współczynnik zmienności	22,54	20,00	21,36	15,17	18,24	19,11	19,14	16,06	18,23	25,57	23,85
Współczynnik skośności	0,082	0,130	0,223	-0,707	0,062	0,067	-0,191	-0,140	-0,128	0,095	0,071

Źródło: opracowanie własne.

⁷ Liczba MNPP do 2013 = 65, liczba MNPP od roku 2013 to 66.

Ze wskazanych statystyk wynika, że MNPP są słabo zróżnicowane pod względem samodzielności wydatkowej (współczynnik zmienności wahał się 15,17% do 25,57%). Analizując wartości SW wyznaczone w badanym okresie dla Nowego Sącza i wszystkich MNPP, można stwierdzić, że samodzielność wydatkowa Nowego Sącza była poniżej średniej dla tego typu gmin. Najmniejszą różnicę między SW dla Nowego Sącza i średnią wartością SW dla MNPP odnotowano w roku 2010, a największą w roku 2017. W porównaniu z innymi miastami samodzielność Nowego Sącza maleje z roku na rok, co przedstawia rysunek 10. Na podstawie linii trendu wyznaczonej dla MNPP można stwierdzić, że wartość średnia SW ma niewielką tendencję spadkową, w odróżnieniu od Nowego Sącza, gdzie widoczna jest znacznie jej tendencja spadkowa.

Rysunek 10. Przebieg zmienności miary syntetycznej samodzielności wydatkowej miast na prawach powiatu oraz Nowego Sącza.

Źródło: opracowanie własne.

Podsumowanie

Samodzielność wydatkowa gminy jest zjawiskiem złożonym. Zaproponowana ocena SW jest miarą syntetyczną, która obejmuje wskaźniki opisujące aspekty związane z samodzielnością wydatkową samorządu lokalnego. Na podstawie ocen samodzielności wydatkowej przedstawiony został ranking MNPP. Odległa pozycja Nowego Sącza w tym rankingu wynika z niskich w porównaniu do innych MNPP dochodów własnych, które to w dużym stopniu wpływają na samodzielność wydatkową. Niższy poziom dochodów własnych to większe uzależnienie od środków z budżetu państwa, a tym samym większe ograniczenia decyzyjne odnośnie wydatkowania środków. Na poziom dochodów własnych ma wpływ samorząd – to od prowadzonej przez niego polityki zależy ich stan. Można zatem stwierdzić, że prowadzona w tym okresie polityka Nowego Sącza była mniej efektywna niż innych MNPP. Uwzględniając przeprowadzone analizy, w szczególności te dotyczące wydatków majątkowych, można wnioskować, że niski ich poziom w tym okresie wynikał z konieczności przeznaczania środków na realizację bieżących zadań. Działania takie ograniczają samodzielność wydatkową miasta. Reasumując, samodzielność wydatkowa Nowego Sącza w badanym okresie była słaba i z roku na rok pogarszała się. Z przedstawionej analizy wynika, że spadek samodzielności wydatkowej dotyczył większości badanych miast, jednak w przypadku Nowego Sącza spadek ten był znaczący.

Należy również zauważyć, że wskazane są dalsze badania dotyczące samodzielności wydatkowej Nowego Sącza. Szersza analiza pozwoliłaby na dogłębne poznanie przyczyn problemów miasta, w szczególności po przeprowadzeniu badań w grupie miast podobnych do Nowego Sącza, niekoniecznie MNPP. Pozwoliłoby to szerzej poznać stan samodzielności wydatkowej Nowego Sącza i przyczyn takiego stanu. Tego typu analiza mogłaby być pomocna w polityce finansowej i rozwoju miasta.

Bibliografia

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483).
- Kornberger-Sokołowska, E. (2001). *Decentralizacja finansów publicznych a samodzielność finansowa jednostek samorządu terytorialnego*. Warszawa: LIBER.
- Kosek-Wojnar, M. (2006). Samodzielność jednostek samorządu terytorialnego w sferze wydatków. *Zeszyty Naukowe nr 4 Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Bochni, Folia Oeconomica Bochniensia*.
- Kosek-Wojnar, M. (2007). *Dług lokalny w teorii i praktyce*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie.
- Markowska-Bzducha, E. (2005). *Samodzielność finansowa polskich gmin*. Radom: Wydawnictwo Politechniki Radomskiej.
- Panek, T. (2009). *Statystyczne metody wielowymiarowej analizy porównawczej*. Warszawa: Szkoła Główna Handlowa w Warszawie – Oficyna Wydawnicza.
- Piasecki, A.K. (2009). *Samorząd terytorialny i wspólnoty lokalne*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Piotrowska-Marczak, K. (1997). *Finanse lokalne w Polsce*. Warszawa: PWN.
- Sikora, K. (2010). *Samodzielność gminy w aspekcie oddziaływań nadzorczych*. Radom: Wyższa Szkoła Handlowa.
- Surówka, K. (2013). *Samodzielność finansowa samorządu terytorialnego w Polsce: teoria i praktyka*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
- Ustawa o samorządzie powiatowym (Dz.U. z 2001 r., Nr 142, poz. 1592 z późn. zm.).
- Wysocki, F. (2010). *Metody Taksonomiczne w rozpoznawaniu typów ekonomicznych rolnictwa i obszarów wiejskich*. Poznań: Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu.
- Zawora, J. (2008). *Samodzielność finansowa samorządu gminnego*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.

Natalia JAŚKIEWICZ

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nowym Sączu, Polska

ROZWÓJ PRZEDSIĘBIORCZOŚCI POLSKICH WOJEWÓDZTW – PODEJŚCIE STATYCZNE I DYNAMICZNE W LATACH 2014-2018

Streszczenie

Pojęcie „przedsiębiorczość” jest wieloaspektowe i brakuje w literaturze zgodności co do jego znaczenia. W ujęciu ekonomicznym przedsiębiorczość jest często traktowana jako czwarty (obok ziemi, kapitału oraz pracy) czynnik produkcji. Przedsiębiorczość niewątpliwie jest zjawiskiem społeczno-gospodarczym. Celem artykułu jest ustalenie poziomu rozwoju przedsiębiorczości (z podziałem na: aspekt pierwszy – poziom rozwoju przedsiębiorczości rozumiany jako podejmowanie i prowadzenie działalności gospodarczej, której podstawowym celem jest działalność zarobkowa, a także aspekt drugi – poziom rozwoju przedsiębiorczości aktywizującej mieszkańców, związanej głównie z realizacją celów społecznych), w poszczególnych województwach Polski w latach 2014, 2016 i 2018 oraz określenie kierunku zmian (czy zmiana poziomu rozwoju przedsiębiorczości, ustalona na podstawie analizy dynamiki, miała charakter korzystny czy niekorzystny). Otrzymane wyniki, odnoszące się zarówno do poziomu rozwoju przedsiębiorczości w aspekcie pierwszym, jak i drugim, pokazały duże zróżnicowanie poziomu rozwoju przedsiębiorczości pomiędzy poszczególnymi województwami. Biorąc pod uwagę kierunek zmian, niekorzystną sytuację odnotowano jedynie w przypadku poziomu rozwoju przedsiębiorczości w aspekcie pierwszym, w relacji pomiędzy poziomem przedsiębiorczości w roku 2016 a zmianą 2018-2016 (łącznie w sześciu województwach). Natomiast w aspekcie pierwszym, w relacji pomiędzy poziomem przedsiębiorczości w roku 2014 a zmianą 2016-2014, oraz w aspekcie drugim, w całym badanym okresie, odnotowano dodatnią dynamikę zmian.

Słowa kluczowe: rozwój, przedsiębiorczość, poziom rozwoju przedsiębiorczości.

DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURSHIP IN POLISH VOIVODESHIPS – A STATIC AND DYNAMIC APPROACH IN 2014-2018

Summary

The term "entrepreneurship" is multifaceted and there is no consensus in the literature as to its meaning. In economic terms, entrepreneurship is often treated as the fourth factor of production (next to land, capital and labor). Entrepreneurship is undoubtedly a socio-economic phenomenon. The aim of the article is to determine the level of entrepreneurship development (divided into: the first aspect – the level of entrepreneurship development understood as starting and running a business whose primary goal is profit-making, and the second aspect – the level of entrepreneurship development that activates residents, related mainly to the implementation of social goals), in individual voivodeships of Poland in 2014, 2016 and 2018 and determining the direction of changes (whether the change in the level of entrepreneurship development, determined on the basis of the analysis of dynamics, was favorable or unfavorable). The obtained results, relating both to the level of entrepreneurship development in the first and second aspect, showed a large differentiation in the level of entrepreneurship development between individual voivodeships. Taking into account the direction of changes, an unfavorable situation was recorded only in the case of the level of entrepreneurship development in the first aspect, in the relation between the level of entrepreneurship in 2016 and the change in 2018-2016 (in total in six voivodeships). On the other hand, in the first aspect, in the relation between the level of entrepreneurship in 2014 and the change in 2016-2014, and in the second aspect, in the entire analyzed period, a positive dynamics of changes was noted.

Key words: development, entrepreneurship, level of entrepreneurship development.

Wprowadzenie

Przedsiębiorczość nie jest pojęciem jednoznacznym, tak w języku potocznym, jak też naukowym. Jest wieloaspektowe i w literaturze brakuje zgodności co do jego znaczenia. W ujęciu ekonomicznym przedsiębiorczość jest często traktowana jako czwarty (obok ziemi, kapitału i pracy) czynnik produkcji, przejawiający się w obszarze racjonalizacji i twórczego stosowania nowatorskich rozwiązań, przynoszących lepsze efekty wykorzystywania pozostałych czynników (Niedziółka, 2010, s. 33).

Przedsiębiorczość niewątpliwie jest zjawiskiem społeczno-gospodarczym. W Polsce powojennej rozkwit przedsiębiorczości nastąpił od początku lat 90. Sprzyjały temu warunki stworzone przez gospodarkę rynkową, a szczególnie wprowadzenie zasad demokracji gospodarczej, zakładających swobodę tworzenia i prowadzenia przedsiębiorstw dla wszystkich oraz równe prawa regulujące ich funkcjonowanie (Targalski, 1999a, s. 17).

Celem artykułu jest ustalenie poziomu rozwoju przedsiębiorczości w poszczególnych województwach Polski w latach 2014, 2016 oraz 2018, a w tym sprawdzenie, czy pomiędzy województwami występuje duże zróżnicowanie poziomu rozwoju przedsiębiorczości, a także określenie kierunku zmian (tj. czy w kolejnym okresie wystąpiła korzystna czy niekorzystna zmiana poziomu rozwoju przedsiębiorczości w danym województwie).

W opracowaniu dokonano analizy i oceny poziomu rozwoju przedsiębiorczości w polskich województwach w badanym okresie, na podstawie danych statystycznych, wykorzystując metodę porządkowania liniowego, zaprezentowaną przez Z. Hellwiga pod nazwą „miary rozwoju gospodarczego”. Poziom rozwoju przedsiębiorczości ustalono z podziałem na: poziom rozwoju przedsiębiorczości, rozumiany jako podejmowanie i prowadzenie działalności gospodarczej, której podstawowym celem jest działalność zarobkowa, a także poziom rozwoju przedsiębiorczości aktywizującej mieszkańców, związanej głównie z realizacją celów społecznych.

Podstawy teoretyczne

W celu zrozumienia istoty przedsiębiorczości, jej znaczenia w procesie gospodarowania i uwarunkowań mających wpływ na kształtowanie się współczesnych jej definicji, zdecydowano zaprezentować jej historyczne implikacje, które zostały zawarte w teoriach opisujących problematykę przedsiębiorczości.

Pierwszą z przedstawionych teorii jest teoria R. Cantillona, który zauważył, że istniejące między rynkami różnice cen stwarzają okazję, żeby „kupić tanio i sprzedać drogo”. R. Cantillon wskazywał na funkcjonowanie trzech głównych podmiotów w gospodarce: 1) właścicieli jako głównych konsumentów, dążących do zaspokojenia swoich potrzeb – popytu przez ogół produkcji w gospodarce rozumianej jako podaż; 2) przedsiębiorców, których dochód jest niepewny; 3) pracowników najemnych, których dochód jest bezwzględny i stały (Brown, Thornton, 2013, s. 5). Należy zwrócić uwagę, że Cantillon jako pierwszy dostrzegł fakt, że kupcy kupują towary po „pewnej” cenie, by następnie sprzedawać je po cenie „niepewnej”. Innymi słowy, zwrócił uwagę na ryzyko tkwiące w działalności kupców (Barreto, 1989, s. 34; za: Piecuch, 2010, s. 18).

Niektórzy ekonomiści uważają, że to J.B. Say (a nie R. Cantillon) zapoczątkował poważne, naukowe, rozważania na temat przedsiębiorczości. W jego koncepcji przedsiębiorca to samodzielny producent, w którego osobie łączą się czynniki: kapitału, pracy i działalności przedsiębiorczej. Ważną funkcją przedsiębiorcy jest tzw. „kombinowanie czynników produkcji”, doprowadzenie do ich połączenia, jednak pod warunkiem, że czynniki te zostają połączone po raz pierwszy, gdyż dokonywanie tego w trakcie prowadzenia przedsiębiorstwa jest zwykłą rutyną, niczym nadzwyczajnym, nie zasługuje na miano działań przedsiębiorczych. Jako pierwszy wprowadził pojęcie „przedsiębiorca

przemysłowy”, a także dokonał skategoryzowania zysku na: zysk z funduszu ziemskiego, osiągany przez właściciela gruntu; zysk z kapitału, osiągany przez kapitalistę, tzn. tego, kto poczynił nakłady, a także zysk przemysłowy, osiągany przez przemysłowca (Piecuch, 2010, s. 20-21).

Należy zwrócić szczególną uwagę na klasyczną teorię przedsiębiorczości J. Schumpetera. Według jego teorii przedsiębiorczość jest „nową kombinacją” środków produkcji, która umożliwia wprowadzenie nowego wyrobu lub technologii, otwarcie nowego rynku zbytu, pozyskanie nowych źródeł zasobów lub wprowadzenie nowej organizacji produkcji. Za przyczynę rozwoju gospodarczego uznaje wprowadzanie nowych kombinacji czynników wytwórczych, czyli działalność, którą zajmują się przedsiębiorcy. Poprzez ciągłą reorganizację posiadanych zasobów przedsiębiorca wytrąca rynek z równowagi, wprowadzając „twórczą destrukcję” (ang. *creative destruction*) (Schumpeter, 1995, s. 102). J.A. Schumpeter wprowadził pojęcie „innowacja”, rozumianej nie jako stworzenie nowego pomysłu lub rozwiązania, ale wprowadzenie go do praktyki gospodarczej (1960, s. 104).

Analizując powyższe teorie, należy stwierdzić, że w literaturze znajduje się wiele teorii przedsiębiorczości, które wyjaśniają charakter tego zjawiska. Dodać należy, że teorie te zakorzenione są w różnych dyscyplinach naukowych, do których należą m.in. ekonomia, zarządzanie, psychologia czy socjologia. Z tego też względu, badania nad przedsiębiorczością mają charakter interdyscyplinarny i trudno wskazać na jedną, wiodącą teorię przedsiębiorczości.

Wobec wielości funkcjonujących sformułowań przedsiębiorczości, zdefiniowanie oraz uchwycenie jej istoty wymaga sprecyzowania kluczowych dla jej rozumienia określeń, którymi są (Barczyk, 2010, s. 63):

- wola sukcesu, oparta na gruntownym optymizmie w działaniu;
- moc działania, czyli zdolność przeprowadzania tego, co jest przedmiotem dążenia;
- dążenie do nowości;
- wykorzystywanie okazji;
- pozyskiwanie środków z otoczenia, nawet tych poza polem kontroli pozyskującego;
- unikalna kombinacja zasobów zorientowanych na określony cel;
- zgoda na ponoszenie ryzyka;
- akceptacja nierutynowych działań w warunkach niepewności, czyli nieprzejrzystości warunków działania.

Na podstawie przeglądu literatury wskazać można co najmniej kilkanaście definicji przedsiębiorczości. W tym opracowaniu przytoczyć cztery z nich. Pierwszą jest definicja autorstwa T. Kraśnickiej (2002, s. 115), według której:

przedsiębiorczość jest szczególnym rodzajem aktywności ludzi, działających indywidualnie lub wewnątrz organizacji, polegająca na wykorzystywaniu pojawiających się w otoczeniu okazji, przez realizację przedsięwzięć, które przynoszą efekty ekonomiczne i (lub) pozaekonomiczne ich podmiotom oraz otoczeniu. Autorka twierdzi, że dla rozwoju przedsiębiorczości ważne są czynniki kulturowe, takie jak: systemy wartości i przekonań, tradycje przedsiębiorczości na danym obszarze, zaufanie jako zasób kulturowy, model rodziny i więzi rodzinnych oraz klimat społeczny (nie)sprzyjający przedsiębiorczości.

Zdaniem M. Bratnickiego (Bratnicki, Strużyna, 2001, s. 36-37):

przedsiębiorczość jest jednym z najważniejszych nośników zdobywania i utrzymywania przewagi konkurencyjnej przedsiębiorstwa, jest ważnym czynnikiem w strukturze zarządzania a przejawia się w działaniu przedsiębiorcy, który zdobywa bogactwo, a przy okazji zwiększa tempo zmian w gospodarce, wykorzystując swój talent i nierzadko szczęście.

Warto zwrócić uwagę na definicję zaproponowaną przez A. Klasika, który przedsiębiorczość określił jako: „uporządkowany społecznie proces tworzenia szans na kreowanie bogactwa oraz ich twórcze wykorzystanie poprzez użytkowanie zasobów finansowych, materialnych oraz kapitału ludzkiego i społecznego w sposób innowacyjny” (2006, s. 279) oraz na definicję według Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD)¹, tj. „przedsiębiorczość wiąże się głównie ze zdolnością ludzi do rozpoczynania nowych przedsięwzięć (newventures), ilością i jakością rozpoczynających firm oraz łatwością, z jaką te firmy mogą się znaleźć na rynku i go opuścić” (Makieła, Stuss, 2018, s. 19).

Analizując powyższe definicje, można dostrzec, że przedsiębiorczość definiowana jest szeroko i niejednoznacznie. Ujęte w nich rozważania dotyczą przedsiębiorczości zarówno jako cechy działania, jak i roli przedsiębiorcy.

Kierunki, w jakich przedsiębiorczość może ewoluować, określane są przez tzw. wzorce przedsiębiorczości. Na płaszczyźnie rozważań naukowych za reprezentatywne uznaje się, zaproponowane przez L.H. Habera, cztery wzorce przedsiębiorczości (1996, s. 15-18):

- przedsiębiorczość żywiołowa – odznacza się wysokim stopniem ryzyka związanego z dążeniem za wszelką cenę do osiągnięcia sukcesu, może prowadzić do działań na pograniczu prawa, wykorzystywania luk w przepisach, a nawet łamania ich;
- przedsiębiorczość ewolucyjna – nawiązuje do koncepcji „American Dream”, zgodnie z którą każdy pracownik może stać się przedsiębiorcą pod warunkiem stałej profesjonalizacji własnych umiejętności zawodowych, charakteryzuje się stopniowym wprowadzaniem zmian przez inwestowanie, poprawę umiejętności przedsiębiorcy, podejmowanie nowej działalności gospodarczej bądź modernizację dotychczasowej;
- przedsiębiorczość etyczna – jest pochodną przyjmowania przez przedsiębiorców i kadre kierowniczą wartości, norm, poglądów, zasad społecznych, systemów religijnych, filozoficznych i kulturowych w życiu codziennym i w działalności produkcyjnej, działania przedsiębiorcze w tym modelu charakteryzuje się rozważą, lojalnością w stosunku do partnerów, uczciwością;
- przedsiębiorczość systemowa – jest charakterystyczna dla rozwiniętej gospodarki rynkowej, w której państwo przejmuje rolę promotora przedsiębiorczości, stwarzając odpowiednie warunki do rozwoju zachowań przedsiębiorczych, głównym atrybutem tego wzorca jest pomysłowość i innowacyjność zawarta w biznesplanie, a rozwinięty system kontroli prawnej, finansowej i podatkowej umożliwia stałą obserwację zachowań przedsiębiorczych, ograniczając do minimum zjawiska patologiczne.

¹ Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (*Organisation for Economic Cooperation and Development – OECD*) jest międzynarodową, międzyrządową organizacją gospodarczą o profilu ekonomicznym, skupiającą 36 wysoko rozwiniętych i demokratycznych państw (w tym od listopada 1996 roku Polskę). Powołana została do życia na mocy konwencji paryskiej, podpisanej 14 grudnia 1960 roku, a działalność rozpoczęła z dniem 30 września 1961 roku.

Dodać należy, że efekty działań przedsiębiorczych mogą uwidaczniać się w węższym zakresie, dotyczącym przedsiębiorcy i jego firmy oraz w szerszej skali, obejmującej otoczenie (Bittnerowa, 1999, s. 18). Pierwszy przypadek sprowadza się przede wszystkim do powstawania nowych przedsiębiorstw, rozwoju istniejących podmiotów gospodarczych, podejmowania działań innowacyjnych w firmach, a z kolei efekty działań przedsiębiorczych w szerszej skali mogą się przejawiać, m.in. w: spadku bezrobocia, wzroście dochodów ludności i samorządów lokalnych, korzystnych zmianach struktur gospodarczych (np. w przemyśle, w rolnictwie czy w usługach) czy pełniejszym wykorzystaniu zasobów lokalnych (Robaszkiewicz, 2006, s. 202).

Ze względu na podstawowy cel niniejszego artykułu, warto zwrócić uwagę, że przedsiębiorczość może dotyczyć zarówno podejmowanej i prowadzonej na danym terenie działalności gospodarczej, której podstawowym celem jest działalność zarobkowa, jak też działalności związanej z realizacją celów społecznych.

Przedsiębiorczość, rozumiana jako podejmowanie i prowadzenie działalności gospodarczej, jest tożsama z osobami podejmującymi i prowadzącymi działalność gospodarczą, czyli przedsiębiorcami. Jest to niewątpliwie ujęcie psychologiczne przedsiębiorczości. „Przedsiębiorcą jest człowiek aktywny, który posiada zdolność inspirowania innych do działania i nie akceptuje sytuacji oraz ograniczeń wynikających z jakichkolwiek struktur” (Targalski, 1999b, s. 46).

Przedsiębiorczość związana z realizacją celów społecznych dotyczy przede wszystkim funkcjonowania podmiotów działalności pożytku publicznego. Działalnością pożytku publicznego jest działalność społecznie użyteczna, prowadzona przez organizacje pozarządowe w sferze zadań publicznych, określonych w ustawie o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie.

Założenia metodyczne

W celu określenia poziomu rozwoju przedsiębiorczości wykorzystano metodę porządkowania liniowego, umożliwiającą porządkowanie liniowe obiektów z wykorzystaniem wzorca, przedstawioną przez Z. Hellwiga pod nazwą „miary rozwoju gospodarczego” (1968, s. 307-327). Zastosowano algorytm:

1. Przeprowadzono standaryzację danych:

$$z_{ij} = \frac{x_{ij} - \bar{x}_j}{S_j}$$

gdzie: x_{ij} – obserwacja j -tej zmiennej dla obiektu i ,
 \bar{x}_j – średnia arytmetyczna obserwacji j -tej zmiennej,
 S_j – odchylenie standardowe obserwacji j -tej zmiennej.

2. Ustalono współrzędne wzorca:

$$z_{0j} = \begin{cases} \max\{z_{ij}\} & \text{dla zmiennych o charakterze stymulant} \\ \min\{z_{ij}\} & \text{dla zmiennych o charakterze destymulant} \end{cases}$$

3. Określono odległości obiektów od wzorca:

$$d_{i0} = \sqrt{\sum_{j=1}^m (z_{ij} - z_{0j})^2}$$

4. Obliczono wartości zmiennej agregatywnej

$$D_i = 1 - \frac{d_{i0}}{d_0} \text{ przy czym na ogół } D_i [0 ; 1]$$

gdzie: $d_0 = \text{śr } d_0 + 2 S_d$

$$\text{śr } d_0 = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n d_{i0}$$

$$S_d = \sqrt{\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (d_{i0} - \text{śr } d_0)^2}$$

5. Na podstawie analizy rozkładu otrzymanych wartości zmiennej agregatywnej zdecydowano przyjąć następujące klasy poziomu rozwoju przedsiębiorczości:

- $m_i [0,00 : 0,20)$ – poziom bardzo niski
- $m_i (0,21 : 0,40)$ – poziom niski
- $m_i (0,41 : 0,60)$ – poziom średni
- $m_i (0,61 : 0,80)$ – poziom wysoki
- $m_i (0,81 : 1,00]$ – poziom bardzo wysoki

Rezultaty przeprowadzonej analizy

W celu zachowania możliwości porównań wyników w ramach poszczególnych województw, poziom rozwoju przedsiębiorczości ustalony został dla wszystkich województw w trzech podokresach (rok 2014, 2016 i 2018), a następnie dokonano przyporządkowania wyników do poszczególnych województw.

Dodatkowo, w ostatnim etapie, żeby określić charakter zmiany (tj. czy w roku 2016, a następnie 2018 nastąpiła zmiana korzystna czy niekorzystna), dokonano analizy związku pomiędzy poziomem rozwoju przedsiębiorczości w roku 2014 i zmiany poziomu w latach 2016-2014 oraz pomiędzy poziomem rozwoju przedsiębiorczości w roku 2016 i zmiany poziomu w latach 2018-2016.

Na podstawie analizy dostępnych danych GUS ustalono zbiór cech, mogących charakteryzować poziom rozwoju przedsiębiorczości, a należą do nich:

- 1) liczba osób fizycznych prowadzących pozarolniczą działalność gospodarczą na 10 tys. ludności;
- 2) liczba spółek handlowych na 10 tys. ludności;
- 3) liczba podmiotów z udziałem kapitału zagranicznego na 10 tys. ludności;
- 4) dochody od osób prawnych, od osób fizycznych i od innych jednostek nieposiadających osobowości prawnej oraz wydatki związane z ich poborem na 10 tys. ludności;
- 5) udział podmiotów wyrejestrowanych w ogólnej liczbie podmiotów wpisanych do rejestru REGON;
- 6) liczba fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych na 10 tys. ludności;
- 7) liczba członków klubów sportowych, klubów wyznaniowych i UKS na 10 tys. ludności;
- 8) liczba uczestników imprez masowych na 10 tys. ludności;
- 9) liczba członków kół (klubów) dotyczących działalności artystycznej na 10 tys. ludności;
- 10) liczb osób, którym decyzją przyznano świadczenia z pomocy społecznej na 10 tys. ludności;
- 11) liczba zatrudnionych na 10 tys. ludności;

- 12) udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym;
- 13) saldo migracji wewnętrznych na 10 tys. ludności;
- 14) saldo migracji zewnętrznych na 10 tys. ludności;
- 15) osoby korzystające ze środowiskowej pomocy społecznej na 10 tys. mieszkańców;
- 16) liczba podmiotów gospodarczych wpisanych do rejestru REGON na 10 tys. ludności;
- 17) liczba jednostek nowo zarejestrowanych w rejestrze REGON na 10 tys. ludności;
- 18) liczba jednostek wykreślonych z rejestru REGON na 10 tys. ludności;
- 19) liczba pracujących na 10 tys. ludności;
- 20) liczba osób dodatkowo uczących się języka obcego na 10 tys. mieszkańców.

Na podstawie szczegółowej analizy zgromadzonych danych, która polegała m.in. na sprawdzeniu kompletności danych w czasie i przestrzeni, pogłębionej analizy przydatności każdej oddzielnej cechy oraz zbadaniu ich rozkładu przestrzennego, ze zbioru 20 do dalszego postępowania wybrano 12 cech. Do wybranych cech należą:

- x_1 liczba osób fizycznych prowadzących pozarolniczą działalność gospodarczą na 10 tys. ludności
- x_2 liczba spółek handlowych na 10 tys. ludności
- x_3 liczba podmiotów z udziałem kapitału zagranicznego na 10 tys. ludności
- x_4 dochody od osób prawnych, od osób fizycznych i od innych jednostek nieposiadających osobowości prawnej oraz wydatki związane z ich poborem na 10 tys. ludności
- x_5 udział podmiotów wyrejestrowanych w ogólnej liczbie podmiotów wpisanych do rejestru REGON
- x_6 liczba fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych na 10 tys. ludności
- x_7 liczba członków klubów sportowych, klubów wyznaniowych i UKS na 10 tys. ludności
- x_8 liczba uczestników imprez masowych na 10 tys. ludności
- x_9 liczba członków kół (klubów) dot. dział. artystycznej na 10 tys. ludności
- x_{10} liczb osób, którym decyzją przyznano świadczenia z pomocy społecznej na 10 tys. ludności
- x_{11} liczba zatrudnionych na 10 tys. ludności
- x_{12} udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym.

Jak zostało wspomniane wcześniej, przedsiębiorczość była rozpatrywana odrębnie w dwóch aspektach: tj. podejmowanej i prowadzonej działalności gospodarczej, której podstawowym celem jest działalność zarobkowa, jak i działalności związanej z realizacją celów społecznych. W celu określenia poziomu rozwoju przedsiębiorczości, wymienione powyżej cechy diagnostyczne przyporządkowano do jednego z dwóch aspektów.

W wyniku przeprowadzonej procedury eliminacji cech wysoko skorelowanych², ustalono, że poziom rozwoju przedsiębiorczości w aspekcie pierwszym określony zostanie na podstawie trzech cech (tj. x_1 , x_4 i x_5), z czego dwie pierwsze to stymulanty, a ostatnia to destymulanta, zaś w aspekcie drugim na podstawie sześciu cech (tj. x_6 , x_7 , x_8 , x_9 , x_{11} i x_{12}), w tym pięć stymulant i jedna destymulanta (tj. x_{12}).

Wyniki przeprowadzonej analizy zaprezentowano w tabelach 1 i 2.

² W celu wyeliminowania cech wysoko skorelowanych, sporządzono macierz korelacji, na podstawie której zbudowano grafy, przyjmując r krytyczne (r_k) na poziomie 0,65.

Tabela 1

Poziom rozwoju przedsiębiorczości w aspekcie podejmowanej i prowadzonej działalności gospodarczej, której podstawowym celem jest działalność zarobkowa

2014				2016			
Lp.	Jednostka	Di	P	Lp.	Jednostka	Di	P
1.	MAZOWIECKIE	0,71	wysoki	1.	MAZOWIECKIE	0,83	b. wysoki
2.	WIELKOPOLSKIE	0,45	średni	2.	WIELKOPOLSKIE	0,52	średni
3.	DOLNOŚLĄSKIE	0,41	średni	3.	DOLNOŚLĄSKIE	0,49	średni
4.	POMORSKIE	0,36	niski	4.	POMORSKIE	0,44	średni
5.	OPOLSKIE	0,35	niski	5.	MAŁOPOLSKIE	0,43	średni
6.	MAŁOPOLSKIE	0,33	niski	6.	OPOLSKIE	0,42	średni
7.	ŚLĄSKIE	0,29	niski	7.	ZACHODNIOPOMORSKIE	0,39	niski
8.	ZACHODNIOPOMORSKIE	0,26	niski	8.	ŚLĄSKIE	0,36	niski
9.	PODLASKIE	0,23	niski	9.	ŁÓDZKIE	0,31	niski
10.	ŁÓDZKIE	0,22	niski	10.	LUBUSKIE	0,26	niski
11.	LUBUSKIE	0,20	niski	11.	PODKARPACKIE	0,24	niski
12.	PODKARPACKIE	0,19	b. niski	12.	PODLASKIE	0,23	niski
13.	ŚWIĘTOKRZYSKIE	0,19	b. niski	13.	KUJAWSKO-POMORSKIE	0,22	niski
14.	LUBELSKIE	0,17	b. niski	14.	ŚWIĘTOKRZYSKIE	0,20	niski
15.	KUJAWSKO-POMORSKIE	0,12	b. niski	15.	LUBELSKIE	0,18	b. niski
16.	WARMIŃSKO-MAZURSKIE	0,09	b. niski	16.	WARMIŃSKO-MAZURSKIE	0,12	b. niski

2018			
Lp.	Jednostka	Di	P
1.	MAZOWIECKIE	0,75	wysoki
2.	WIELKOPOLSKIE	0,56	średni
3.	DOLNOŚLĄSKIE	0,56	średni
4.	MAŁOPOLSKIE	0,55	średni
5.	OPOLSKIE	0,41	średni
6.	ŚLĄSKIE	0,40	średni
7.	ZACHODNIOPOMORSKIE	0,39	niski
8.	POMORSKIE	0,35	niski
9.	ŁÓDZKIE	0,33	niski
10.	PODKARPACKIE	0,27	niski
11.	PODLASKIE	0,24	niski
12.	ŚWIĘTOKRZYSKIE	0,24	niski
13.	LUBUSKIE	0,21	niski
14.	KUJAWSKO-POMORSKIE	0,20	niski
15.	LUBELSKIE	0,18	b. niski
16.	WARMIŃSKO-MAZURSKIE	0,13	b. niski

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Najwyższy poziom rozwoju przedsiębiorczości w aspekcie pierwszym, we wszystkich latach badanego okresu, wystąpił w województwie mazowieckim, a najniższy w warmińsko-mazurskim. Analizując powyższe wyniki, należy zwrócić uwagę na duże zróżnicowanie poziomu rozwoju przedsiębiorczości między poszczególnymi województwami, które widoczne jest w każdym z badanych lat. Różnica między województwem, które jest na 1. miejscu, a województwem, które zajęło ostatnią pozycję, wynosi kolejno w roku 2014, 2016 i 2018: 0,62; 0,71 i 0,62.

Tabela 2

Poziom rozwoju przedsiębiorczości w aspekcie podejmowanej i prowadzonej działalności związanej z realizacją celów społecznych

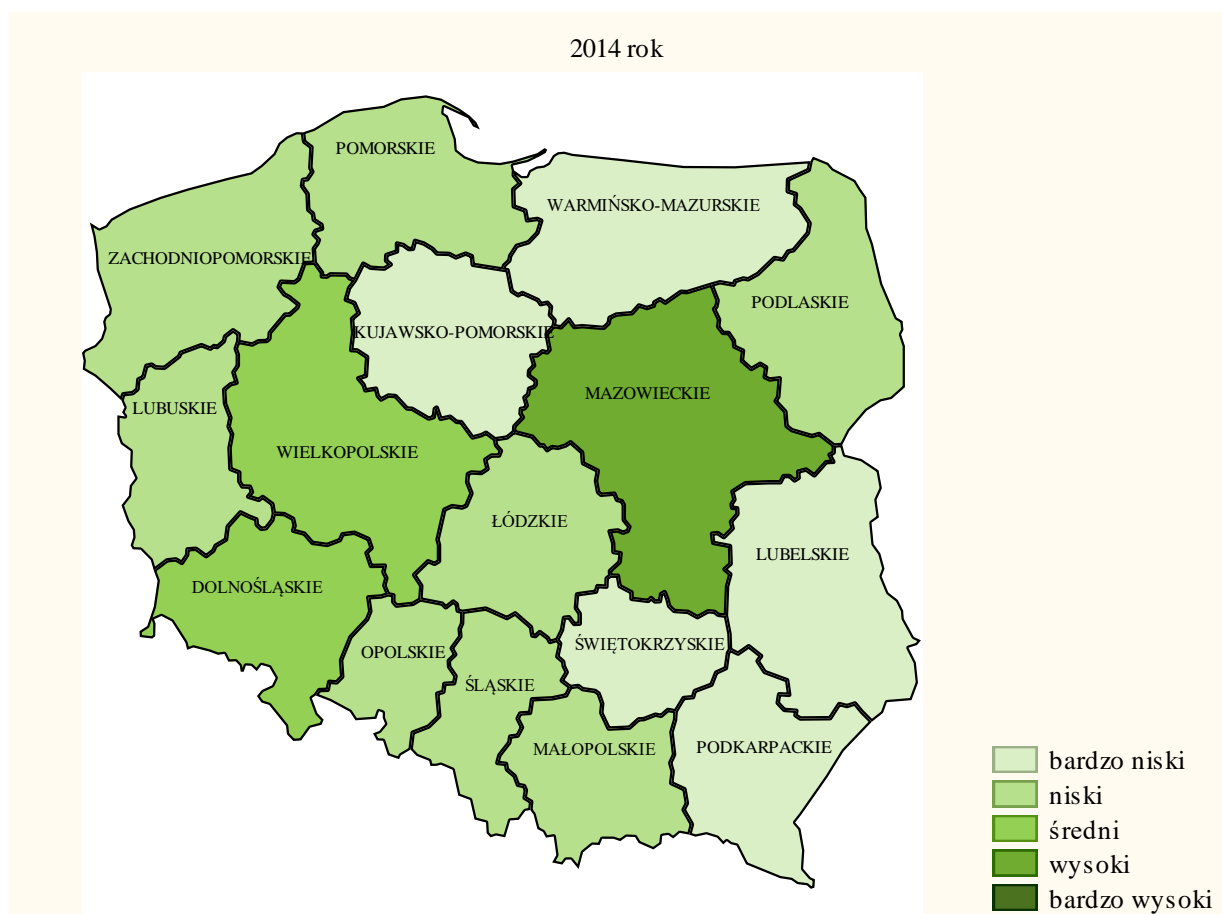
2014				2016			
Lp.	Jednostka	Di	P	Lp.	Jednostka	Di	P
1.	MAZOWIECKIE	0,37	niski	1.	MAZOWIECKIE	0,57	średni
2.	DOLNOŚLĄSKIE	0,36	niski	2.	DOLNOŚLĄSKIE	0,53	średni
3.	MAŁOPOLSKIE	0,32	niski	3.	MAŁOPOLSKIE	0,52	średni
4.	WIELKOPOLSKIE	0,28	niski	4.	LUBUSKIE	0,47	średni
5.	PODKARPACKIE	0,28	niski	5.	WIELKOPOLSKIE	0,46	średni
6.	LUBUSKIE	0,26	niski	6.	OPOLSKIE	0,42	średni
7.	POMORSKIE	0,23	niski	7.	POMORSKIE	0,39	niski
8.	OPOLSKIE	0,21	niski	8.	ŚLĄSKIE	0,35	niski
9.	ZACHODNIOPOMORSKIE	0,20	niski	9.	ZACHODNIOPOMORSKIE	0,34	niski
10.	ŚLĄSKIE	0,19	b. niski	10.	PODKARPACKIE	0,32	niski
11.	KUJAWSKO-POMORSKIE	0,12	b. niski	11.	ŁÓDZKIE	0,30	niski
12.	ŁÓDZKIE	0,12	b. niski	12.	KUJAWSKO-POMORSKIE	0,27	niski
13.	PODLASKIE	0,11	b. niski	13.	WARMIŃSKO-MAZURSKIE	0,24	niski
14.	WARMIŃSKO-MAZURSKIE	0,07	b. niski	14.	LUBELSKIE	0,22	niski
15.	LUBELSKIE	0,05	b. niski	15.	PODLASKIE	0,21	niski
16.	ŚWIĘTOKRZYSKIE	0,00	b. niski	16.	ŚWIĘTOKRZYSKIE	0,03	b. niski

2018			
Lp.	Jednostka	Di	P
1.	MAZOWIECKIE	0,69	wysoki
2.	DOLNOŚLĄSKIE	0,62	wysoki
3.	MAŁOPOLSKIE	0,59	średni
4.	WIELKOPOLSKIE	0,56	średni
5.	OPOLSKIE	0,52	średni
6.	LUBUSKIE	0,48	średni
7.	PODKARPACKIE	0,48	średni
8.	POMORSKIE	0,47	średni
9.	ŚLĄSKIE	0,45	średni
10.	ZACHODNIOPOMORSKIE	0,42	średni
11.	ŁÓDZKIE	0,39	niski
12.	KUJAWSKO-POMORSKIE	0,36	niski
13.	LUBELSKIE	0,36	niski
14.	WARMIŃSKO-MAZURSKIE	0,32	niski
15.	PODLASKIE	0,29	niski
16.	ŚWIĘTOKRZYSKIE	0,22	niski

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

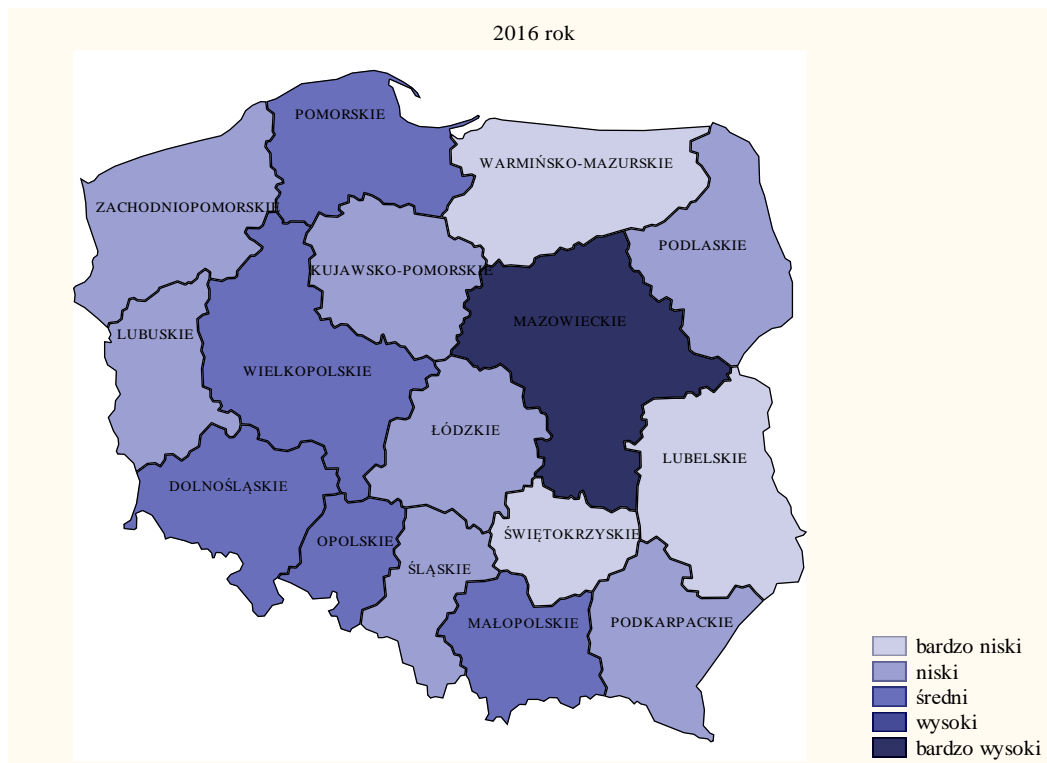
Analizując wyniki poziomu rozwoju przedsiębiorczości w drugim aspekcie, stwierdzić należy, że kształtują się nieco odmiennie niż w aspekcie pierwszym. Co prawda, 1. miejsce, podobnie jak w pierwszym aspekcie, w całym badanym okresie zajmuje województwo mazowieckie, ale osiągnięty poziom rozwoju jest zdecydowanie niższy, zwłaszcza w latach 2014 i 2016. Tym razem na ostatnim miejscu we wszystkich latach znalazło się województwo świętokrzyskie. Również zróżnicowanie poziomu rozwoju przedsiębiorczości pomiędzy poszczególnymi województwami jest niższe niż miało to miejsce w pierwszym aspekcie, ponieważ tym razem różnica pomiędzy województwem, które było na pierwszym miejscu, a województwem, które zajęło ostatnią pozycję, wynosi kolejno: 0,37; 0,54 i 0,47.

Przestrzenne zróżnicowanie poziomu rozwoju przedsiębiorczości w pierwszym aspekcie, czyli podejmowanej i prowadzonej działalności gospodarczej, której podstawowym celem jest działalność zarobkowa, zaprezentowano na rysunkach 1, 2 i 3.

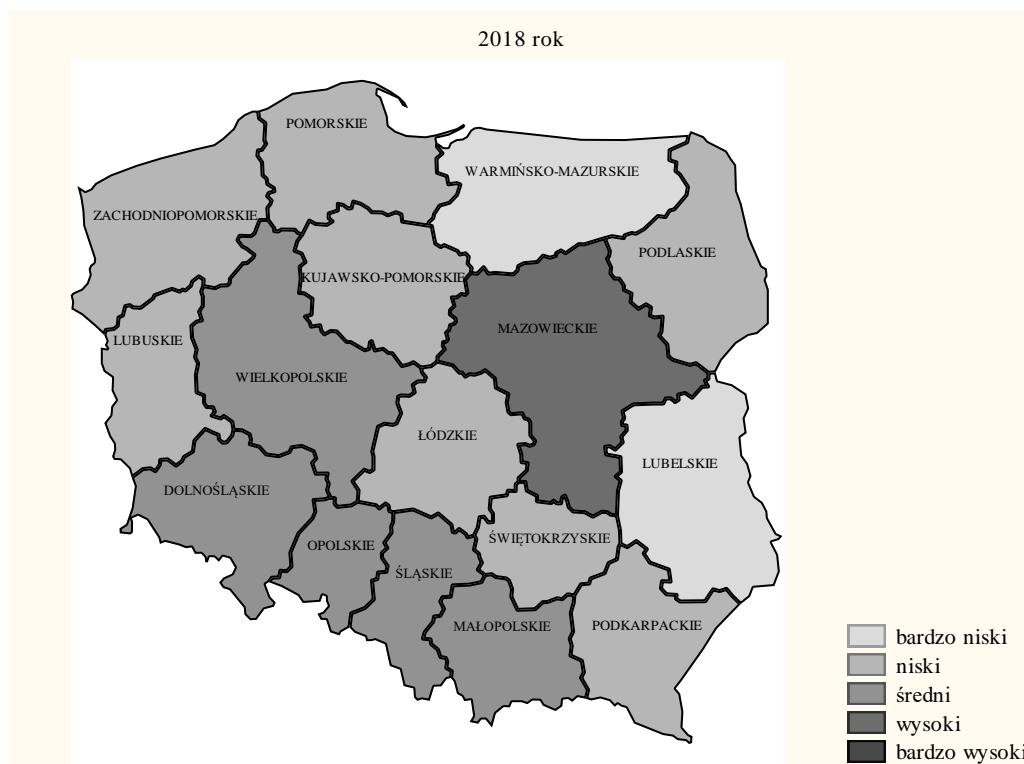
Rysunek 1. Przestrzenne zróżnicowanie poziomu rozwoju przedsiębiorczości w roku 2014 w aspekcie podejmowanej i prowadzonej działalności gospodarczej, której podstawowym celem jest działalność zarobkowa.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Rysunek 2. Przestrzenne zróżnicowanie poziomu rozwoju przedsiębiorczości w roku 2016 w aspekcie podejmowanej i prowadzonej działalności gospodarczej, której podstawowym celem jest działalność zarobkowa.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

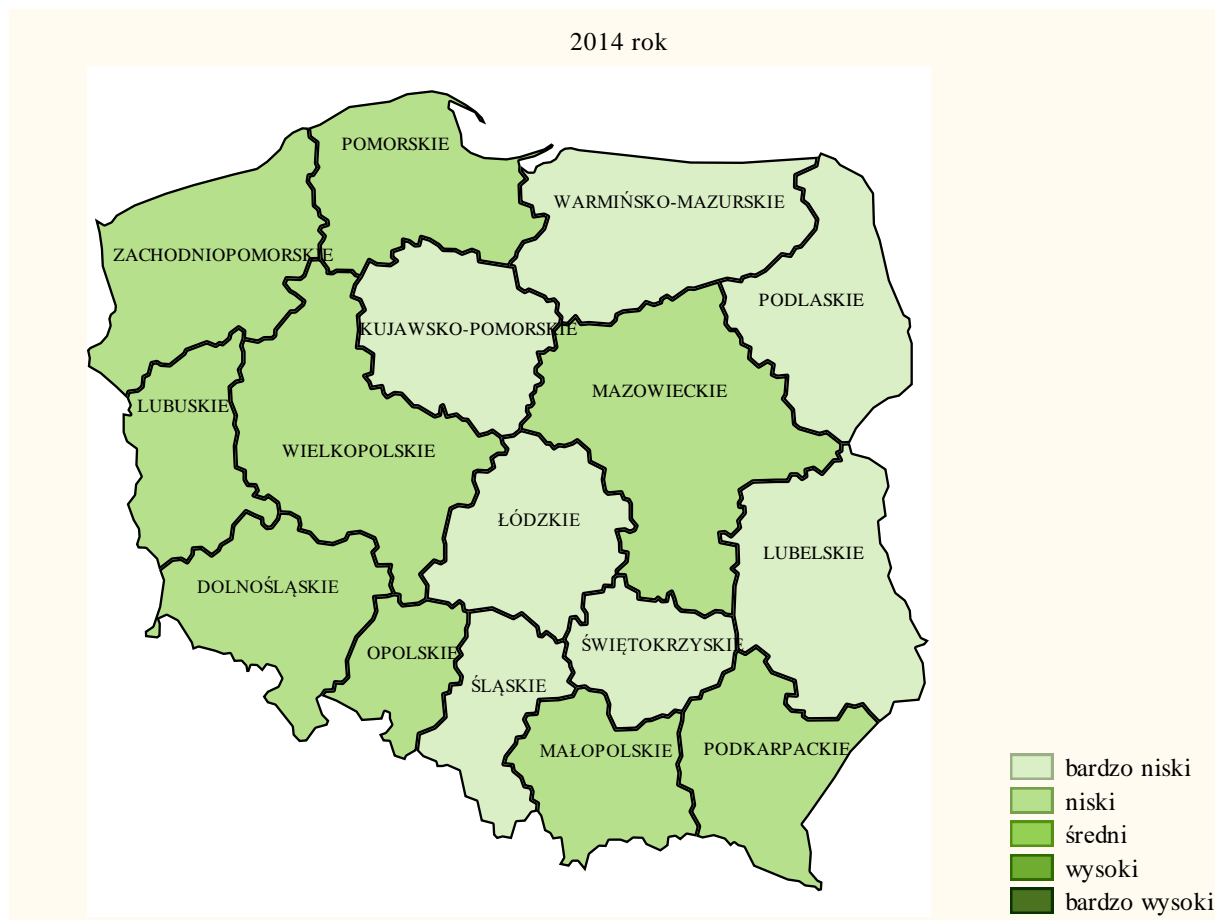

Rysunek 3. Przestrzenne zróżnicowanie poziomu rozwoju przedsiębiorczości w roku 2018 w aspekcie podejmowanej i prowadzonej działalności gospodarczej, której podstawowym celem jest działalność zarobkowa.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

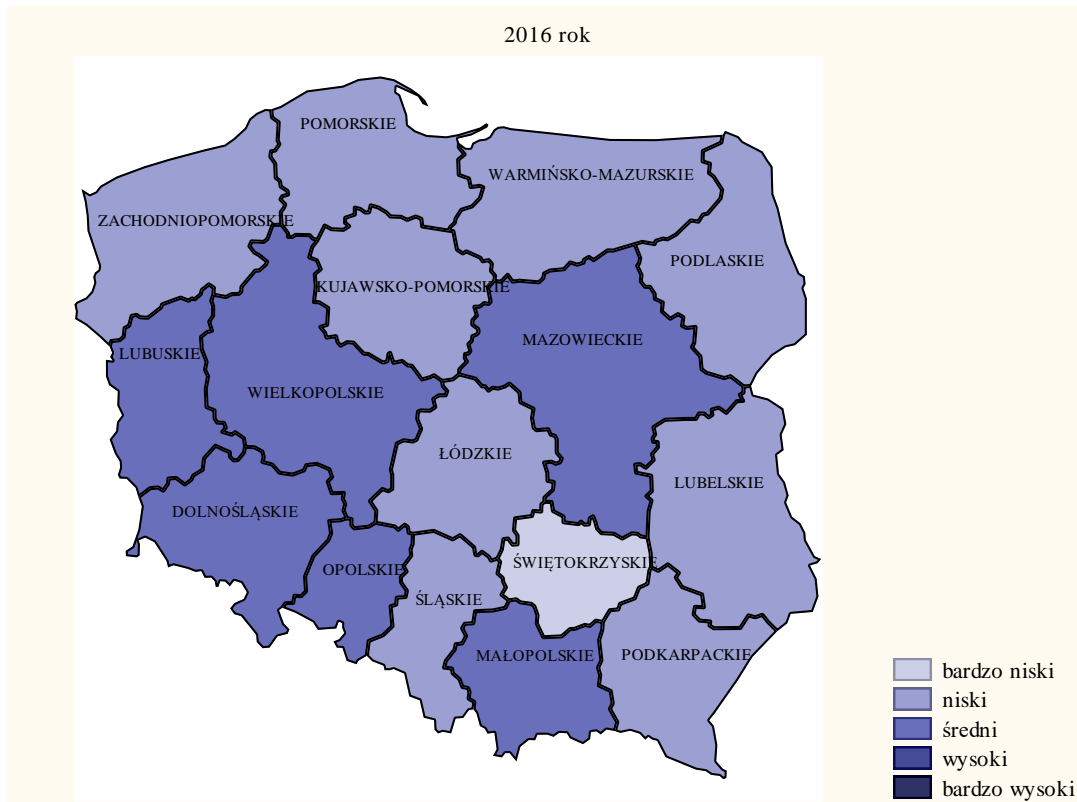
Warto zauważyć, że najgorsza sytuacja miała miejsce w roku 2014, kiedy większość z województw (łącznie 13) cechowała się niskim lub też bardzo niskim poziomem, tylko dwa województwa osiągnęły średni poziom, a jedno wysoki poziom rozwoju przedsiębiorczości. Najlepsza sytuacja wystąpiła z kolei w roku 2016. Niski lub bardzo niski poziom rozwoju przedsiębiorczości odnotowano w 10 województwach, średni w pięciu, a bardzo wysoki w jednym województwie.

Na rysunkach 4, 5 i 6, zaprezentowano przestrzenne zróżnicowanie poziomu rozwoju przedsiębiorczości w drugim aspekcie, tj. podejmowanej i prowadzonej działalności związanej z realizacją celów społecznych.

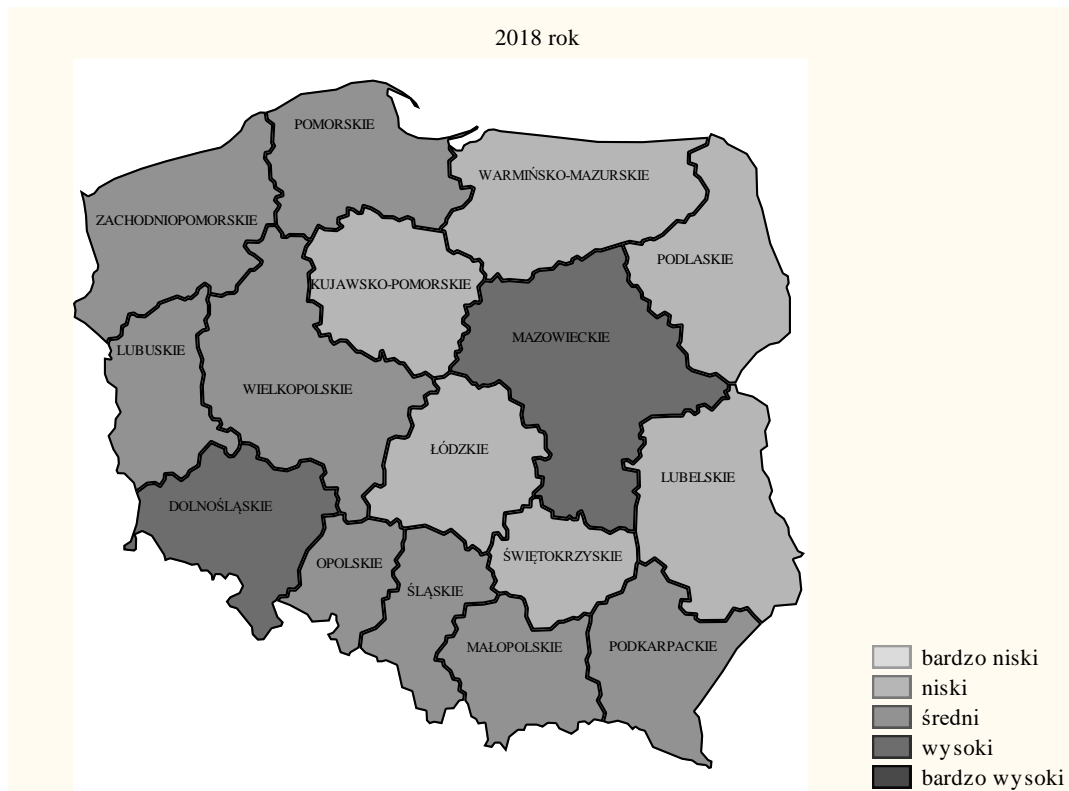

Rysunek 4. Przestrzenne zróżnicowanie poziomu rozwoju przedsiębiorczości w roku 2014 w aspekcie podejmowanej i prowadzonej działalności związanej z realizacją celów społecznych.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Rysunek 5. Przestrzenne zróżnicowanie poziomu rozwoju przedsiębiorczości w roku 2016 w aspekcie podejmowanej i prowadzonej działalności związanej z realizacją celów społecznych.
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

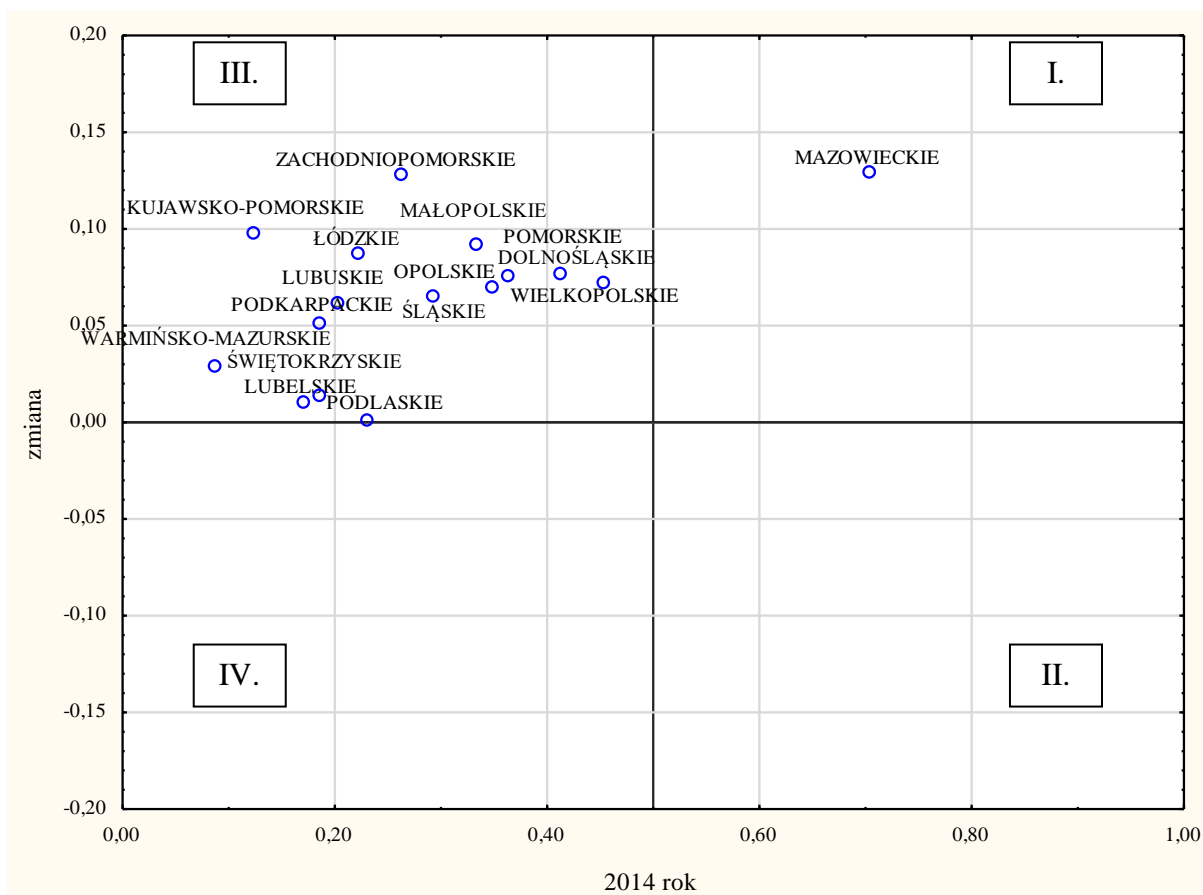

Rysunek 6. Przestrzenne zróżnicowanie poziomu rozwoju przedsiębiorczości w roku 2018 w aspekcie podejmowanej i prowadzonej działalności związanej z realizacją celów społecznych.
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

W latach 2014 i 2016 najczęściej wystąpił niski lub też bardzo niski poziom rozwoju przedsiębiorczości. Dopiero w roku 2018 w dwóch województwach (mazowieckim i dolnośląskim) odnotowano wysoki poziom rozwoju przedsiębiorczości.

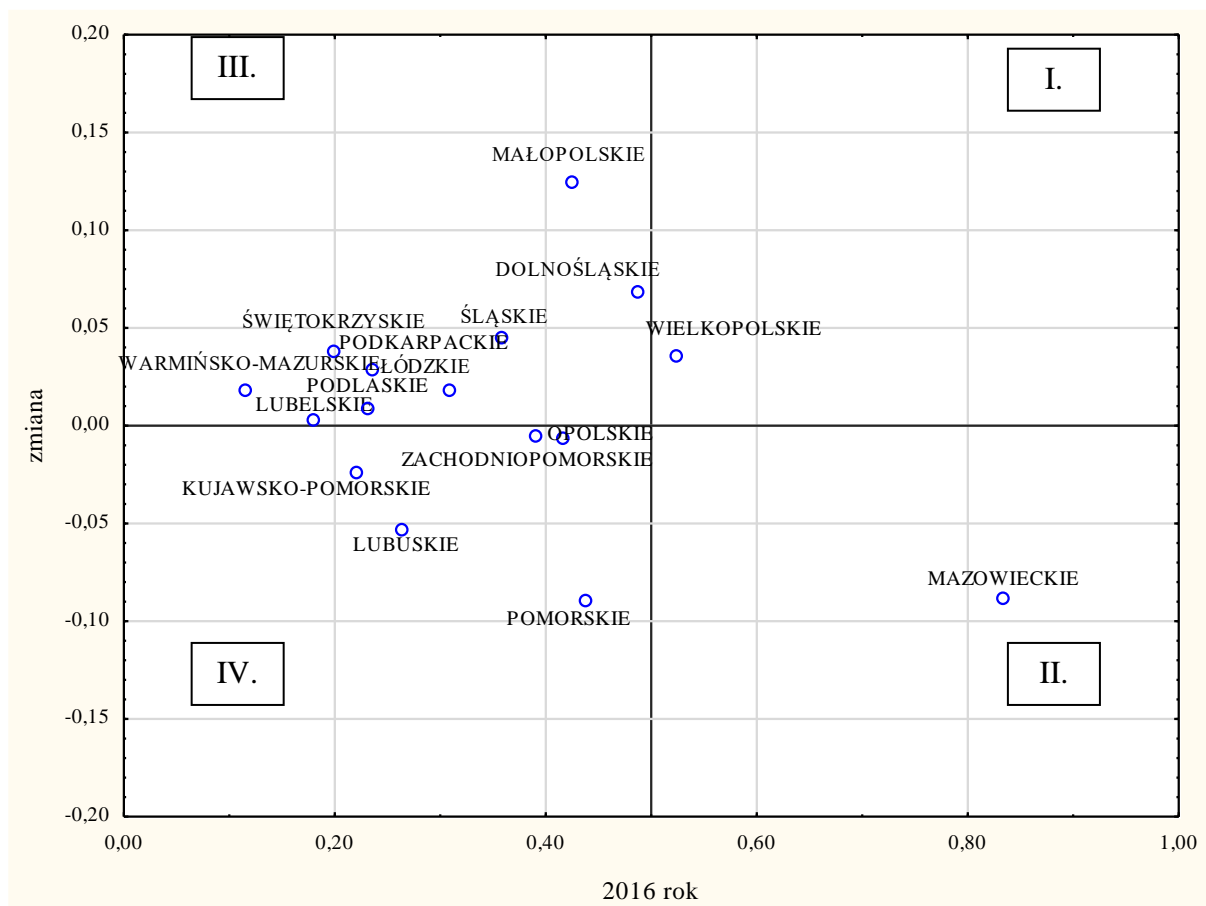
Jak zostało wcześniej wspomniane, dodatkowo, aby określić charakter zmiany (tj. czy w roku 2016, a następnie w 2018 nastąpiła zmiana korzystna lub niekorzystna), dokonano analizy związku pomiędzy poziomem rozwoju przedsiębiorczości w roku 2014 i zmiany poziomu w latach 2016-2014 oraz pomiędzy poziomem rozwoju przedsiębiorczości w roku 2016 i zmiany poziomu w latach 2018-2016. W tym celu ustalono, odrębnie dla pierwszego i drugiego aspektu przedsiębiorczości, dynamikę zmian pomiędzy rokiem 2016 i 2014, a następnie pomiędzy rokiem 2018 i 2016. Ustalono, że wysoki poziom rozwoju przedsiębiorczości wystąpił, gdy uzyskana wartość przekroczyła w danym roku (czyli w 2014, a następnie w 2016) 0,50, natomiast niski, gdy wartość ta była niższa niż 0,50. Jeżeli chodzi o dynamikę zmian, to za wysoką uznano wynik powyżej, a za niską poniżej 0,00. W wyniku analizy relacji możliwe było wyodrębnienie czterech grup województw, charakteryzujących się kolejno:

- I. Wysokim poziomem rozwoju przedsiębiorczości i wysoką dynamiką zmian.
- II. Wysokim poziomem rozwoju przedsiębiorczości i niską dynamiką zmian.
- III. Niskim poziomem rozwoju przedsiębiorczości i wysoką dynamiką zmian.
- IV. Niskim poziomem rozwoju przedsiębiorczości i niską dynamiką zmian.

Rysunek 7. Rozkład relacji pomiędzy wartością poziomu rozwoju przedsiębiorczości w aspekcie podejmowanej i prowadzonej działalności gospodarczej, której podstawowym celem jest działalność zarobkowa, w roku 2014 a zmianą poziomu 2016-2014.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Rysunek 8. Rozkład relacji pomiędzy wartością poziomu rozwoju przedsiębiorczości w aspekcie podejmowanej i prowadzonej działalności gospodarczej, której podstawowym celem jest działalność zarobkowa, w roku 2016 a zmianą poziomu 2018-2016.

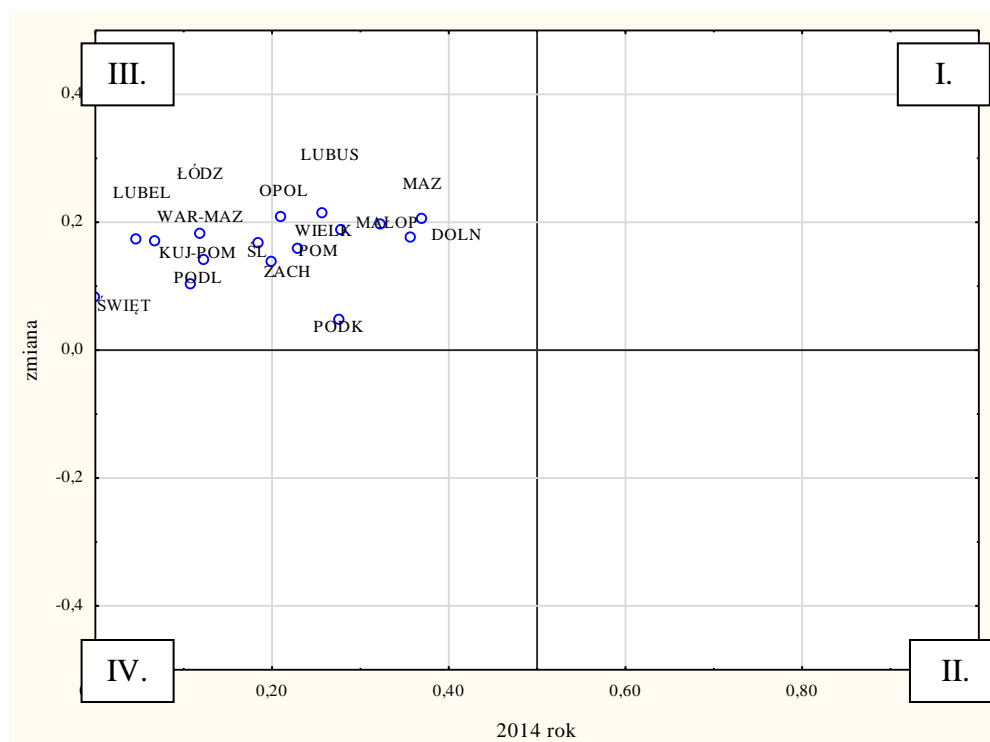
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Na rysunkach 7 i 8 zaprezentowano rozkład relacji pomiędzy wartością poziomu rozwoju przedsiębiorczości a dynamiką zmian w pierwszym aspekcie, czyli podejmowanej i prowadzonej działalności gospodarczej, której podstawowym celem jest działalność zarobkowa.

Na podstawie rozkładu relacji zaprezentowanego na rysunku 7 stwierdzono, że najlepsza sytuacja, tj. wysoki poziom rozwoju przedsiębiorczości i wysoka dynamika zmian, wystąpiła w województwie mazowieckim. Pozostałe województwa cechowały się niskim poziomem rozwoju przedsiębiorczości, ale zarazem wysoką dynamiką zmian.

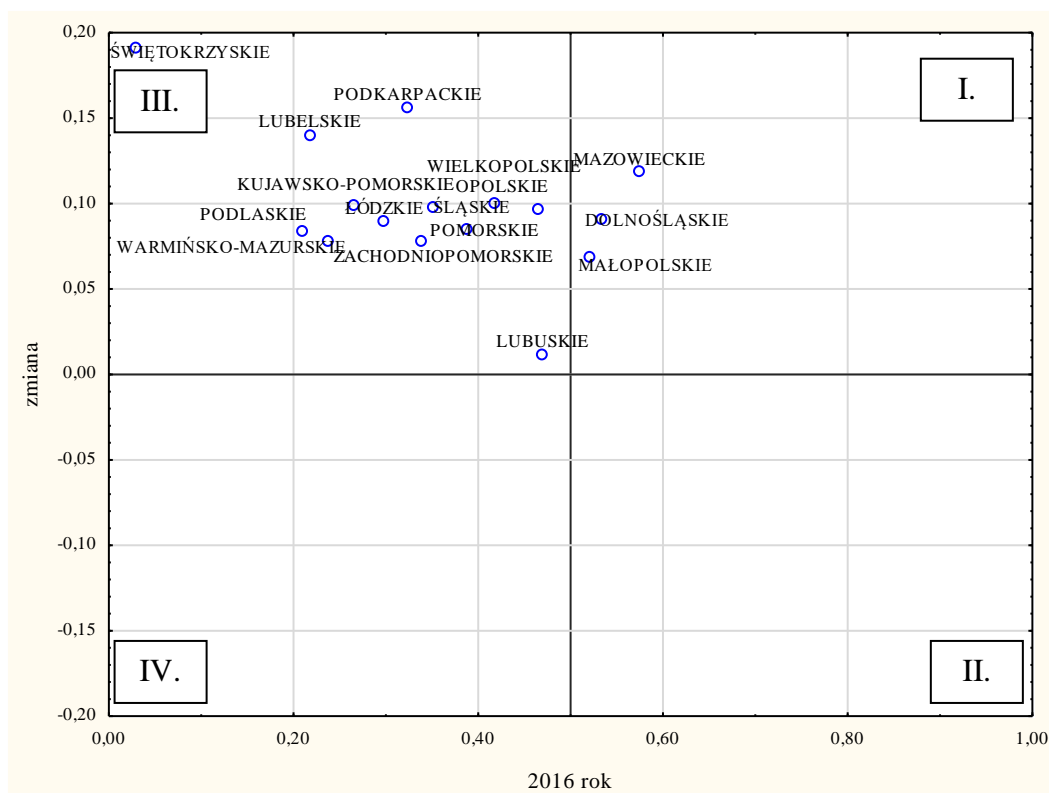
W roku 2016 (rysunek 8) sytuacja w województwie mazowieckim pogorszyła się, gdyż znalazło się ono w grupie II, tj. co prawda nadal cechowało się wysokim poziomem rozwoju przedsiębiorczości, lecz jednocześnie niską dynamiką zmian. Tym razem najlepsza sytuacja wystąpiła w województwie wielkopolskim. Nadal zdecydowana większość województw (tj. dziewięć) znalazła się w grupie charakteryzującej się niskim poziomem rozwoju przedsiębiorczości w aspekcie podejmowanej i prowadzonej na danym terenie działalności gospodarczej, ale wysoką dynamiką zmian. Najgorsza natomiast sytuacja wystąpiła w pięciu województwach, w których odnotowano zarówno niski poziom rozwoju przedsiębiorczości w roku 2016, jak i niską dynamikę zmian.

Rozkład relacji pomiędzy wartością poziomu rozwoju przedsiębiorczości a dynamiką zmian w drugim aspekcie, tj. podejmowanej i prowadzonej działalności związanej z realizacją celów społecznych, zaprezentowano na rysunkach 9 i 10.

Rysunek 9. Rozkład relacji pomiędzy wartością poziomu rozwoju przedsiębiorczości w aspekcie podejmowanej i prowadzonej działalności związanej z realizacją celów społecznych w roku 2014 a zmianą poziomu 2016-2014.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Rysunek 10. Rozkład relacji pomiędzy wartością poziomu rozwoju przedsiębiorczości w aspekcie podejmowanej i prowadzonej działalności związanej z realizacją celów społecznych w roku 2016 a zmianą poziomu 2018-2016.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Na podstawie rozkładu relacji poziomu rozwoju przedsiębiorczości w aspekcie drugim, tj. prowadzonej działalności związanej z realizacją celów społecznych w roku 2014 oraz zmiany poziomu pomiędzy 2016 a 2014 rokiem (rysunek 9), stwierdzono, że wszystkie województwa trafiły do grupy charakteryzującej się niskim poziomem rozwoju przedsiębiorczości, ale wysoką dynamiką zmian. Warto przypomnieć, że podobna sytuacja miała miejsce w tym samym okresie w przypadku poziomu przedsiębiorczości w aspekcie pierwszym, gdy większość województw (tylko z wyjątkiem województwa mazowieckiego) znalazła się w tej samej (II) grupie.

W kolejnym okresie (rysunek 10) w przypadku trzech województw (mazowieckiego, dolnośląskiego i małopolskiego) sytuacja poprawiła się i znalazły się one w grupie I. Tak jak w przypadku poziomu przedsiębiorczości w aspekcie pierwszym, tak i w aspekcie drugim w roku 2014 zdecydowana większość województw znalazła się w grupie charakteryzującej się niskim poziomem rozwoju przedsiębiorczości, ale wysoką dynamiką zmian.

Podsumowując tę część analizy, biorąc pod uwagę dynamikę zmian, należy zaznaczyć, że niekorzystna sytuacja (tj. ujemna dynamika) wystąpiła tylko w przypadku poziomu rozwoju przedsiębiorczości w aspekcie pierwszym w relacji pomiędzy poziomem przedsiębiorczości w roku 2016 a zmianą 2016-2014 (łącznie w sześciu województwach).

Podsumowanie

Reasumując przeprowadzoną analizę, należy zwrócić uwagę na kilka istotnych wniosków:

- 1) odnoszących się do aspektu dotyczącego podejmowanej i prowadzonej działalności gospodarczej w celach zarobkowych:
 - a) w całym badanym okresie najwyższy poziom rozwoju przedsiębiorczości wystąpił w województwie mazowieckim, a najniższy w warmińsko-mazurskim,
 - b) zaobserwowano duże zróżnicowanie poziomu rozwoju przedsiębiorczości pomiędzy poszczególnymi województwami,
 - c) najgorsza sytuacja pod względem poziomu rozwoju przedsiębiorczości miała miejsce w roku 2014, kiedy łącznie 13 województw cechowało się niskim lub bardzo niskim poziomem, a najlepsza w roku 2016, gdy niski lub bardzo niski poziom rozwoju przedsiębiorczości odnotowano w 10 województwach, średni w pięciu, a bardzo wysoki w jednym województwie,
 - d) biorąc pod uwagę dynamikę zmian, ujemna dynamika wystąpiła tylko w relacji między poziomem przedsiębiorczości w roku 2016 a zmianą 2018-2016 (łącznie w sześciu województwach);
- 2) odnoszących się do aspektu podejmowanej i prowadzonej działalności związanej z realizacją celów społecznych:
 - a) pierwsze miejsce, podobnie jak w aspekcie pierwszym, w całym badanym okresie, zajęło województwo mazowieckie (przy czym osiągnięty poziom rozwoju był zdecydowanie niższy niż w aspekcie pierwszym), zaś ostatnie województwo świętokrzyskie,
 - b) zróżnicowanie poziomu rozwoju przedsiębiorczości pomiędzy poszczególnymi województwami było duże, lecz niższe niż miało to miejsce w pierwszym aspekcie,
 - c) w latach 2014 i 2016 w większości województw wystąpił niski lub bardzo niski poziom rozwoju przedsiębiorczości (w roku 2014 wszystkie 16, a w roku 2016 – 10 województw), zaś w roku 2018 w dwóch województwach (mazowieckim i dolnośląskim) odnotowano wysoki, w kolejnych ośmiu – średni i w sześciu – niski poziom rozwoju przedsiębiorczości,

- d) we wszystkich badanych województwach dynamika zmian zarówno 2016-2014, jak i 2018-2016 była dodatnia.

Na podstawie przeprowadzonego badania można udzielić odpowiedzi na postawione we wstępie pytania. Otrzymane wyniki, odnoszące się zarówno do poziomu rozwoju przedsiębiorczości w aspekcie pierwszym, jak również drugim, pokazały duże zróżnicowanie poziomu rozwoju przedsiębiorczości pomiędzy poszczególnymi województwami. Biorąc pod uwagę kierunek zmian, niekorzystną sytuację odnotowano jedynie w przypadku poziomu rozwoju przedsiębiorczości w aspekcie pierwszym, w relacji pomiędzy poziomem przedsiębiorczości w roku 2016 a zmianą 2018-2016 (łącznie w sześciu województwach), natomiast w aspekcie drugim dynamika zmian, zarówno 2016-2014, jak i 2018-2016, była dodatnia.

Bibliografia

- Barczyk, S. (2010). *Przedsiębiorczy samorząd lokalny i jego instytucje*. Katowice: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach.
- Bittnerowa, E. (1999). *Zmiana uwarunkowań rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw przemysłowych w Wielkopolsce*. Poznań: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu.
- Bratnicki, M., Strużyna, J. (2001). *Przedsiębiorczość i kapitał intelektualny*. Katowice: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach.
- Brown, C., Thornton, M. (2013). Jak teoria przedsiębiorczości stworzyła ekonomię. *The Quarterly Journal of Austrian Economics*, 4, 5.
- Haber, L.H. (1996). Zachowanie przedsiębiorcze – próba typologii. *Przegląd Organizacji*, 5, 15-18.
- Hellwig, Z. (1968). Zastosowanie metody taksonomicznej do typologicznego podziału krajów ze względu na poziom ich rozwoju oraz zasoby i strukturę wykwalifikowanych kadr. *Przegląd Statystyczny*, 4, 307-327.
- Klasik, A. (2006). *Przedsiębiorczość i konkurencyjność a rozwój regionalny*. Katowice: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach.
- Kraśnicka, T. (2002). *Koncepcja rozwoju przedsiębiorczości ekonomicznej i pozaekonomicznej*. Katowice: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach.
- Makiela, Z.J. (2018). Przedsiębiorczość i innowacyjność – wprowadzenie. W: Z.J. Makiela, M.M. Stuss (red.), *Przedsiębiorczość i zarządzanie innowacjami. Wiedza, technologia, konkurencja i przedsiębiorstwo* (s. 15-42). Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Niedziółka, M. (2010). Przedsiębiorczość gminy a rozwój regionalny. W: K. Kuciński (red.), *Przedsiębiorczość a rozwój regionalny w Polsce* (s. 30-49). Warszawa: Difin.
- Piecuch, T. (2010). *Przedsiębiorczość. Podstawy teoretyczne*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Robaszekiewicz, K. (2006). Uwarunkowania rozwoju przedsiębiorczości w województwie wielkopolskim. W: M. Skłodowska-Helpa (red.), *Koncepcje i czynniki rozwoju lokalnego w warunkach funkcjonowania Polski strukturach zintegrowanej Europy i przechodzenia do społeczeństwa informacyjnego* (s. 201-214). Poznań: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Komunikacji i Zarządzania w Poznaniu.
- Schumpeter, J.A. (1960). *Teoria rozwoju gospodarczego*. Warszawa: PWN.
- Schumpeter, J.A. (1995). *Kapitalizm, socjalizm, demokracja*. Warszawa: PWN.
- Targalski, J. (1999a). Przedsiębiorczość u progu nowej dekady – scenariusz optymistyczny. W: *Przedsiębiorczość a lokalny i regionalny rozwój gospodarczy. Materiały konferencji naukowej*. Kraków: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie.
- Targalski, J. (1999b). *Przedsiębiorczość i rozwój firmy*. Kraków: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie.
- Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U. z 2003 r., Nr 96, poz. 873 z późn. zm., t.j. Dz.U. z 2019 r., poz. 668, 1570, 2020, art. 3. ust. 1).

Natalia JAŚKIEWICZ, Paulina RYDWAŃSKA
Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nowym Sączu, Polska

PRZESTRZENNE ZRÓŻNICOWANIE POZIOMU KAPITAŁU SPOŁECZNEGO W POLSCE

Streszczenie

Kapitał społeczny w erze postnowoczesnej uważany jest za bardzo ważny zasób, który oddziałuje na sukces zarówno jednostki, jak i szerszych grup społecznych. Jego popularność ma swoje odzwierciedlenie w bogatym ugruntowaniu teoretycznym, które cechuje duża niejednorodność definiowania. Taka sytuacja zdecydowanie utrudnia prowadzenie badań, a dodatkowo dochodzi fakt, że kapitał społeczny dotyczy zjawisk nieuchwytnych i nienamacalnych. Biorąc jednak pod uwagę rolę, jaką jest współcześnie przypisywana kapitałowi społecznemu, Autorki uznały, że warto sprawdzić, jak kształtuje się poziom kapitału społecznego w Polsce w rozłożeniu na województwa i na tej podstawie dokonać ogólnej oceny wykorzystania tego zasobu. Przy doborze cech kierowano się dostępnością danych oraz nawiązaniem do obszarów, które stanowią wspólny atrybut w różnorodnym definiowaniu kapitału społecznego, z jakim możemy się spotkać w literaturze przedmiotu. Otrzymane wyniki, odnoszące się do aktywności społecznej i zaufania, pokazały, że występowanie kapitału społecznego w województwach jest zróżnicowane, choć na przestrzeni lat występują zmiany prowadzące do zwiększenia poziomu kapitału społecznego i rozszerzania grupy z wysokim poziomem jego występowania.

Słowa kluczowe: kapitał społeczny, zaufanie, aktywność społeczna, organizacje pozarządowe.

SPATIAL DIFFERENTIATION OF THE LEVEL OF SOCIAL CAPITAL IN POLAND

Summary

Social capital in the post-modern era is considered to be a very important resource that affects the success of the individuals as well as broader social groups. Its popularity is due to rich theoretical background which is characterised by high heterogeneity of definitions. This situation makes the research difficult also amplified by the fact that it relates to elusive and intangible phenomena. However, taking into account the role that is currently ascribed to social capital, the authors concluded that it is worth checking the level of social capital in Poland broken down into provinces and on this basis making a general assessment of the use of this asset. The selection of features was guided by the availability of data and reference to the areas that constitute a common attribute in the various definitions of social capital that can be found in the literature on the subject. The obtained results relating to social activity and trust showed that the presence of social capital in provinces is varied although over the years there have been changes leading to an increase in the level of social capital and the expansion of the group with a high level of its occurrence

Key words: social capital, trust, social activity, nongovernmental organizations.

Wprowadzenie

Świadomość znaczenia kapitału społecznego dla ogólnie rozumianego rozwoju wydaje się być na bardzo wysokim poziomie. Jak pisze A. Rymsza (2007), powołując się na powszechnie obowiązujące przekonanie, kapitał społeczny (to, kogo się zna, z kim jest się związanym) w erze postnowoczesnej odgrywa tak ogromną rolę i przesądza o sukcesie jednostek i szerszych grup społecznych, jak kapitał finansowy (to, co się posiada) w czasach przednowoczesnych,

a później kapitał ludzki (to, co się wie i potrafi) w epoce nowoczesnej. Pojawia się jednak pytanie, czy świadomość znaczenia kapitału społecznego przekłada się na jego wykorzystanie w praktyce? Czy zasób, jakim jest kapitał społeczny jest równomiernie wykorzystywany we wszystkich województwach, czy też występują dysproporcje na terenie kraju w zagospodarowaniu kapitału społecznego? W związku z pojawiającymi się pytaniami, celem pracy jest identyfikacja i ocena występowania kapitału społecznego w Polsce w rozłożeniu na województwa. Na podstawie szczegółowej analizy dostępnych danych, która polegała m.in. na sprawdzeniu kompletności danych w czasie i przestrzeni, pogłębionej analizie przydatności każdej oddzielnej cechy oraz zbadaniu ich rozkładu przestrzennego, dokonano wyboru cech opisujących kapitał społeczny.

Podstawy teoretyczne

Wybór cech nie jest jednak prostym i oczywistym zadaniem, choć kapitał społeczny jest obecny w nauce od kilku dekad i stał się na tyle popularny, że posiada już bogate ugruntowanie teoretyczne, które cechuje duża różnorodność definiowania. Rozbieżności wynikają zarówno z szerokiego zakresu zjawisk/obiektów, które chce się nim objąć, jak również podkreśla się, że zjawiska te i obiekty są na ogół czymś nieuchwytnym, nienamacalnym oraz niedotykalnym (Kaźmierczak, 2007). Odwołując się do klasyków: P. Bourdieu, J. Colemana, F. Fukuyamy oraz R. Putnama, można zauważyć, że każdy ze wspomnianych autorów przedstawia swoją koncepcję kapitału społecznego, zgadzając się, że „kapitał społeczny to potencjał współdziałania osadzony w powiązaniach międzyludzkich i normach społecznych, który może przynieść korzyści osobom, grupom i społeczeństwom” (Zakrzewska, 2013, s. 80). W swoich opracowaniach autorzy wymieniają i często podkreślają te same elementy kapitału społecznego, jednakże prezentując odmienne stanowiska, np. Bourdieu i Fukuyama traktują kapitał społeczny jako dobro przede wszystkim prywatne, podczas gdy Coleman uważa go za dobro publiczne, uzasadniając, iż w odróżnieniu od kapitału finansowego czy ludzkiego, jest on wykorzystywany przez każdą osobę należącą do danej struktury, a także przez innych, poprzez pozytywne efekty zewnętrzne (Rymsza, 2007). R. Putnam natomiast traktuje kapitał społeczny jako dobro zarówno publiczne, jak i prywatne, wskazując, że nawet słabo powiązana jednostka może czerpać korzyści z samego faktu życia w dobrze powiązanej wspólnocie, a z drugiej strony jednostki tworzą znajomości, które przynoszą korzyści ich własnym interesom (Ibidem). Niezależnie jednak od różnic pojawiających się w definiowaniu kapitału społecznego, wskazuje się na kilka kluczowych jego atrybutów, m.in. zaufanie i ściśle z nim związana aktywność społeczna, która nawiązuje też do takich obszarów jak kultura czy sport. W związku z powyższym, obszary te zostały wybrane jako kluczowe do dokonania analizy.

Założenia metodologiczne i rezultaty badań

Analizę przeprowadzono dla dwóch podokresów, tj. dla danych z lat 2014 oraz 2018 (w przypadku „ogólnego poziomu zaufania społeczeństwa” były to lata 2015 i 2018, w związku z tym, że są to jedyne lata, w których istnieje dostęp do interesujących nas danych). W celu wyeliminowania cech wysoko skorelowanych¹ sporządzono macierz korelacji, na podstawie której opracowano graf, przyjmując r krytyczne (r_k) na poziomie 0,65. W wyniku tego postępowania wyselekcjonowano cechy diagnostyczne ostatecznie służące przeprowadzanej ocenie. Do cech diagnostycznych należą:

¹ Według G. Gorzelaka, własności, jakie powinny mieć zestawy zmiennych diagnostycznych, to – poza ich ścisłym zdefiniowaniem, jednoznacznością, możliwie dokładnym reprezentowaniem zjawisk i procesów wchodzących w zakres badania oraz dużą zawartością informacyjną – także ich niskie skorelowanie. *Dobór zmiennych w statystycznej analizie porównawczej – metody (I)* (s. 19-20), G. Gorzelak, 1979, Warszawa: Wiadomości Statystyczne.

- x₁ Liczba uczestników imprez masowych na 10 tys. mieszkańców;
- x₂ Liczba członków kół, klubów i sekcji dotyczących działalności artystycznej na 10 tys. mieszkańców;
- x₃ Liczba fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych na 10 tys. mieszkańców;
- x₄ Liczba członków klubów sportowych wraz z klubami wyznaniowymi i UKS na 10 tys. mieszkańców;
- x₅ Ogólny poziom zaufania społeczeństwa.

Kapitał społeczny bardzo często utożsamiany jest ze społeczeństwem obywatelskim i zaufaniem.

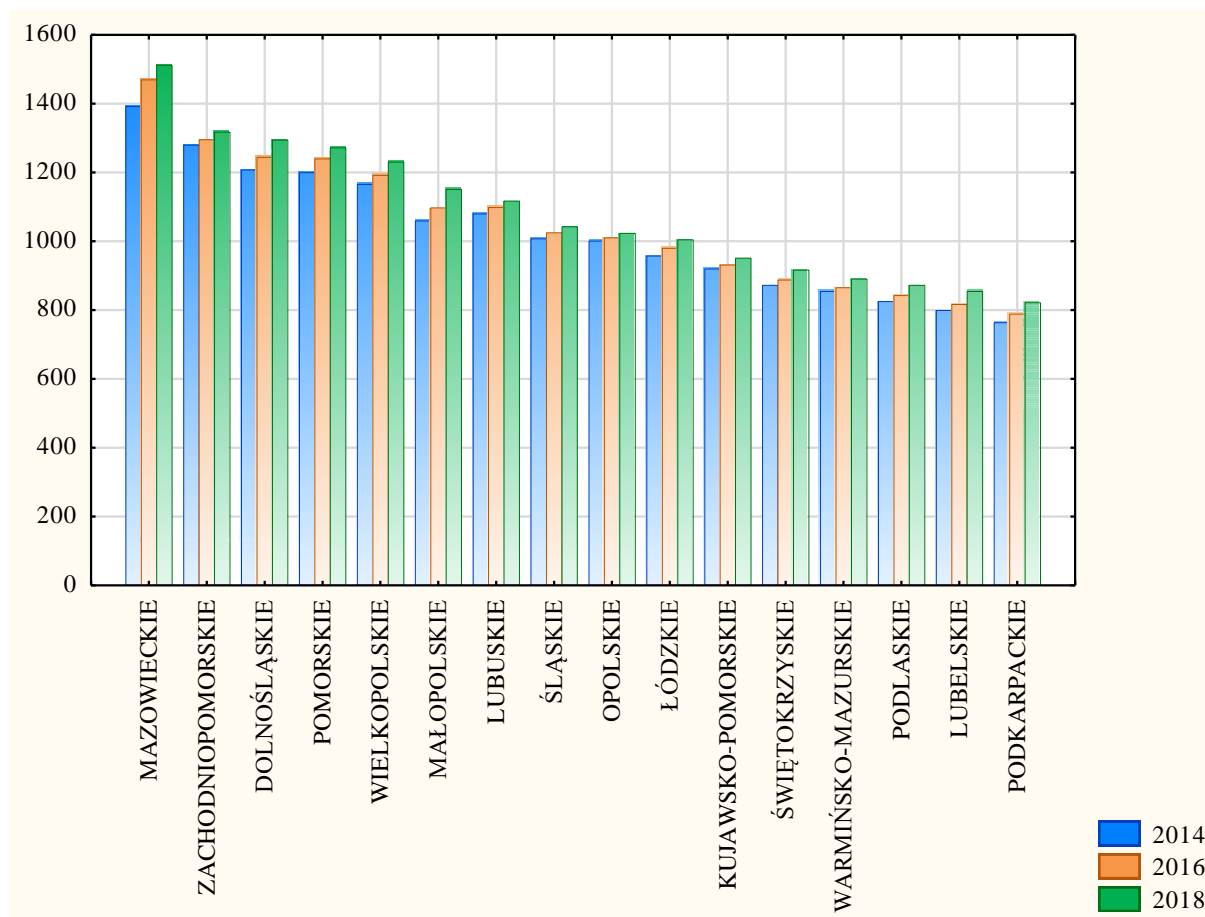
Zgodnie z koncepcją kapitału społecznego sukces ekonomiczny i sprawność działania instytucji publicznych zależą w dużej mierze od jakości społeczeństwa obywatelskiego, a ściślej – od jego poziomych struktur współpracy, sieci zaufania społecznego, a także licznych kanałów komunikacji w postaci dobrowolnych stowarzyszeń, działających na rzecz dobra publicznego (Lewenstein, Tędziągolska, 2010, s. 211).

Odwołując się do społeczeństwa obywatelskiego, trudno nie wspomnieć o jego wymiarze instytucjonalnym, którym są tworzone organizacje pozarządowe (*nongovernmental organisation*, NGO), należące do trzeciego sektora. Zgodnie z definicją zawartą na portalu pozarządowych organizacji ngo.pl, są to „wszystkie podmioty, które nie są jednostkami albo organami administracji publicznej oraz których działalność nie jest nastawiona na osiągnięcie zysku” (<https://fakty.ngo.pl/slownik/organizacje-pozarzadowe>, dostęp: 27.11.2020). W związku z powyższym, do organizacji pozarządowych zaliczamy (<https://fakty.ngo.pl/slownik/organizacje-pozarzadowe>, dostęp: 27.11.2020):

stowarzyszenia, w tym stowarzyszenia rejestrowe, zwykłe oraz związki stowarzyszeń, fundacje, kluby sportowe i uczniowskie kluby sportowe, organizacje działające na podstawie odrębnych przepisów, jak np. Polski Czerwony Krzyż, Związek Ochotniczych Straży Pożarnych RP, Polski Związek Działkowców, koła łowieckie, komitety społeczne (np. społeczne komitety budowy dróg, wodociągów) – stowarzyszenia jednostek samorządu terytorialnego – spółdzielnie socjalne – spółki działające nie dla zysku – partie polityczne – związki zawodowe – samorządy zawodowe – federacje i konfederacje pracodawców – izby gospodarcze – izby rzemieślnicze – organizacje kościelne – związki rolników, kółka rolnicze i koła gospodyń wiejskich – grupy, takie jak kluby osiedlowe czy grupy wsparcia, grupy samopomocowe.

Pomimo tak dużej pojemności pojęcia „organizacje pozarządowe”, najczęściej są one jednak utożsamiane z działalnością stowarzyszeń i fundacji. Rola organizacji pozarządowych w ogólnie rozumianym rozwoju jest mocno związana z obszarem ich działania, osadzonym w tych płaszczyznach, które są pomijane przez rządzących. Organizacje pozarządowe mają wpływ na kształtowanie społeczeństwa poprzez zapewnienie dóbr lub usług tam, gdzie zawodzi państwo, nagłaśnianie spraw o dużej wadze (tym samym wpływając na rządzących), edukację społeczeństwa odnośnie do istniejących problemów i wpływanie na zachowanie zwykłych ludzi. Organizacje pozarządowe cechuje dobrowolne uczestnictwo, zaangażowanie, chęć współpracy, zaufanie, wyznawanie podobnych norm i wartości. Poprzez silną aktywizację społeczności lokalnych oraz budowanie sieci powiązań pomiędzy obywatelami trzeci sektor stanowi istotny czynnik rozwoju kapitału społecznego na poziomie lokalnym. Zgodnie z danymi GUS w 2018 roku, aktywną

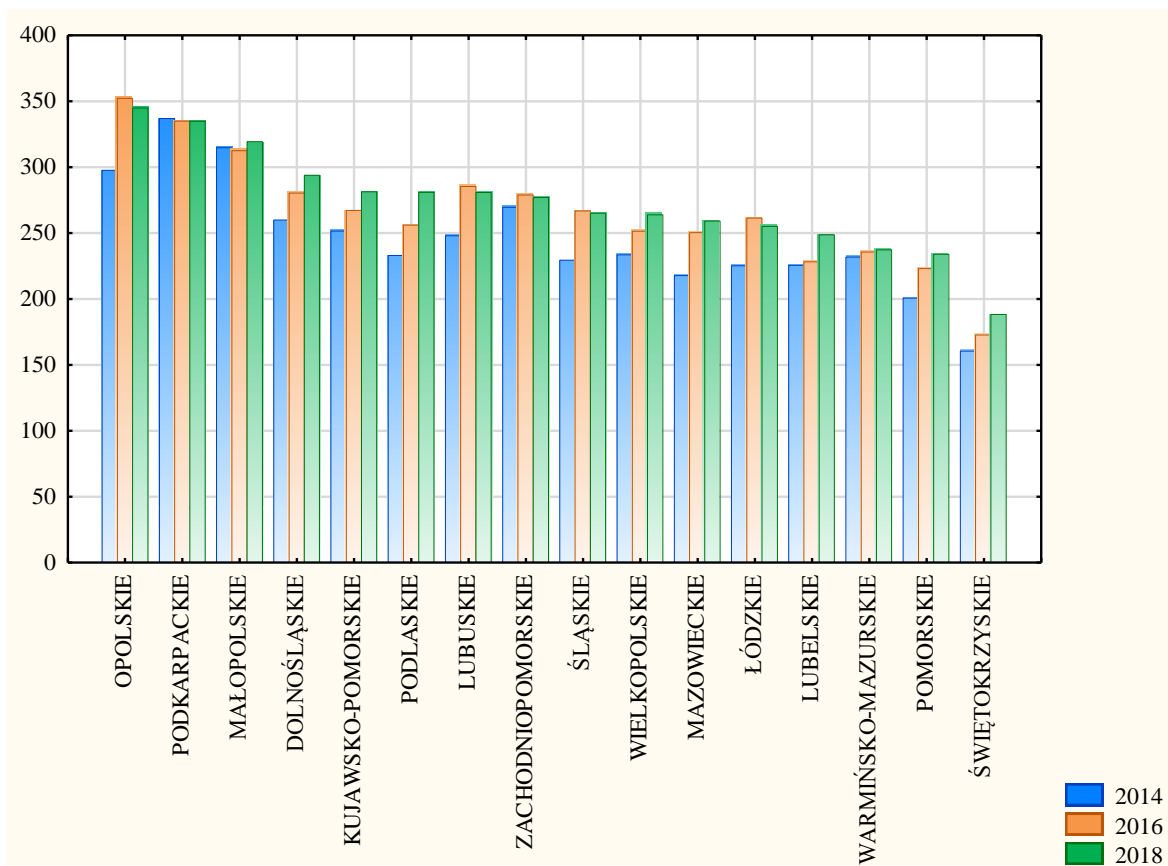
działalność prowadziło 101 tys. rejestrowych organizacji non-profit. W stosunku do roku 2014 liczba tych podmiotów wzrosła o 0,3 tys. Najliczniejszą grupę rejestrowanych organizacji stanowią stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne – 69,1 tys. podmiotów (68,4%), a następnie fundacje – 14,5 tys. (14,4%) oraz związki zawodowe – 12,5 tys. (12,4%) (Główny Urząd Statystyczny, 2020). W Banku Danych Regionalnych (BDL) nie ma podanych informacji o liczbie członków stowarzyszeń, fundacji i organizacji społecznych, można jednak odnaleźć wartościowe informacje o uczestnictwie w stowarzyszeniach o charakterze kulturalnym oraz sportowym (działalność w zespołach artystycznych, kołach zainteresowań w domach i ośrodkach kultury, klubach i świetlicach oraz klubach sportowych). Powołując się na R. Putnama, który w swoich badaniach zwraca uwagę na tego typu aktywności i ich związki z dobrobytem społecznym i gospodarczym, wybrane cechy diagnostyczne (tj. liczba członków klubów sportowych wraz z klubami wyznaniowymi i UKS na 10 tys. mieszkańców; liczba uczestników imprez masowych na 10 tys. mieszkańców; liczba członków kół, klubów i sekcji dot. działalności artystycznej na 10 tys. mieszkańców) pozwolą na zobrazowanie kapitału społecznego w ujęciu przestrzennym. Pierwszą z wybranych cech opisujących kapitał społeczny jest: liczba fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych na 10 tys. mieszkańców.

Rysunek 1. Liczba fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych na 10 tys. mieszkańców.
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL.

Analizując rysunek 1, można dostrzec, że we wszystkich województwach liczba fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych na 10 tys. mieszkańców w latach 2014-2018 systematycznie wzrasta. Największa liczba prezentowanych organizacji na 10 tys. mieszkańców występuje w województwie mazowieckim, podczas gdy najniższa w województwie podkarpackim. Wzrost liczby fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych na 10 tys. mieszkańców w podanych latach układa się symetrycznie we wszystkich województwach. Widoczna jest jednak bardzo duża różnica w liczbie badanych organizacji pomiędzy poszczególnymi województwami. W roku 2018 różnica pomiędzy najwyższą (województwo mazowieckie) a najniższą liczbą (województwo podkarpackie) wynosi aż ok. 690 organizacji na 10 tys. mieszkańców.

Kolejna rycina (rysunek 2) obrazuje dane dotyczące liczby członków klubów sportowych wraz z klubami wyznaniowymi i UKS na 10 tys. mieszkańców.

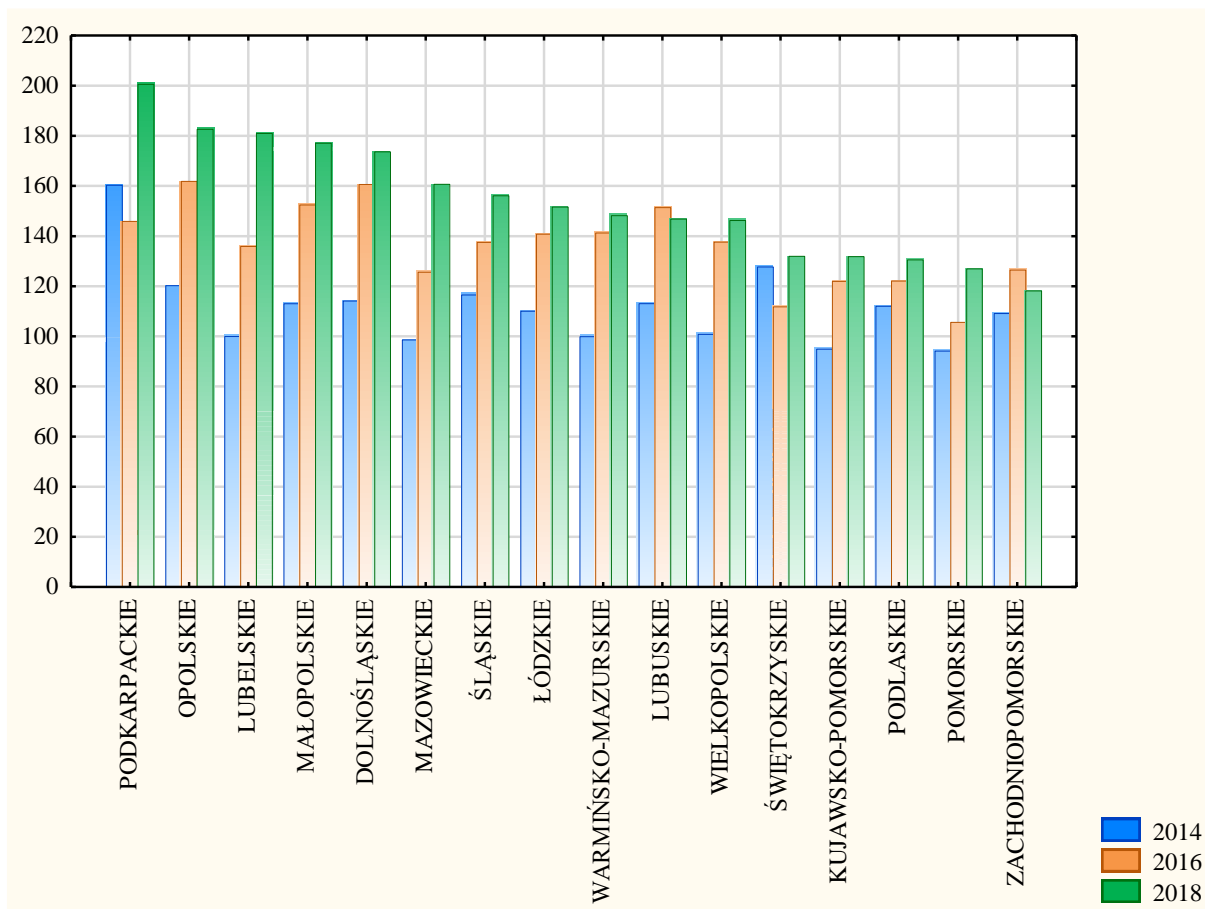

Rysunek 2. Liczba członków klubów sportowych wraz z klubami wyznaniowymi i UKS na 10 tys. mieszkańców.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z BDL.

„Ranking” województw z największą liczbą członków klubów sportowych wraz z klubami wyznaniowymi oraz UKS na 10 tys. mieszkańców otwiera województwo opolskie, a zamyka świętokrzyskie. Prezentowane na rysunku 2 dane na przestrzeni lat wyróżniają odmienną sytuację niż w przypadku rysunku 1, gdzie wartość prezentowanej cechy rosła wraz z upływem lat. W odniesieniu do liczby członków klubów sportowych wraz z klubami wyznaniowymi i UKS na 10 tys. mieszkańców w 5 województwach występuje spadek, w tym w województwie opolskim, w którym odnotowano największą liczbę członków. Nietypowa zależność występuje w województwie podkarpackim, gdzie badana liczba jest najwyższa w 2014 roku, a w 2016 roku spada i utrzymuje się na identycznym poziomie do 2018 roku.

Kolejna rycina (rysunek 3) obrazuje dane dotyczące liczby członków kół, klubów i sekcji odnoszących się do działalności artystycznej na 10 tys. mieszkańców w poszczególnych województwach.

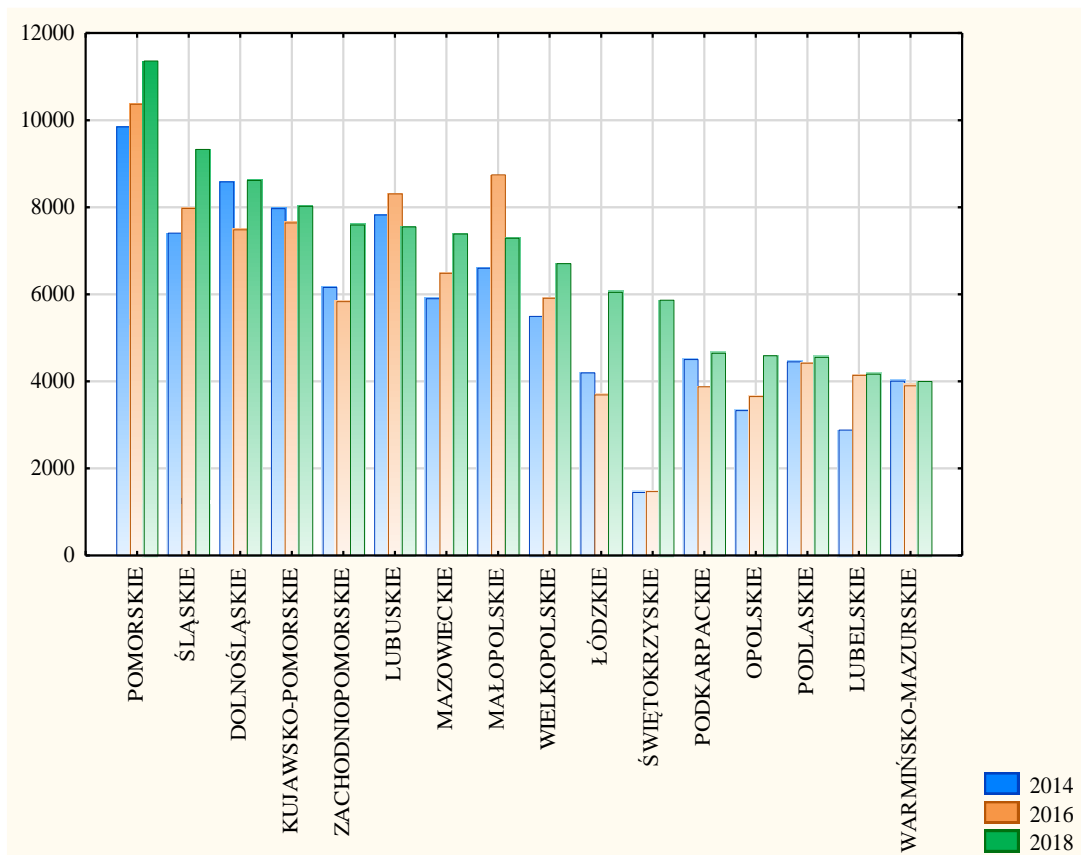

Rysunek 3. Liczba członków kół, klubów i sekcji dotyczących działalności artystycznej na 10 tys. mieszkańców.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z BDL.

W latach 2014-2018 niemal we wszystkich województwach (z wyjątkiem podkarpackiego) liczba członków kół, klubów oraz sekcji dotyczących działalności artystycznej na 10 tys. mieszkańców systematycznie wzrasta. Najwyższy wzrost w roku 2018 w porównaniu do roku 2014 wystąpił w województwie lubelskim (ok. 81 osób), a najniższy w województwie świętokrzyskim (ok. 4 osoby). W przypadku tego wskaźnika nie odnotowano znaczących rozbieżności pomiędzy poszczególnymi województwami. Różnica między poziomem najwyższym w roku 2018 (województwo podkarpackie) a najniższym (województwo zachodniopomorskie) to ok. 82 osoby na 10 tys. mieszkańców.

Kolejna rycina (rysunek 4) obrazuje dane dotyczące liczby imprez masowych na 10 tys. mieszkańców w poszczególnych województwach.

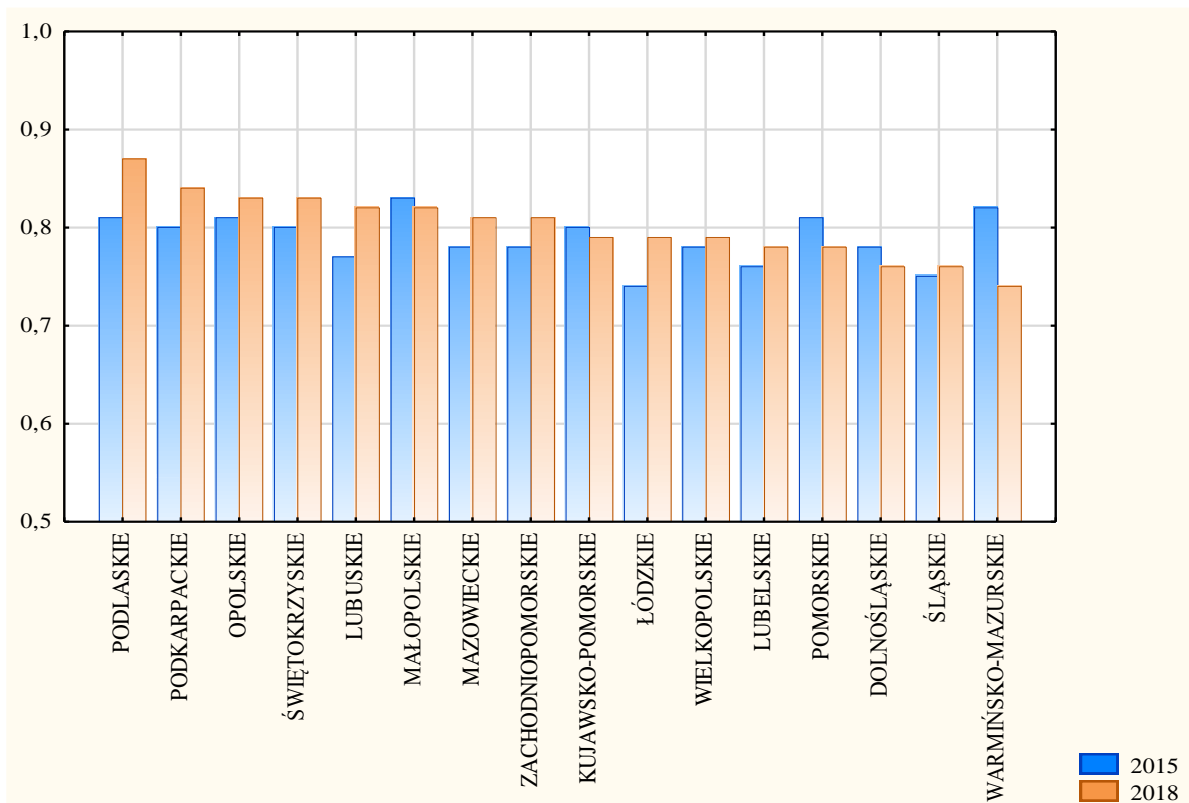
Rysunek 4. Liczba uczestników imprez masowych na 10 tys. mieszkańców.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL.

W większości województw (z wyjątkiem lubuskiego i małopolskiego) w latach 2014-2018 liczba uczestników imprez masowych systematycznie wzrasta. Najwyższy poziom zainteresowania tego typu imprezami wśród mieszkańców wystąpił w województwie pomorskim, a najwyższy wzrost odnotowano w województwie świętokrzyskim (różnica pomiędzy 2018 a 2014 rokiem wynosi ok. 4 400 osób). Warto wspomnieć o znaczących różnicach w poziomie pomiędzy poszczególnymi województwami, ponieważ np. w roku 2018 różnica pomiędzy najwyższym (występującym w województwie pomorskim) a najniższym poziomem (województwo warmińsko-mazurskie) wynosi aż ok. 7 300 osób na 10 tys. mieszkańców.

Kolejnym wyróżnionym obszarem podejmowanych badań jest zaufanie. J.S. Coleman (1998) w swych rozważaniach wskazywał, że jest ono nieodłącznym elementem kapitału społecznego, a do jego wypracowania prowadzą wzajemne relacje i więzi. Grupa, w której istnieją duże pokłady zaufania, jest w stanie osiągnąć zdecydowanie więcej niż grupa, wśród członków której owego wzajemnego zaufania nie ma. Wypracowane relacje mogą dotyczyć różnych grup i środowisk, np. kierownictwa przedsiębiorstwa z jego pracownikami, przedsiębiorstwa z klientami, rządu ze społeczeństwem itp. Im lepsze relacje, tym większe zaufanie. Co warto podkreślić, proces budowania relacji jest długotrwały, natomiast zerwanie zaufania może być efektem jednego negatywnego zdarzenia i okazać się bardzo kosztowne. Definicje zaufania często odzwierciedlają chęć bycia wrażliwym na potrzeby innych, co jest wynikiem pozytywnych doświadczeń, działań lub zamiarów drugiej strony (Rousseau, Sitkin, Burt, Camerer, 1998). Znaczenie zaufania jest również podkreślane przez P. Sztompkę (2007), którego zdaniem jest to rodzaj zakładu (przekonania i opartego na nim działania), podejmowanego przez jednostkę na temat niepewnych przyszłych działań innych ludzi. P. Sztompka dokonał również podziału zaufania względem różnych obszarów,

np. osobiste, społeczne, pozycyjne, grupowe, publiczne, technologiczne, konsumpcyjne, systemowe, anonimowe. W kontekście ekonomii zaufanie ma bardzo duże znaczenie z punktu widzenia etycznych aspektów prowadzenia biznesu. Ma ono przełożenie na sprawne funkcjonowanie przedsiębiorstwa, w którym w związku z występującym zaufaniem wzmacnia się zaangażowanie pracowników na rzecz realizacji celów organizacji (Szkudlarek, 2015). Zaufanie jest wartością, o którą warto dbać i tworzyć warunki do jej wystąpienia, gdyż utrzymuje ono spójność grup społecznych, a w szerszym wymiarze – społeczeństw. Dzięki zaufaniu nie tylko relacje z innymi są lepsze i ludzie lepiej się rozumieją, ale także sprawniej wdrażane są procesy społeczne. Patrząc jednak na dotychczasowe wydarzenia, a także badania, które są prowadzone od kilkunastu lat, można zauważyć, że Polacy są raczej nieufni. Powołując się na Komunikat z Badań „O nieufności i zaufaniu”, opublikowany w 2018 roku przez CBOS, tylko nieco ponad 1/5 badanych (22%) wychodzi z założenia, że większości ludzi można ufać, ponad 3/4 zaś (76%) wyznaje zasadę zachowywania daleko posuniętej ostrożności i podejrzliwości w stosunkach z innymi (Centrum Badań Opinii Społecznej, 2018). Taka postawa ma przełożenie na życie gospodarcze, gdyż na podstawie badań i obserwacji można zauważyć, że „zufanie zwiększa prawdopodobieństwo dotrzymania zobowiązań, stymuluje wzrost przedsiębiorczości, ułatwia podejmowanie decyzji, wyzwala inicjatywę i pobudza do aktywności zawodowej” (Domański, 2018, s. 71). Ze względu na dostępność wyników badań w podziale na województwa w latach 2015 i 2018 Autorki skorzystały z opracowania Głównego Urzędu Statystycznego pn. *Regionalne zróżnicowanie jakości życia w 2018 r. Wyniki Badania spójności społecznej 2018* (Główny Urząd statystyczny, 2019), który prezentuje nieco odmiennie dane niż te przywołane powyżej. Ogólny poziom zaufania jest wyrażony poprzez wskaźnik zaufania do ludzi ogólnie rzecz biorąc, definiowany jako odsetek osób w wieku 16 lat i więcej, które zadeklarowały, że zdecydowanie mają zaufanie lub raczej mają zaufanie do ludzi ogólnie rzecz biorąc i obliczany jest na podstawie *Badania spójności społecznej*.

Rysunek 5. Ogólny poziom zaufania społeczeństwa.
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z BDL.

W związku z ograniczonymi badaniami w przedmiotowym zakresie, powyższy rozkład dotyczy 2 lat, tj. roku 2015 i 2018. Zaprezentowane wyniki przedstawiają, że ogólny poziom zaufania w województwach kształtuje się na wysokim poziomie, a występujące rozbieżności nie są duże. Interesująca zmiana na przestrzeni 3 lat wystąpiła w województwie warmińsko-mazurskim, gdzie poziom zaufania w 2015 roku był jednym z najwyższych, patrząc na wszystkie 16 województw, natomiast w roku 2018 nastąpił spadek, plasując tym samym wspomniane województwo na ostatnim miejscu. Obniżenie poziomu zaufania można zauważyć jeszcze w czterech innych województwach. Nigdzie jednak nie jest on tak duży jak w przypadku województwa warmińsko-mazurskiego. Największy wzrost zaufania można zaobserwować w województwie podlaskim, w którym ogólny poziom zaufania społecznego w roku 2018 jest największy.

W celu określenia poziomu kapitału społecznego wykorzystano metodę porządkowania liniowego, tzw. metodę sum standaryzowanych. Zastosowano algorytm:

- 1) Obliczono sumy standaryzowane:

$$p_i = \sum_{j=1}^m t_{ij} \text{ (wzór 1)}$$

$$t_{ij} = \frac{x_{ij} - x_{min}}{x_{max} - x_{min}} \text{ dla stymulant}$$

$$t_{ij} = \frac{x_{max} - x_{ij}}{x_{max} - x_{min}} \text{ dla destymulant}$$

- 2) Obliczono wskaźnik poziomu kapitału społecznego (unormowany wskaźnik pomocny dla ustalania klas poziomu):

$$m_i = \frac{p_i - p_{min}}{p_{max} - p_{min}} \text{ (wzór 2)}$$

$$m_i \in [0,1]$$

- 3) Na podstawie dokładnej analizy rozkładu otrzymanych wartości wskaźnika syntetycznego oceny zdecydowano przyjąć następujące klasy poziomu rozwoju kapitału społecznego:

- m_i [0: 0,33) – poziom niski
- m_i (0,34: 0,66) – poziom średni
- m_i (0,67: 1] – poziom wysoki

Aby zachować możliwość porównań wyników w ramach poszczególnych województw, poziom kapitału społecznego ustalony został dla wszystkich województw w dwóch podokresach: rok 2014 i 2018 (ze względu na dostępność danych, w przypadku „ogólnego poziomu zaufania społeczeństwa” były to lata 2015 i 2018, pomimo rozbieżności, biorąc pod uwagę, że poziom ogólnego zaufania nie cechuje się znaczącą zmiennością z roku na rok, zdecydowano, że dane te zostaną uwzględnione w obliczeniach), a następnie dokonano przyporządkowania wyników do poszczególnych województw.

Tabela 1

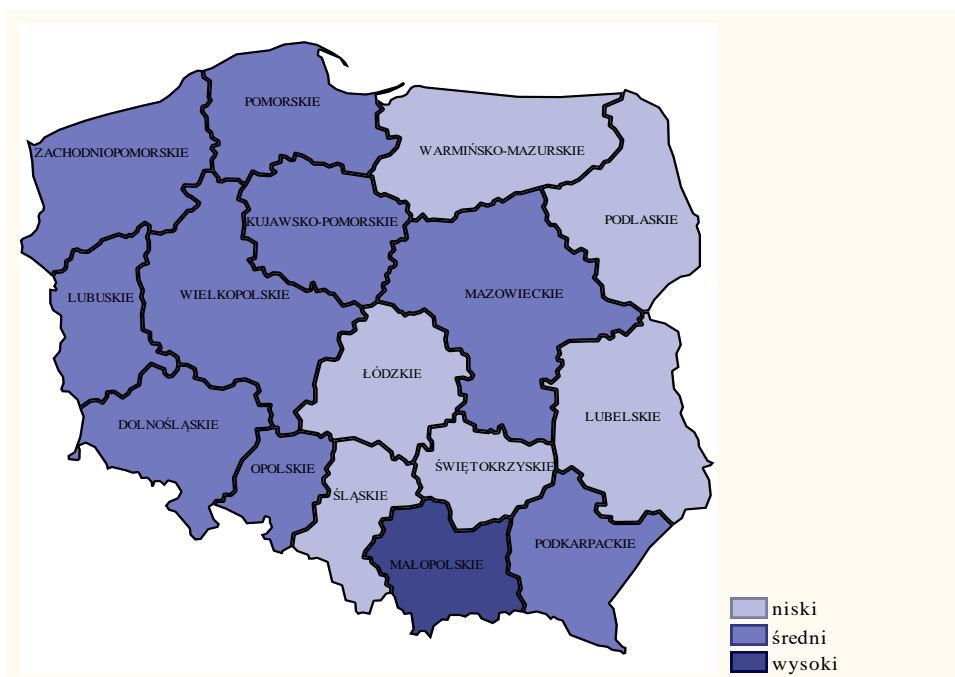
Poziom kapitału społecznego w roku 2014 i 2018

Lp.	2014			Lp.	2018		
	województwo	poziom kapitału społecznego			województwo	poziom kapitału społecznego	
1	MAŁOPOLSKIE	0,72	wysoki	1	MAŁOPOLSKIE	1,00	wysoki
2	DOLNOŚLĄSKIE	0,61	średni	2	MAZOWIECKIE	0,97	wysoki
3	PODKARPACKIE	0,61	średni	3	OPOLSKIE	0,93	wysoki
4	ZACHODNIOPOMORSKIE	0,56	średni	4	PODKARPACKIE	0,90	wysoki
5	POMORSKIE	0,55	średni	5	DOLNOŚLĄSKIE	0,88	wysoki
6	OPOLSKIE	0,49	średni	6	LUBUSKIE	0,80	wysoki
7	LUBUSKIE	0,46	średni	7	ZACHODNIOPOMORSKIE	0,77	wysoki
8	MAZOWIECKIE	0,46	średni	8	POMORSKIE	0,74	wysoki
9	KUJAWSKO-POMORSKIE	0,41	średni	9	WIELKOPOLSKIE	0,70	wysoki
10	WIELKOPOLSKIE	0,37	średni	10	ŚLĄSKIE	0,66	średni
11	ŚLĄSKIE	0,32	niski	11	PODLASKIE	0,65	średni
12	PODLASKIE	0,28	niski	12	KUJAWSKO-POMORSKIE	0,60	średni
13	WARMIŃSKO-MAZURSKIE	0,26	niski	13	ŁÓDZKIE	0,56	średni
14	ŁÓDZKIE	0,11	niski	14	LUBELSKIE	0,48	średni
15	ŚWIĘTOKRZYSKIE	0,06	niski	15	ŚWIĘTOKRZYSKIE	0,42	średni
16	LUBELSKIE	0,00	niski	16	WARMIŃSKO-MAZURSKIE	0,23	niski

Źródło: opracowanie własne.

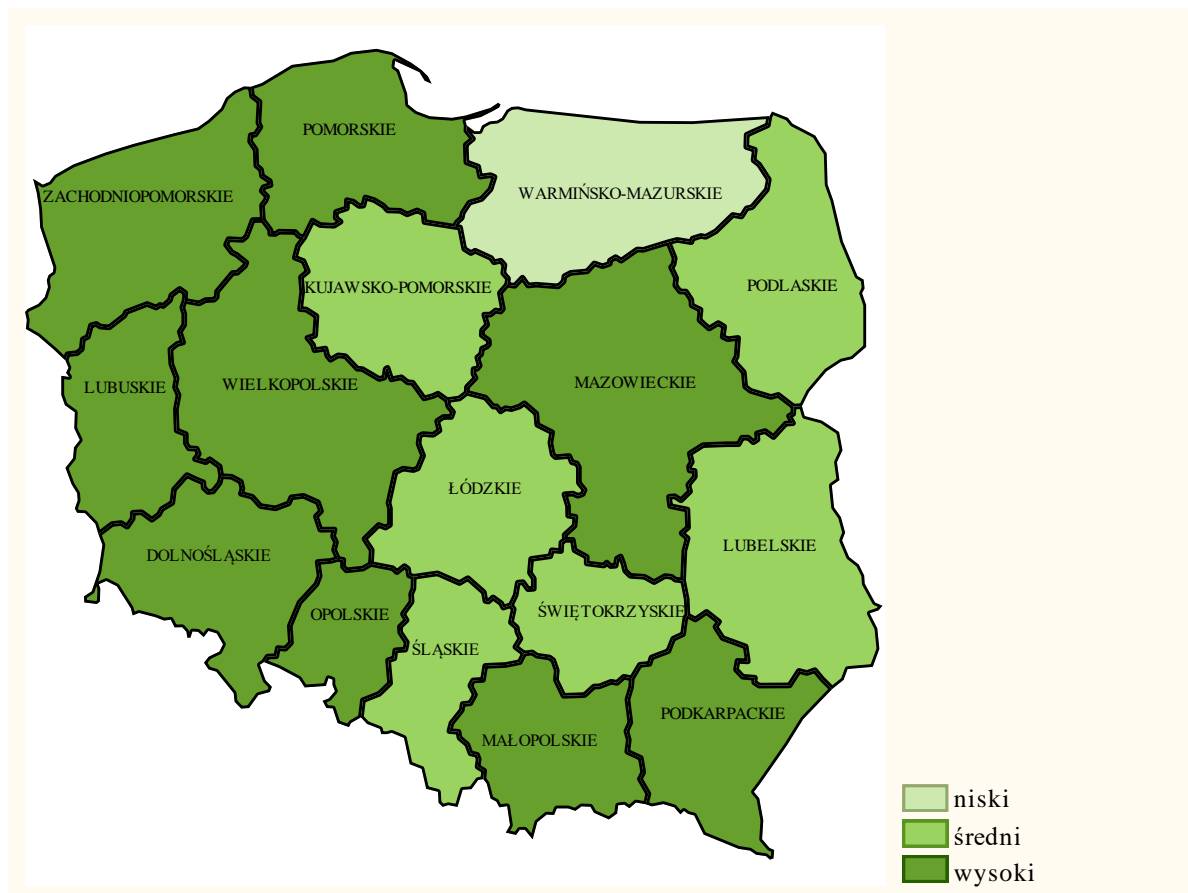
Zestawienie wyników wszystkich województw w podziale na lata 2014 i 2018 ukazuje zmianę w występowaniu kapitału społecznego w badanych latach. W roku 2014 wysoki poziom kapitału społecznego wystąpił tylko w jednym z województw (tj. małopolskim), średni w dziewięciu, a niski w sześciu województwach. Należy również zwrócić uwagę na duże rozbieżności w poziomie kapitału społecznego pomiędzy poszczególnymi województwami (znacząca różnica zwłaszcza pomiędzy pierwszym a ostatnim miejscem). W roku 2018 sytuacja pod względem poziomu kapitału społecznego znacząco się poprawiła. W dziewięciu województwach odnotowano wysoki, a w kolejnych sześciu – średni poziom kapitału społecznego. Tylko jedno z województw, osiągając niższy niż w roku 2014 poziom kapitału społecznego, zostało przyporządkowane do grupy oznaczającej niski poziom kapitału społecznego.

Przestrzenne zróżnicowanie poziomu kapitału społecznego zaprezentowano na poniższych rysunkach (rysunek 6 i 7).

Rysunek 6. Przestrzenne zróżnicowanie poziomu kapitału społecznego w roku 2014.

Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 7. Przestrzenne zróżnicowanie poziomu kapitału społecznego w roku 2018.
Źródło: opracowanie własne.

Porównując wyniki poziomu kapitału społecznego w latach 2018 i 2014, należy przypomnieć, że w przypadku dziewięciu województw odnotowano wysoki poziom kapitału społecznego. Ważne jest, że w roku 2018 aż osiem z nich, które w roku 2014 osiągnęły średni poziom kapitału społecznego (tj. mazowieckie, opolskie, podkarpackie, dolnośląskie, lubuskie, zachodniopomorskie, pomorskie i wielkopolskie), zostało przyporządkowanych do grupy charakteryzującej się wysokim poziomem kapitału społecznego. Zaledwie jedno z województw zarówno w 2014, jak również w 2018 roku znalazło się w tej samej grupie, osiągając średni poziom kapitału społecznego. Dodatkowo w roku 2018, w porównaniu do roku 2014, z grupy o niskim poziomie kapitału społecznego „awansowało” kolejnych pięć jednostek (tj. województwa: śląskie, podlaskie, łódzkie, lubelskie, świętokrzyskie) do grupy o średnim poziomie. W przypadku jednego z województw, czyli warmińsko-mazurskiego, sytuacja określająca poziom kapitału społecznego w roku 2018 była podobna jak w roku 2014, gdyż województwo to w obydwu analizowanych okresach było w grupie o niskim poziomie kapitału społecznego.

Podsumowanie

Reasumując przeprowadzoną analizę, należy zwrócić uwagę na kilka istotnych wniosków:

- 1) we wszystkich województwach liczba fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych na 10 tys. mieszkańców w latach 2014-2018 systematycznie wzrasta, wzrost układu się symetrycznie we wszystkich województwach, ale widoczna jest bardzo duża różnica w liczbie badanych organizacji między poszczególnymi województwami;

- 2) w odniesieniu do liczby członków klubów sportowych wraz z klubami wyznaniowymi i UKS na 10 tys. mieszkańców w pięciu województwach zaobserwowano spadek, w tym w województwie opolskim, w którym odnotowano największą liczbę członków, a także zauważono nietypową zależność występującą w województwie podkarpackim, gdzie badana liczba jest najwyższa w 2014 roku, a w 2016 roku spada i utrzymuje się na identycznym poziomie do 2018 roku;
- 3) w większości województw (z wyjątkiem podkarpackiego) liczba członków kół, klubów i sekcji dotyczących działalności artystycznej na 10 tys. mieszkańców systematycznie wzrasta;
- 4) liczba uczestników imprez masowych systematycznie wzrasta w większości województw (z wyjątkiem lubuskiego i małopolskiego), przy czym zauważono znaczące różnice w ich poziomie pomiędzy poszczególnymi województwami;
- 5) ogólny poziom zaufania w województwach kształtuje się na wysokim poziomie, a występujące w poszczególnych województwach rozbieżności nie są duże;
- 6) analizując wyniki poziomu kapitału społecznego, zauważono, że korzystniejsza sytuacja wystąpiła w 2018 roku, gdyż w porównaniu do roku 2014 większość województw „awansowała” z grupy określającej niższy do grupy określającej wyższy poziom kapitału społecznego.

Na podstawie przeprowadzonego badania i dobranych do jego potrzeb cech można udzielić odpowiedzi na postawione we wstępie pytania. Wyniki poziomu kapitału społecznego na przestrzeni badanych lat wyraźnie pokazują zwiększony poziom wykorzystania badanego zasobu, co też świadczy o tym, że świadomość jego znaczenia przekłada się na praktykę. Kapitał społeczny jest zasobem o zróżnicowanym poziomie występowania w poszczególnych województwach, przy czym należy zwrócić uwagę, że obserwowany wzrost poziomu kapitału społecznego w większości województw może prowadzić do zmniejszenia występujących różnic. Przeprowadzone badania pozwalają na sformułowanie optymistycznego wniosku, że w badanym okresie w większości polskich województw wzrosło społeczne zaangażowanie i poziom ogólnego zaufania społeczeństwa, co powinno mieć przełożenie na ogólnie rozumiany rozwój polskich województw. Pomiar kapitału społecznego, pomimo tego, że jest trudny, biorąc pod uwagę dostępność danych, to jednak jest niezwykle istotny ze względu na znaczenie różnych elementów kapitału społecznego dla wyników ekonomicznych w poszczególnych regionach. Wagi nabiera również istotność popularyzowania badań dotyczących związków pomiędzy sferą kapitału społecznego a sferą ekonomiczną, których rezultaty będą mogły być wykorzystywane zarówno przez ekonomistów, przedsiębiorców, jak i przedstawicieli samorządów.

Bibliografia

- Centrum Badań Opinii Społecznej. (2018). *Komunikat z badan O nieufności i zaufaniu nr 35/2018*.
Pobrane z: www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2018/K_035_18.PDF.
- Coleman, J.S. (1998). Social Capital in the Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology*, 94, suplement, 99.
- Domański, H. (2018). Zaufanie do ludzi i systemu politycznego. W: P.B. Sztabiński, F. Sztabiński (red.), *Wyniki Europejskiego Sondażu Społecznego 2002-2016/17* (s. 71). Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk.
- Główny Urząd Statystyczny. (2019). *Regionalne zróżnicowanie jakości życia w 2018 r. Wyniki Badania spójności społecznej 2018*. Pobrane z: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/dochody-wydatki-i-warunki-zycia-ludnosci/regionalne-zroznicowanie-jakosci-zycia-w-polsce-w-2018-roku-wyniki-badania-spojnosci-spolecznej-2018,31,1.html>.

- Główny Urząd Statystyczny. (2020). *Sektor non-profit w 2018 r.* Pobrane z: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/gospodarka-spoleczna-wolontariat/gospodarka-spoleczna-trzeci-sektor/sektor-non-profit-w-2018-roku,1,7.html>.
- Kaźmierczak, T. (2007). Kapitał społeczny a rozwój społeczno-ekonomiczny – przegląd podejść. W: T. Kaźmierczak, M. Rymśza (red.), *Kapitał społeczny. Ekonomia społeczna* (s. 43). Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.
- Lewenstein, B., Tędziągolska, M. (2010). Budowanie kapitału społecznego jako strategia rozwiązywania problemów społeczno-ekonomicznych. Przypadek Biłgoraja, W: B. Lewenstein, J. Schindler, R. Skrzypiec (red.), *Partycypacja społeczna i aktywizacja w rozwiązywaniu problemów społeczności lokalnych* (s. 211-232). Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Rousseau, D., Sitkin, S., Burt, R., Camerer, C. (1998). Not so different after all: A cross discipline view of trust. *Academy of Management Review*, 23(3), 393-403.
- Rymśza, A. (2007). Klasyczna koncepcja kapitału społecznego. W: T. Kaźmierczak, M. Rymśza (red.), *Kapitał społeczny. Ekonomia społeczna* (s. 23-39). Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.
- Szkudlarek, P. (2015). Zaufanie jako komponent kapitału społecznego. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 449, 472-482.
- Sztompka, P. (2007). *Zaufanie. Fundament społeczeństwa*. Kraków: Znak.
- Zakrzewska, M. (2013). Uwarunkowania rozwoju kapitału społecznego w Polsce. *Studia i Prace WNEiZ US*, 32(2), 79-96.

<https://fakty.ngo.pl/slownik/organizacje-pozarzadowe>.

Agata NIEMCZYK

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nowym Sączu, Polska

Czesław GRUCA

Małopolskim Centrum Finansów i Rachunkowości, Polska

OSZCZĘDZANIE JAKO FORMA ZABEZPIECZENIA EMERYTALNEGO W ŚWIADOMOŚCI REPREZENTANTÓW POKOLENIA X I Y (NA PRZYKŁADZIE MIESZKAŃCÓW MAŁOPOLSKI)

Streszczenie

Każdy człowiek przechodzi przez pewne etapy swojego życia, które kończy okres emerytalny. To czas, kiedy zgodnie z przepisami następuje koniec drogi zawodowej, a bieżące wydatki pokrywane są ze środków zebranych w postaci emerytury i profitów ze zgromadzonego majątku osobistego lub rodzinnego. Celem artykułu jest rozpoznanie opinii przedstawicieli pokolenia X i Y na temat zabezpieczenia się na emeryturę w kontekście świadomości oszczędzania. Realizacji celu posłużyła kwerenda literatury przedmiotu oraz wyniki badań ankietowych przeprowadzonych w 2020 roku wśród 351 mieszkańców województwa małopolskiego. Badania pozytywnie zweryfikowały 6 spośród 7 hipotez badawczych.

Słowa kluczowe: oszczędzanie, zabezpieczenie emerytalne, pokolenie X i Y, sondaż diagnostyczny.

SAVING AS A FORM OF PENSION SECURITY IN THE AWARENESS OF REPRESENTATIVES OF GENERATIONS X AND Y (ON THE EXAMPLE OF THE RESIDENTS OF MAŁOPOLSKA)

Summary

Everyone goes through certain stages of their life which end in retirement. This is the time when, according to the regulations, the professional career ends, and current expenses are covered from the funds collected in the form of pensions and profits from the accumulated personal or family property. The aim of the paper is to recognize the views of the representatives of generations X and Y about securing for retirement in the context of saving awareness. The achievement of the goal was a query of the literature on the subject and the results of a survey conducted in 2020 among 351 inhabitants of the Małopolskie Voivodeship. The research positively verified 6 out of 7 research hypotheses.

Key words: saving, pension security, generation X and Y, diagnostic survey.

Wprowadzenie

Każdy człowiek przechodzi przez pewne etapy swojego życia, które kończy okres emerytalny. To czas, kiedy zgodnie z przepisami następuje koniec drogi zawodowej, zaś bieżące wydatki pokrywane są ze środków zebranych w postaci emerytury i profitów ze zgromadzonego majątku osobistego lub rodzinnego. Długookresowa perspektywa oszczędzania, obowiązkowego oraz dobrowolnego, sugeruje konieczność planowania i realizowania go już od momentu rozpoczęcia pierwszej aktywności zawodowej. Motywy i efekty wdrażania metod zabezpieczenia emerytalnego są zależne od świadomości człowieka, posiadanej wiedzy w tym względzie, jego potencjału mikro- i makrospołecznego. Percepcja człowieka względem zabezpieczenia emerytalnego ulega zmianie i jest postrzegana niejednakowo w różnych etapach cyklu życia człowieka, przy czym im bliżej okresu emerytalnego, tym jest ona większa.

Celem artykułu jest rozpoznanie opinii przedstawicieli pokolenia X i Y na temat zabezpieczenia się na emeryturę w kontekście świadomości oszczędzania. Realizacji celu posłużyła kwerenda literatury przedmiotu z zakresu generacji społeczeństw oraz zabezpieczenia emerytalnego i jego form. Część empiryczną stanowią wyniki sondażu diagnostycznego, przeprowadzonego od marca do sierpnia 2020 roku wśród 351 mieszkańców województwa małopolskiego.

Portrety pokolenia X i Y – wybrane zagadnienia

Różnorodność pokoleniowa wynika ze zdarzeń lub sytuacji, których jednostki doświadczyły w trakcie swojego życia. Nabyte doświadczenia kształtują wybór sposobu gromadzenia majątku czy rodzaju lokowania oszczędności emerytalnych.

W literaturze wyróżnia się od czterech do pięciu generacji żyjących w obecnych czasach, a wśród nich pokolenie X i Y. Charakteryzując pokolenie X, tzw. niżu demograficznego, należy przytoczyć szereg oddających jego specyfikę nazw, takich jak: Baby Busters, Białe kołnierzyki, Luzacy (Slackers), Nic na serio, Błękitne kołnierzyki, Why Me Generation, Latchkey Generation czy Post Boomers. Granice pokoleń wyznaczone przez demografów, socjologów czy ekonomistów niekiedy bardzo się różnią, a przesunięcia w czasie wynikają m.in. z uwarunkowań społecznych, historycznych oraz roku, w którym powstały klasyfikacje (Aniszewska, 2015; Niemczyk, Seweryn, Klimek, 2019; Williams, Page, Petrosky, Hernandez, 2010). W niniejszym opracowaniu przyjęto, że reprezentanci pokolenia X to osoby urodzone w latach 1965-1980, a w 2020 roku mieszczą się w przedziale wiekowym 40-55 lat.

Pokolenie to jest wewnętrznie zróżnicowane, co oznacza, że różne czynniki można brać pod uwagę w jego analizie. Z jednej strony ludzie z tej grupy: cenią pracę, nie mają problemu z obsługą nowych technologii, są lojalni w stosunku do pracodawcy, są przywiązani do jednego pracodawcy, często przedkładają obowiązki służbowe nad odpoczynek. Z drugiej strony „X-y” jawią się jako osoby niepewne, chwiejne, bezbarwne, pełne wątpliwości, także wobec siebie samych, poszukujące sensu własnej egzystencji, odrzucające „wysciąg szcurów”; wręcz można skonstatować, że cechuje je nonszalancki styl oraz sposób życia. Do najważniejszych wartości uznawanych przez pokolenie X należy rodzina, zdrowie, miłość oraz szczęście, a najmniej istotne są dla nich wartości takie, jak: korzystanie z życia, kariera zawodowa, wiedza czy religijność (Czerska, 2016, s. 216; Murzyn, Nogiec, 2015, s. 375-378).

Druga z badanych kohort, pokolenie Y, określane jest w literaturze przedmiotu także jako: Milenialsi, Net Generation, Echo Boomers, Gen Wired, Next Generation, Why Generation, Google Generation i Nexters (Niemczyk, Seweryn, Klimek, 2019, s. 20-23). Osoby te urodziły się w latach od 1981 do 1994 i w 2020 roku grupa ta jest w wieku od 26 do 39 lat. Literatura wskazuje, że reprezentanci tego pokolenia to osoby (Czerska, 2016, s. 216-217): tolerancyjne, wysoko wykształcone, aktywnie korzystające z mediów cyfrowych i technologii, współtworzące społeczności, za to niechętnie podejmujące samodzielne decyzje. Do ról zawodowych nie przywiązują dużej wagi, wybierają elastyczne formy zatrudnienia oraz swobodę działania, przeciętnie pracują 2 lata u jednego pracodawcy, nie szanują swoich szefów, są skoncentrowane na życiu prywatnym. Pracę uważają jedynie za drogę do rozwoju osobistego. Przedstawiciele Google Generation cechuje przekonanie o własnej wyjątkowości, silny narcyzm, spryt, zuchwałość i niecierpliwość. Jako postaci wychowane w realiach wolnego rynku są otwarci na nowe wyzwania. W negatywnym znaczeniu postrzegani są jako zbyt pewni siebie, o przesadnych oczekiwaniach, oczekujący ciągłej uwagi, którym brakuje autorytetów. Reprezentanci generacji Y posiadają inny system wartości niż pokolenie X. Rodzinie nie przypisują aż tak dużej wartości jak ich starsi koledzy. Cenią szczęście, uczciwość, miłość i korzystanie z życia. Religijność jest cechą, która

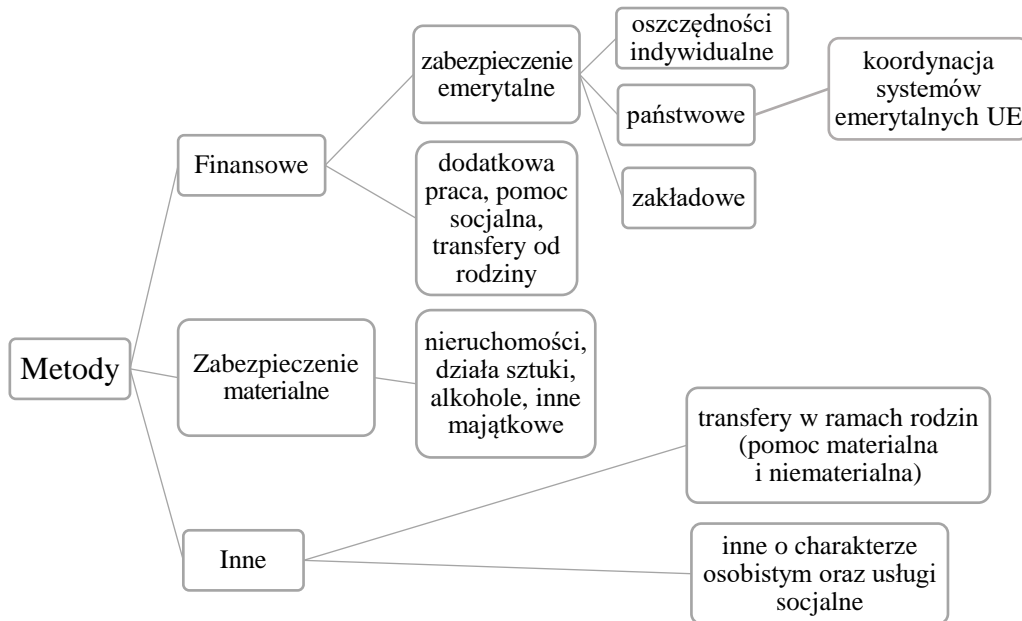
zdecydowanie straciła istotę dla Milenialsów. Dla generacji Y rośnie znaczenie „mieć” niż „być”, jak również materialistyczne nastawienie do życia (Murzyn, Nogiec, 2015, s. 375-378). Różnice obu pokoleń sugerują inne ich spojrzenie na kwestie ich własnej emerytury w kontekście finansowym.

Zabezpieczenie emerytalne – kwestie teoretyczne

Zabezpieczenie dla każdego człowieka jest konsekwencją potrzeby poczucia bezpieczeństwa. A. Maslow (2009, s. 62-71) wymienia ją jako drugą po fizjologicznej w swojej piramidzie potrzeb, co sugeruje, że jej spełnienie jest nieodzowne do życia. Bezpieczeństwo jako pojęcie bywa rozumiane w sposób interdyscyplinarny w różnych dziedzinach nauki, takich jak np. historia, socjologia, nauki prawne, politologia, psychologia, pedagogika czy ekonomia. W języku łacińskim słowo „bezpieczeństwo” to *securitas*, oznaczające *sine* – bez; *cura* – zmartwienie, strach, obawa. Parafrazując, „życie bez strachu” to dążenie zarówno pojedynczych jednostek ludzkich, grup społecznych, większych zbiorowości, państw, grup państwa, jak również całych systemów międzynarodowych (Zięba, 1999, s. 27-28). Obowiązek zapewniania bezpieczeństwa jest zapisany w Konstytucji RP (Dz.U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483 z późn. zm.) w kontekście bezpieczeństwa: publicznego, państwa, ekonomicznego, zewnętrznego i wewnętrznego, obywateli, spokoju publicznego czy porządku publicznego (Lubimowa, 2014, s. 79). W naukach społecznych podkreśla się, że bezpieczeństwo obejmuje zaspokajanie takich potrzeb, jak: istnienie, przetrwanie, całość, tożsamość, niezależność, spokój, posiadanie i pewność rozwoju (Zięba, 1999, s. 27). Nie sposób nie zauważyć, że kategorie te są adekwatne do każdego etapu życia człowieka, także do jego wieku emerytalnego. Z racji zmiany ról społecznych z produktywnych na pozazawodowe, jakie są przypisywane temu okresowi, bezpieczeństwo ekonomiczne wydaje się być istotne dla zachowania wyżej wspomnianego przetrwania w niezależności i spokoju.

Osiągnięcie przez człowieka wieku emerytalnego na ogół oznacza utratę psychofizycznej kondycji i związany z tym brak możliwości kontynuacji pracy zawodowej, rozumianej jako główne źródło dochodu. Według niektórych definicji w literaturze przedmiotu sytuacja ta odpowiada pojęciu „starość”. Ustawowo oznacza to zakończenie okresu produktywnego. Patrząc jednak na wiek podeszły nie tylko jako na przekroczenie określonej granicy wieku, ale jako na utratę zdolności przystosowywania do zmieniających się warunków życia, zarówno własnych, jak i społecznych (Trafiałek, 2003, s. 98), wyłania się tu potrzeba zaspokojenia ekonomicznego podstawowych potrzeb życiowych człowieka. Zagadnienie to jest istotne zarówno w aspekcie indywidualnym, jak też społecznym, w kategorii sposobu organizacji przez instytucje państwowe bezpieczeństwa ekonomicznego oraz socjalnego całych grup społecznych starzejących się pokoleń X i Y.

Segmentem zabezpieczeń społecznych, obejmującym osoby, które z racji swojego wieku zaprzestały wykonywania aktywności zawodowej, jest tzw. zabezpieczenie emerytalne. W literaturze przedmiotu bywa ono definiowane jako „ogół źródeł zabezpieczenia dochodów pieniężnych na okres starości” (Żukowski, 1997, s. 17), gdyż „celem systemu emerytalnego jest zabezpieczenie dochodu na starość” (Barr, 2010, s. 129). Zabezpieczenia emerytalne przypisuje się przede wszystkim do struktur produktów finansowych, rozumianych jako system emerytalny (obowiązkowy i dobrowolny) oraz indywidualne gromadzenie oszczędności i rodzinne transfery międzypokoleniowe (Lach, 2014, s. 2-8). Formy generowania kapitału finansowego na starość są bardzo zróżnicowane (rysunek 1), a motywy skłaniające do ich wyboru zależą od szeregu czynników.

Rysunek 1. Metody zabezpieczania wieku poprodukcyjnego.

Źródło: opracowanie własne na podstawie „Ryzyko emerytalne w systemie zabezpieczeń na starość” (s. 147), J. Handschke, K. Łyskawa, J. Ratajczak, 2005, w: T. Szumlicz (red.), *Społeczne aspekty ubezpieczenia*, Warszawa: Wydawnictwo SGH.

Przygotowanie się do emerytury przed emeryturą oznacza zapewnienie sobie zabezpieczenia finansowego na życie w wieku nieproduktywnym, co stanowi punkt zainteresowania każdej osoby zarówno dla dobra własnego, jak też dla systemów państwowych, w interesie społeczeństwa jako całości. Można zatem rozpatrywać to zagadnienie tak w jednostkowym, jak i globalnym, zewnętrznym kontekście. Znaczenie ma bowiem nie tylko, jak długo żyją emeryci w danym kraju, ale i jakiej jakości jest ich byt. Jak wynika ze statystyk, wiek emerytalny dynamicznie się wydłuża – obecnie może stanowić nawet 40-letni okres życia. Istotny jest poziom życia na tym etapie, a ten z kolei, w dużej mierze zależy od zasobów finansowych będących w dyspozycji emeryta. Jak wspomniano uprzednio, metody zabezpieczania egzystencji wieku poprodukcyjnego są zróżnicowane (rysunek 1), a ich wybór zależy od wielu czynników. Przygotowywanie się finansowe do emerytury przed emeryturą ma perspektywę mikro-, mezo-, makro-, a nawet megaspołeczną (Baranowska, 2013; Fihel, Okólski, 2014). Oznacza to, że wpływ na zabezpieczenie mają czynniki zarówno wewnętrzne, osobowościowe oraz biologiczne, jak również zewnętrzne, wielopoziomowe, systemowe.

Pierwsze z wymienionych tego typu uwarunkowań, w skali mikro-, określają lokalny wymiar zabezpieczenia finansowego starości, postrzegany w samej jednostce, w jej otoczeniu, rodzinie i najbliższym środowisku. Poziom mezospołeczny odnosi się też do aspektu lokalnego, ale w rozumieniu społeczności, w jakiej dane jednostki starsze i stare funkcjonują. Poziom makrospołeczny to kontekst procesów i systemów zabezpieczeń emerytalnych dotyczących całego społeczeństwa, tworzonych przez instytucje państwowe. Ostatni z wymienionych, tj. megaspołeczny, odnosi się do kwestii unijnych, międzynarodowych, określających ramy prawne i legislacyjne dla warunków życia emerytowanych obywateli państw członkowskich.

Zabezpieczenie emerytalne przedstawicieli pokolenia X i Y w Polsce, w najszerszym z wymienionych aspektów – megaspołecznym – rozumiane jest obecnie jako unijne. Polityka Unii Europejskiej służy zapewnieniu stabilności publicznych systemów emerytalnych poszczególnych krajów członkowskich, a co więcej – gwarantuje ich koordynację i transparentność. Widać więc, że celem jest zabezpieczenie interesów członków społeczeństw wszystkich krajów należących do Unii Europejskiej. Na uwagę zasługuje fakt, że współczesne europejskie systemy emerytalne są kontynuacją modelu wprowadzonego przez niemieckiego kanclerza Otto von Bismarcka. Zasada, że ze składek podatków młodych pracowników opłacane są emerytury ludzi starych, niepracujących, została wdrożona już w XIX wieku. Sposób na owe czasy prosty, tani i skuteczny, gdyż emerytury otrzymywały osoby, które przekroczyły 70 lat, podczas gdy wówczas przeciętny Niemiec żył lat 45. Patrząc na dzisiejszą przewidywaną długość życia w krajach europejskich – od ok. 69 dla mężczyzn na Łotwie do 87 dla kobiet w Hiszpanii – w porównaniu z wysokością wieku emerytalnego (w większości krajów jest to wiek 65 lat), wydolność tego systemu wydaje się być nieosiągalna (<https://ec.europa.eu/eurostat/web/employment-and-social-inclusion-indicators/social-protection-and-inclusion/pension>, dostęp: 01.11.2020), zaś przyszłość – niepewna (www.zus.pl/baza-wiedzy/skladki-wskazniki-odsetki/wskazniki/przecietne-wynagrodzenie-w-latach, dostęp: 05.11.2020). Kontekst megaspołeczny kreowania zabezpieczenia emerytalnego dla obecnych pokoleń X i Y oznacza zatem koordynację oraz transparentność systemów poszczególnych krajów. Emerytura wypłacana jest niezależnie od tego, w jakim kraju została wypracowana w postaci płacenia podatków od wynagrodzenia za pracę. Ta spójność, mimo że stanowi olbrzymie wyzwanie administracyjne, jest rozwiązaniem mającym ogromny wpływ na stabilność sytuacji populacji w wieku przed- i emerytalnym w Europie XXI wieku.

Kolejny wymiar, który ma znaczenie dla rozpatrywania zabezpieczenia okresu emerytalnego, jest spojrzeniem makrospołecznym, czyli krajowym. Podstawy funkcjonowania systemu emerytalnego w Polsce normuje szereg aktów prawnych, wśród których wymienić należy: ustawę o systemie ubezpieczeń społecznych (Dz.U. z 2019 r., poz. 300), ustawę o organizacji i funkcjonowaniu funduszy emerytalnych (Dz.U. z 2020 r., poz. 105). Prawo do emerytury na zasadach określonych w Ustawie z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (Dz.U. z 2020 r., poz. 53, z późn. zm.) ma ubezpieczony, który spełnił łącznie dwa warunki: osiągnął wiek emerytalny (dla mężczyzn 65 lat, a dla kobiet 60) i udowodnił jakiegokolwiek długości okres ubezpieczeniowy. Wyróżnia się także różne grupy zawodowe objęte w systemie emerytalnym odrębnymi zasadami.

Należy mieć na uwadze, że system emerytalny w Polsce wciąż jest modyfikowany, aby sprostać wyzwaniom społecznym oraz oczekiwaniom indywidualnym (Koronkiewicz, 2019, s. 317-325; Wiktorow, 2014, s. 4-12). Dominujący jest obecnie system repartycyjny (redystrybucyjny). Jedynym dodatkiem do niego (od 2014 roku nawet nieobowiązkowym) są instytucje systemu kapitałowego. Filar kapitałowy rozwija się słabo i ma niewielkie znaczenie. Od 2004 roku rozwijają się Indywidualne Konta Emerytalne, Indywidualne Konta Zabezpieczenia Emerytalnego, które funkcjonują od 2012 roku, wdrażane od 2019 roku Pracownicze Plany Kapitałowe, a w zakresie dodatkowych składek pracowniczych także o uregulowane w 1997 i 2004 roku Pracownicze Programy Emerytalne. Filar OFE systematycznie tracił na znaczeniu i najprawdopodobniej wkrótce ulegnie likwidacji. Środki z nich, według pierwotnie przyjętej przez Sejm ustawy, mają trafić na prywatne indywidualne konta emerytalne. Aktualnym tematem w dziedzinie systemu emerytalnego jest propozycja wprowadzenia emerytur stażowych, dla których kryterium uprawniającym do przejścia na emeryturę bez względu na wiek osoby, jest posiadanie 40-letniego stażu pracy (kobiety 35 lat). Został opracowany gotowy społeczny projekt ustawy o emeryturach

stażowych i wraz z petycją w tej sprawie przekazany do prezydenta RP¹. W 2020 roku odbyło się w Sejmie czytanie *obywatelskiego projektu ustawy o zmianie ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych oraz niektórych innych ustaw* (druk 32) (www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=BUFELQ). Zagadnienie przekazano do dalszych prac przez Sejmową Komisję Polityki Społecznej i Rodziny oraz na forum Rady Dialogu Społecznego, głównie w jej Zespole Problemowym do Spraw Ubezpieczeń Społecznych (<https://strefabiznesu.pl/nawosc-29012021-emerytura-bez-potrzeby-osiagniecia-wieku-emerytalnego-wazny-tylko-staz-pracy-ile-dla-kogo-kiedy/ar/c3-15200046>). Propozycja ta byłaby dużą zmianą w systemie emerytalnym o szerokim spektrum konsekwencji, w tym również negatywnych (www.forbes.pl/finanse/prezydent-andrzej-duda-chce-wprowadzic-emerytury-stazowe/zxlg6m9). Spośród różnych form usprawnienia systemu emerytalnego w Polsce i przygotowania go do obsługi starzejącego się społeczeństwa warta przytoczenia jest także idea reformy instytucjonalnej. Założeniem jej miałyby być połączenie wszystkich organów odpowiedzialnych za wypłatę świadczeń, takich jak ZUS, ZER, KRUS w jedną instytucję, która będzie odpowiedzialna za to zadanie (Kolek, Sobolewski, 2019). Warto również dodać, że makroekonomiczne wskaźniki determinujące bieżące i przyszłe możliwości finansowe państwa, członków społeczeństwa, gospodarstw domowych i jednostek to przykładowo wzrost gospodarczy, bezrobocie, inflacja, polityka monetarna czy fiskalna itp. (Olejnik, 2016, s. 23). Odgrywają one istotną rolę dla realnej sytuacji finansowej oraz jej odbioru przez badanych z pokolenia X i Y, co stanowi przedmiot badań niniejszej pracy.

Zgodnie ze zdefiniowanymi uprzednio skalami perspektywy omawianego tematu, kolejne, mezospołeczne, ujęcie zagadnienia dotyczy zabezpieczenia tworzonego przez samorządy i władze lokalne. Nawiązując do form oszczędzania wskazanych na rysunku 1, można tu wymienić kształtowanie warunków lokalnego rynku pracy, umożliwiających podejmowanie przez emerytów dodatkowej pracy, efektywność organów świadczących pomoc socjalną, zaplecze i infrastrukturę służby zdrowia, rehabilitacji, turystyki, kultury i wszelkich form spędzania czasu wolnego. Im większa podaż usług tego typu świadczonych publicznie, tym lepsza jakość życia osób starszych oraz tym większy budżet środków finansowych pozostających do ich dyspozycji.

Przegląd uwarunkowań zabezpieczenia emerytalnego reprezentantów pokolenia X oraz Y zamyka ostatnia z wymienionych i niezwykle istotna – mikroskala – ważna ze względu na indywidualny charakter oraz ogromne zróżnicowanie czynników determinujących. Ponieważ system emerytalny, zarówno obowiązkowy, jak i dobrowolny, może być niewystarczający bądź niewydolny – przezorność i inne motywy gromadzenia majątku nakazują kumulować w czasie okresu produktywnego oszczędności indywidualne (Lach, 2014, s. 2-8). Obok przezorności T. Potocki i K. Opolski (2016, s. 260) wśród powodów podejmowanych działań w dziedzinie finansowej wymieniają także celowość oraz czynniki transakcyjne, płynnościowe, spekulacyjne. Autorzy mają tu na myśli: monitorowanie przychodów i wydatków, zarządzanie celami oraz płynnością finansową, planowanie i zarządzanie małymi wydatkami, planowanie dużych i odległych wydatków, zarządzanie trudną sytuacją finansową, wybór dopasowanych produktów finansowych i inwestycyjnych, zarządzanie portfelem finansowym. Motywy, podejście i nastawienie do gromadzenia kapitału celem wykorzystania go w wieku emerytalnym zależą od cech osobowości, wiedzy, kwalifikacji, kompetencji finansowych, samoświadomości i umiejętności oceny aktualnej kondycji systemu emerytalnego w państwie (Pleśniak, 2013, s. 261). Do uwarunkowań, na które gospodarstwo ma wpływ, zalicza się także styl życia, wysokość dochodu oraz poziom konsumpcji (Olejnik, 2016, s. 23).

¹ Propozycja ta pojawiła się po raz pierwszy w sferze publicznej w kampanii wyborczej Prezydenta RP A. Dudy.

Definiowanie pojęcia „oszczędności emerytalne” w literaturze jest niejednorodne, ponieważ wynika to z ich specyfiki. Charakterystycznymi parametrami budowania kapitału emerytalnego są: długotrwałe horyzonty gromadzenia i konsumpcji oszczędności, wysokie ryzyko oraz mnogość form akumulacji majątku (Goodfellow, 2007, s. 32-48). Gospodarstwa domowe skupiają w swoich portfelach takie produkty oszczędzania, jak (Anioła, Gołaś, 2013, s. 21; *Struktura oszczędności gospodarstw domowych (grudzień 2018)*, <https://analizy.pl/fundusze/wiadomosci/24935/struktura-oszczednosci-gospodarstw-domowych-%28grudzien-2018%29.html>, dostęp: 04.01.2020): gotówka, depozyty bankowe, lokaty bankowe złotowe i walutowe, obligacje i bony skarbowe, akcje oraz udziały spółek publicznych, fundusze inwestycyjne, polisa ubezpieczeniowa (Krupa, Walczak, Chojnacka, 2012, s. 117-120), nieruchomości, papiery wartościowe notowane na giełdzie, lokaty w inne niż nieruchomości dobra materialne, inne formy. Wciąż popularną formą zabezpieczenia są transfery w ramach rodzin – pomoc materialna i niematerialna.

Celem przygotowania zabezpieczenia emerytalnego jest osiągnięcie niezależności finansowej na starość. Oznaką jej jest to, że emeryt zaspokaja swoje potrzeby na poziomie przynajmniej podobnym stopie życia z okresu produkcyjnego z własnych zebranych środków finansowych, zgromadzonych w postaci emerytury obowiązkowej, dobrowolnej oraz ze zgromadzonych oszczędności. Praca podejmowana lub kontynuowana na tym etapie życia przez niezależnego emeryta umotywowana jest pozafinansowymi względami, takimi jak samorealizacja czy spełnienie (Olejnik, 2011, s. 56-58). Podjęte w niniejszym artykule badania są próbą odpowiedzi na pytanie, czy reprezentanci pokolenia X i Y mają świadomość oszczędzania na emeryturę jeszcze przed emeryturą, czy i w jakim stopniu różnią się w tym względzie.

Metodyka badań

W kontekście powyższych treści postawiono dwa pytania badawcze:

- 1) Które cechy socjodemograficzne oraz geograficzne badanych (i w jakim stopniu) wpływają na świadomość o zabezpieczeniu emerytalnym rozumianym jako konieczność oszczędzania na emeryturę?
- 2) W których z analizowanych obszarów zabezpieczenia emerytalnego (tj. posiadanie oszczędności, formy oszczędzania kapitału, sposób oszczędzania (samodzielnie/inaczej), motywy gromadzenia oszczędności, przekonanie o wystarczającej ilości środków z obowiązkowego ubezpieczenia emerytalnego, przekonanie o konieczności oszczędzania na emeryturę, poziom wiedzy na temat systemu ubezpieczeń emerytalnych) reprezentanci pokolenia X i Y istotnie różnią się od siebie?

Wobec powyższego sformułowano siedem założeń, które poddano weryfikacji jako:
Hipoteza 1. Zapewnienie godnego życia na emeryturze jest w większym stopniu deklarowanym motywem gromadzenia oszczędności przez reprezentantów pokolenia X, niż Y, ale nie jest to najbardziej popularny motyw ich oszczędzania.

Hipoteza 2. Kobiety są bardziej przezorne na starość, tj. mają większą świadomość konieczności oszczędzania na emeryturę.

Hipoteza 3. Świadomość konieczności oszczędzania na emeryturę jest proporcjonalna do wielkości miejsca zamieszkania jednostki.

Hipoteza 4. Im wyższy poziom wykształcenia, tym większa świadomość konieczności oszczędzania na emeryturę.

Hipoteza 5. Ekonomiczny profil aktywności zawodowej jednostki istotnie wpływa na jego świadomość o konieczności oszczędzania na emeryturę.

Hipoteza 6. Poziom wiedzy na temat systemu zabezpieczeń emerytalnych istotnie różni pokolenia X i Y.

Hipoteza 7. Przekonanie o konieczności oszczędzania na emeryturę nie różni istotnie pokolenia X i Y.

Dla realizacji ww. założeń w 2020 roku przeprowadzono badania sondażowe wśród 351 przedstawicieli generacji X (osób urodzonych w latach 1965 do 1980) i Y (osób urodzonych w latach 1981-1994), mieszkańców województwa małopolskiego. Narzędziem badawczym był autorski kwestionariusz ankiety. Badania przeprowadzono techniką CAWI. Zastosowano dobór próby celowo-kwotowy, według kryteriów (cech) płeć i wiek. W rezultacie w próbie badawczej przeważali przedstawiciele pokolenia X, a wśród nich o 0,2 pktów% więcej było mężczyzn (analogicznie o 0,8 pktów% więcej mężczyzn było wśród przedstawicieli pokolenia Y).

W badanej grupie dominowały:

- osoby zamieszkujące tereny wiejskie (ponad połowa badanych), najmniej osób reprezentowało większe miasta (co 8. badany);
- osoby legitymujące się wykształceniem wyższym (56,4%); 12,2% zadeklarowało wykształcenie inne niż średnie czy wyższe;
- osoby podejmujące pracę na podstawie umowy (50%); co 7. badana osoba prowadziła własną działalność gospodarczą; tylko 2,8% osób było na rencie, zaś 4,5% było bezrobotnymi;
- 1/3 badanych wykonywała zawód o profilu ekonomicznym;
- osoby legitymujące się miesięcznym dochodem netto na poziomie 2001-4000 zł; blisko co 10. badana osoba legitymowała się dochodem najniższym z przyjętych w kafeterii odpowiedzi, tj. dochodem na poziomie do 900 zł miesięcznie netto.

Wyniki badań

Chcąc zbadać wpływ cech geodemograficzno-społecznych, takich jak: płeć, wielkość miejsca zamieszkania, wykształcenie, proekonomiczna aktywność zawodowa, na świadomość konieczności oszczędzania na emeryturę, zastosowano test *U* Manna-Whitneya i ANOVA rang Kruskala-Wallisa (Aczel, 2006, s. 716-722), a dla pokazania siły tego wpływu współczynnik rang Spearmana i *V* Cramera. Stosowne obliczenia zestawiono w tabeli 1.

Tabela 1

Wysokość prawdopodobieństwa testowego p dla zależności pomiędzy świadomością oszczędzania na emeryturę reprezentantów pokolenia X i Y a ich cechami geodemograficzno-społecznymi oraz wysokość współczynnika korelacji rang Spearmana i V Cramera

Wyszczególnienie	Płeć*	Miejsce zamieszkania**	Wykształcenie**	Zawód o profilu ekonomicznym*
Oszczędzanie jest konieczne	0,749305	0,0051	0,0053 0,143744	0,550684
Oszczędzanie na emeryturę jest konieczne	0,259073	0,0036 0,186227	0,0003 0,121135	0,0278 0,12316

* test *U* Manna-Whitneya

** test ANOVA Kruskala-Wallisa

Pogrubieniem zaznaczono różnice statystycznie istotne. Pogrubione i w kolorze – współczynnik rang Spearmana i *V* Cramera.

Źródło: obliczenia własne.

Z danych zestawionych w tabeli 1 wnioskuję się, że o ile świadomość konieczności oszczędzania nie jest różnicowana wieloma geodemograficzno-społecznymi cechami respondentów, to wyraźnie widać tego rodzaju zależność odnośnie do świadomości konieczności oszczędzania na emeryturę. W największym stopniu relacja ta ujawnia się względem miejsca zamieszkania. Odnotowuje się prawidłowość, że im większa zamieszkiwana miejscowość, tym większa świadomość konieczności oszczędzania na emeryturę (tabela 2) (potwierdzona została hipoteza 3).

Tabela 2

Miejsce zamieszkania a konieczność oszczędzania na emeryturę respondentów (w %)

Miejsce zamieszkania	Zdecydowanie nie	Raczej nie	Trudno powiedzieć	Raczej tak	Zdecydowanie tak
Wieś	4,30%	3,23%	30,65%	27,96%	33,87%
Miasto do 20 tys.	0,00%	0,00%	18,18%	34,09%	47,73%
Miasto 21-200 tys.	2,47%	1,23%	20,99%	25,93%	49,38%
Miasto powyżej 200 tys.	2,50%	0,00%	17,50%	27,50%	52,50%

Źródło: obliczenia własne.

Zależność proporcjonalną daje się również zaobserwować względem wykształcenia. I tak, im wyższy poziom wykształcenia, tym większa deklaratywność świadomości konieczności oszczędzania na emeryturę (tabela 3) (potwierdzona została hipoteza 4).

Tabela 3

Wykształcenie a konieczność oszczędzania na emeryturę respondentów (w %)

Wykształcenie	Zdecydowanie nie	Raczej nie	Trudno powiedzieć	Raczej tak	Zdecydowanie tak
Podstawowe	0,00%	16,67%	33,33%	50,00%	0,00%
Zawodowe	5,41%	0,00%	51,35%	27,03%	16,22%
Średnie	1,82%	1,82%	20,91%	29,09%	46,36%
Wyższe	3,54%	2,02%	22,73%	27,27%	44,44%

Źródło: obliczenia własne.

Badania pozwoliły dowieść również, że wykonywany zawód ma wpływ na świadomość konieczności oszczędzania na emeryturę. Osoby wykonujące zawód o profilu ekonomicznym są bardziej świadome oszczędzania na emeryturę (tabela 4) (potwierdzona została hipoteza 5).

Tabela 4

Wykonywany zawód a konieczność oszczędzania na emeryturę respondentów (w %)

Wykonywany zawód	Zdecydowanie nie	Raczej nie	Trudno powiedzieć	Raczej tak	Zdecydowanie tak
O profilu ekonomicznym	1,71%	1,71%	19,66%	29,06%	47,86%
O profilu pozaekonomicznym	3,85%	2,14%	28,21%	27,78%	38,03%

Źródło: obliczenia własne.

Dane zestawione w tabeli 1 dowiodły, że płeć nie ma wpływu na świadomość konieczności zarówno oszczędzania, jak i oszczędzania na emeryturę (odrzucona została hipoteza 2).

Badaną zbiorowość stanowiły dwie generacje. Podjęto rozpoznanie podobieństw i różnic pomiędzy nimi w zakresie zabezpieczenia emerytalnego. Postawiono pytanie, czy i w jakim zakresie wybrane obszary zabezpieczenia emerytalnego przedstawicieli pokolenia X (S_1 , tzw. grupa eksperymentalna) różniły się od tych właściwych dla reprezentantów pokolenia Y (S_2 , tzw. grupa kontrolna). Do weryfikacji tak sformułowanego problemu badawczego wykorzystano test niezależności χ^2 (Zeliaś, Pawełek, Wanat, 2002, s. 402-403), test U Manna-Whitneya i ANOVA rang Kruskala-Wallisa. Postawiono jednocześnie dwie hipotezy badawcze: H_0 – zabezpieczenie emerytalne przedstawicieli pokolenia X (S_1) jest takie samo jak zabezpieczenie emerytalne reprezentantów pokolenia Y i (S_2) oraz H_1 – zabezpieczenie emerytalne obu grup (S_1 i S_2) różni się istotnie. Uzyskane wyniki zestawiono w tabeli 5. Na ich podstawie można stwierdzić, że istotne różnice zabezpieczenia emerytalnego reprezentantów obu generacji ujawniły się w takich obszarach, jak:

- a) sposób oszczędzania;
- b) motywy oszczędzania, takie jak: utrzymywanie większej ilości pieniędzy, kupno w przyszłości konkretnych produktów, zapewnienie godnego życia na emeryturze, potrzeba niezależności finansowej;
- c) poziom wiedzy na temat systemu zabezpieczenia emerytalnego.

Tabela 5

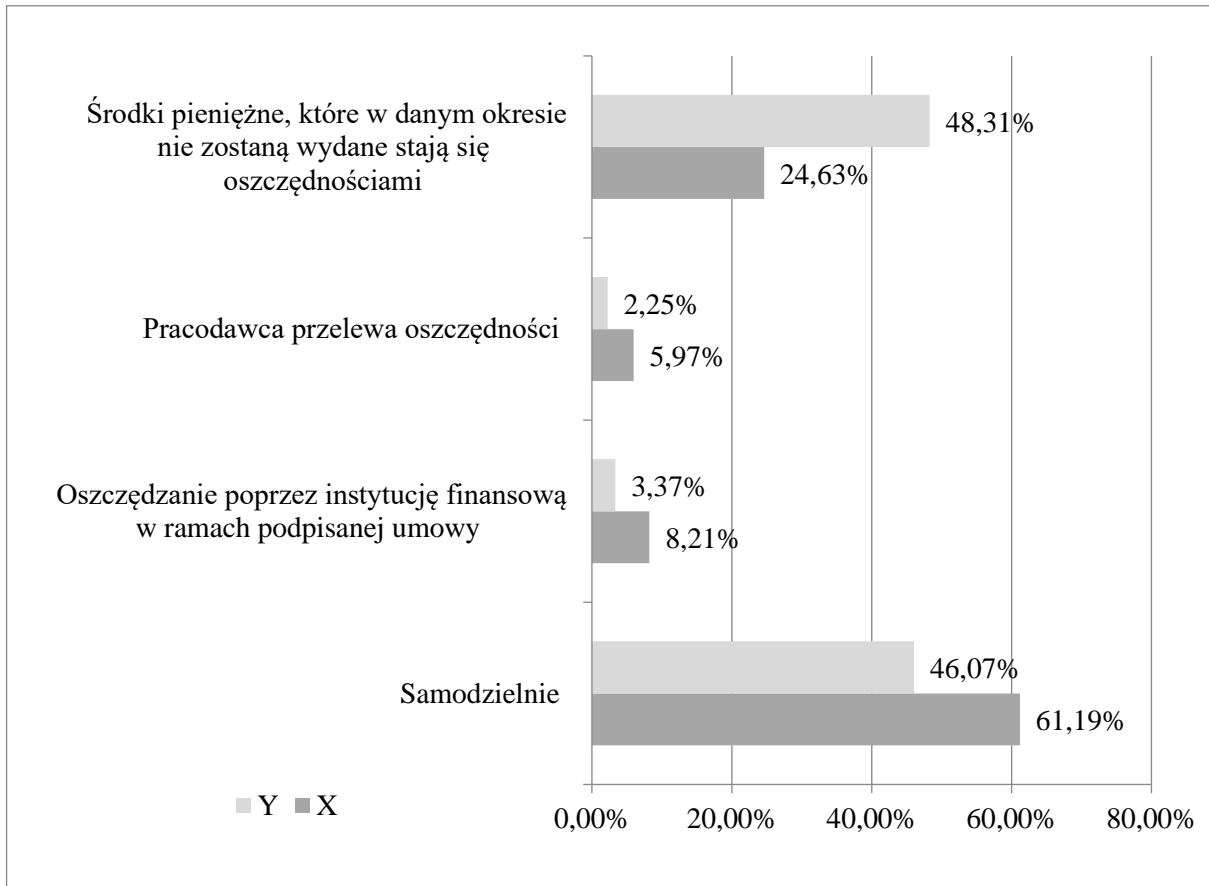
Wyniki testów istotności różnic w wybranych obszarach zabezpieczenia emerytalnego przedstawicieli pokolenia X i Y

Zmienne	Test	p^*
Posiadanie oszczędności	χ^2	p=0,49333
Formy oszczędzania		p=0,78400
Sposób oszczędzania		p=0,00013
<i>Motywy gromadzenia oszczędności</i>		
Utrzymywanie większej ilości pieniędzy		p=0,00011
Zabezpieczenie się przed nieprzewidzianymi wydatkami		p=0,66428
Kupno w przyszłości konkretnych produktów		p=0,00005
Otrzymanie zysku z oszczędności		p=0,94433
Zapewnienie godnego życia na emeryturze		p=0,00000
Zapewnienie przyszłości dzieciom		p=0,45883
Zostawienie po sobie spadku		p=0,13351
Potrzeba niezależności finansowej		p=0,00004
Inne		p=0,25022
Świadomość wystarczającą ilość środków na emeryturze gwarantowanych przez obowiązkowe ubezpieczenie emerytalne	U Manna-Whitneya	p=0,0585
Świadomość konieczności oszczędzania na emeryturę	Kruskal-Wallis	p=0,1796
Poziom wiedzy na temat systemu zabezpieczenia emerytalnego	ANOVA	p=0,0153

* Pogrubieniem zaznaczono różnice statystycznie istotne.

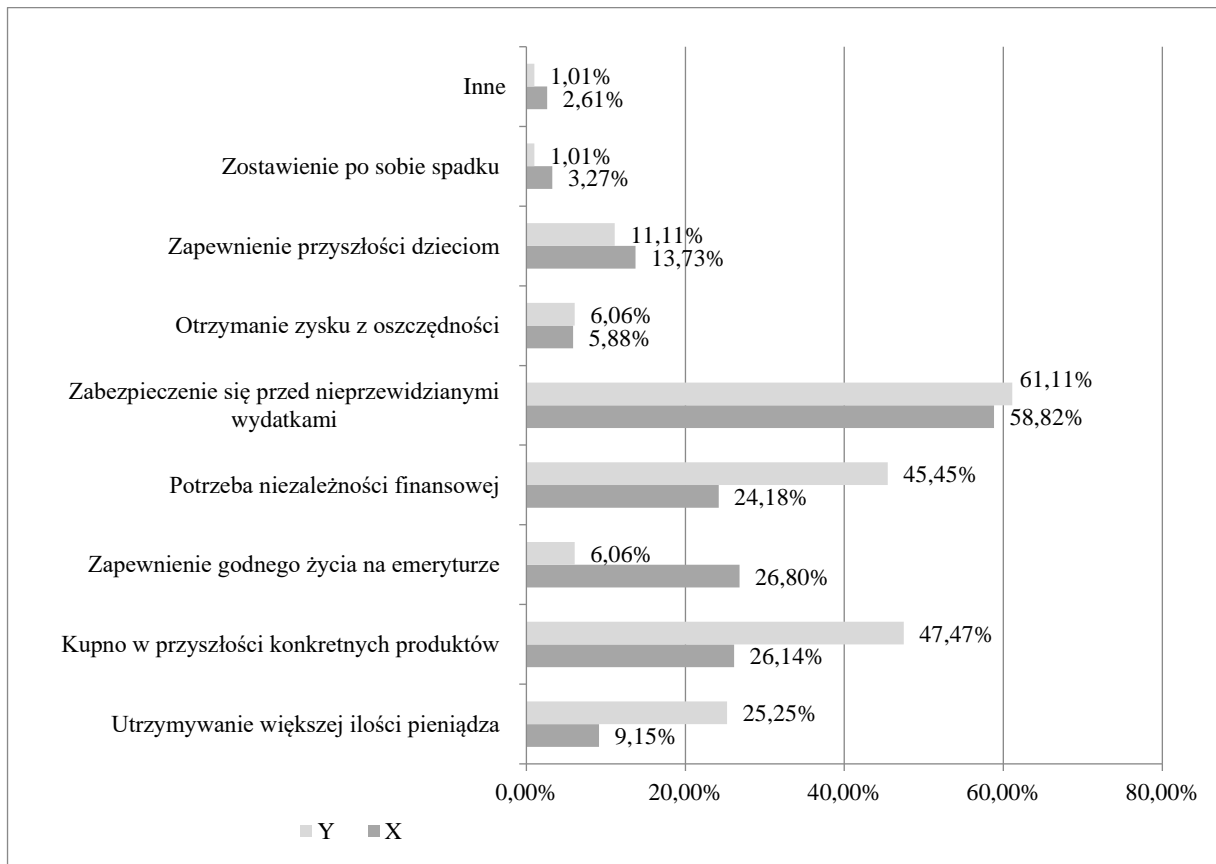
Źródło: obliczenia własne.

Dane zestawione w tabeli 5 pozwalają skonstatować, że oba pokolenia istotnie różniły się w zakresie sposobów oszczędzania. Samodzielne i instytucjonalne rozwiązania w tym zakresie częściej deklarowali reprezentanci starszej kohorty (rysunek 2). Co zwraca szczególną uwagę, to deklaracje Milenialsów, blisko 2-krotnie większe niż przedstawiciele pokolenia X, odnośnie do oszczędności, można rzecz spontanicznie realizowanych ze środków pieniężnych nie wydanych w danym okresie czasu.

Rysunek 2. Sposób oszczędzania reprezentantów pokolenia X i Y.
Źródło: obliczenia własne.

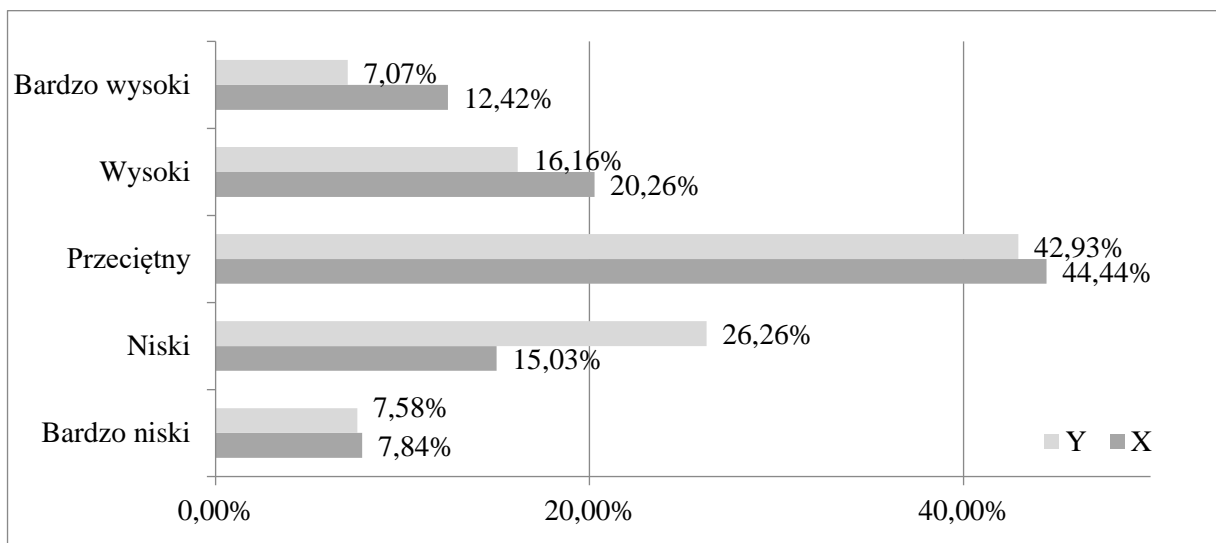
Innym obszarem istotnie różniącym badane grupy są pewne motywy oszczędzania (tabela 5 i rysunek 3), a wśród nich motyw zabezpieczenia na emeryturę (zapewnienie godnego życia na emeryturze). Warto odnotować, że znaczną przewagę w tym względzie deklarowały osoby reprezentujące generację X. Inne sytuacje, gdzie procent odpowiedzi Baby Busters był większy, to zabezpieczenie przyszłości swoim dzieciom i zapewnienie spadku. Niemniej jednak najczęstszym motywem oszczędzania deklarowanym przez przedstawicieli generacji X było zabezpieczenie przed nieprzewidywalnymi wydatkami (potwierdzona została hipoteza 1), a co warto odnotować równie najczęściej deklarowanym przez Milenialsów. Osoby młode częściej niż starsze, poza ww. motywem, wskazywały też na: kupno w przyszłości konkretnych produktów, potrzeba niezależności finansowej, utrzymywanie większej ilości pieniędzy (wszystkie te motywy istotnie różniły obie badane generacje – por. tabela 5).

Rysunek 3. Motywy oszczędzania reprezentantów pokolenia X i Y.

Źródło: obliczenia własne.

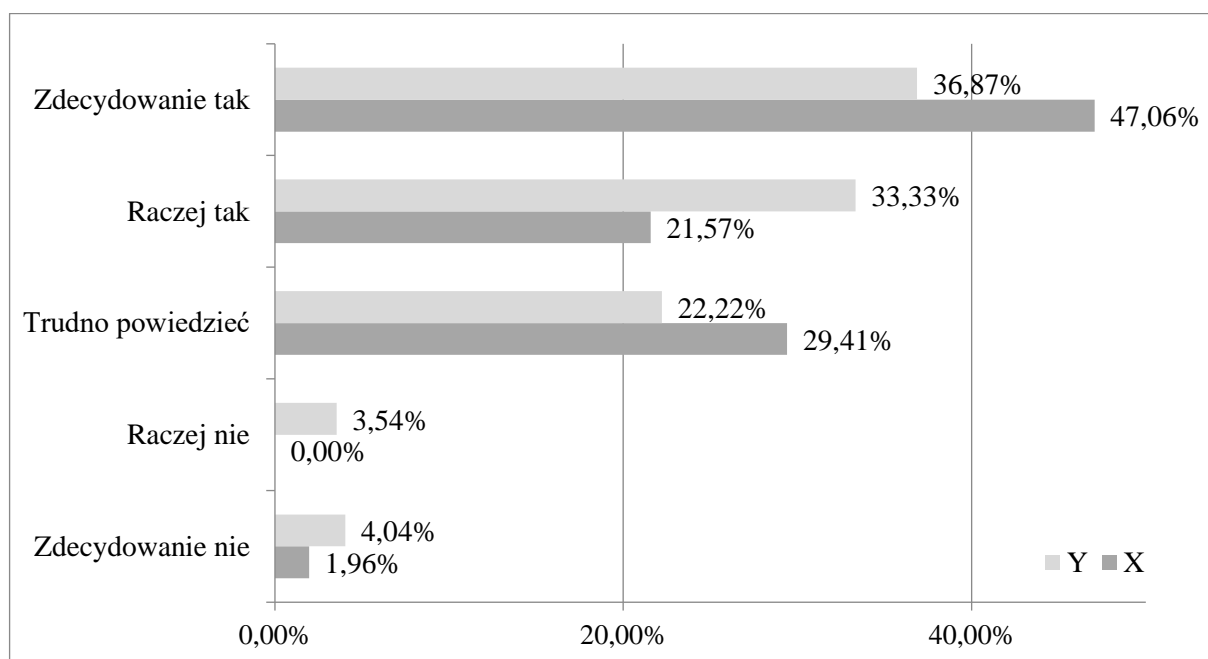
Przeprowadzone badania pozwoliły również podkreślić, że im osoba starsza, tym ma większą, niż osoba młodsza, wiedzę o systemie emerytalnym (rysunek 4), zapewne z racji zbliżającego się okresu, w którym niebawem się znajdzie, co skłania do zainteresowania warunkami jego funkcjonowania. Wobec tego można stwierdzić, że poziom wiedzy na temat systemu zabezpieczeń emerytalnych istotnie różni oba badane pokolenia (potwierdzona została hipoteza 6).

Rysunek 4. Poziom wiedzy na temat systemu zabezpieczenia emerytalnego reprezentantów pokolenia X i Y.

Źródło: obliczenia własne.

Dane zestawione w tabeli 5 pozwoliły również skonstatować, że świadomość konieczności oszczędzania na emeryturę nie różni istotnie pokolenia X i Y (potwierdzona została hipoteza 7). Obie te badane generacje wykazują poczucie indywidualnej przeczności, ujawniające się w świadomości konieczności oszczędzania na emeryturę. Skumulowane deklaracje odpowiedzi „zdecydowanie tak” oraz „raczej tak” są niemal identyczne dla obu generacji i stanowią 70,2% dla pokolenia Y oraz 68,63% dla pokolenia X. Trzeba zwrócić jednak uwagę, że mowa tu o świadomości, która nie oznacza jeszcze samego procesu oszczędzania, ale z kolei proces uczenia się/uświadamiania jest jego podstawą.

Rysunek 5. Świadomość konieczności oszczędzania na emeryturę reprezentantów pokolenia X i Y.
Źródło: obliczenia własne.

Podsumowanie

Reasumując podjęte rozważania, stwierdza się, że:

- zapewnienie godnego życia na emeryturze jest w większym stopniu deklarowanym motywem gromadzenia oszczędności przez reprezentantów pokolenia X niż Y, ale nie jest to najbardziej popularny motyw ich oszczędzania (potwierdzona została hipoteza 1);
- tak kobiety, jak i mężczyźni są świadomi konieczności oszczędzania na emeryturę; płeć nie różnicuje podejścia w tym względzie (odrzucona została hipoteza 2);
- świadomość konieczności oszczędzania na emeryturę jest proporcjonalna do wielkości miejsca zamieszkania jednostki (potwierdzona została hipoteza 3);
- im wyższy poziom wykształcenia, tym większa świadomość konieczności oszczędzania na emeryturę (potwierdzona została hipoteza 4);
- ekonomiczny profil aktywności zawodowej istotnie wpływa na świadomość konieczności oszczędzania na emeryturę (potwierdzona została hipoteza 5);
- w zakresie zabezpieczenia emerytalnego, o ile pokolenia X i Y w istotnym stopniu różniły się poziomem wiedzy na temat systemu zabezpieczenia emerytalnego (potwierdzona została hipoteza 6), to nie różniły się w zakresie świadomości o konieczności oszczędzania na emeryturę (potwierdzona została hipoteza 7).

Autorzy dostrzegają ograniczenia badania, ujawniające się w wielkości próby badawczej (Nowak, 2007), niemniej jednak wyrażają zdanie, że pozyskane wyniki dają pewien obraz postrzegania oszczędzania jako formy zabezpieczenia emerytalnego przedstawicieli pokolenia X i Y. W tym kontekście warto zwrócić uwagę na najczęstszy motyw oszczędzania, deklarowany zarówno przez przedstawicieli młodszego, jak też starszego pokolenia – mowa tu o zabezpieczeniu przed nieprzewidywalnymi wydatkami. Należy przypuszczać, że jego wyraźna dominacja mogła mieć związek z pojawieniem się pandemii COVID-19 (badania były prowadzone od marca do sierpnia 2020 roku). Skłania to do podjęcia dalszych badań w tym zakresie w kolejnych latach, poszukując priorytetowego motywu oszczędzania mieszkańców Małopolski. Niemniej jednak przypuszcza się, że motyw ten zostanie utrzymany jako kluczowy (co sformułowane jest jako hipoteza do kolejnych badań). Taka konstatacja wynika z faktu, że pandemia wykreowała u ludzi wiele nowych postaw, zachowań, w tym wobec oszczędzania. Interesujące byłoby rozpoznanie, czy będziemy oszczędzać na emeryturę, czy też „na wszelki wypadek”, którym to „wypadkiem” obecnie okazała się sytuacja pandemii i nie jest wiadomym, co może być kolejnym.

Bibliografia

- Aczel, A.D. (2006). *Statystyka w zarządzaniu*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Anioła, P., Gołaś, Z. (2013). Strategie oszczędnościowe gospodarstw domowych w Polsce. *Journal of Agribusiness and Rural Development*, 1(27), 21.
- Aniszewska, G. (2015). Zmiany pokoleniowe a decyzje i wybory konsumenckie. *Marketing i Rynek*, 1(22), 2-7.
- Baranowska, A. (2013). Starzenie się społeczeństwa i związane z tym konsekwencje – perspektywa socjologiczna. W: A. Baranowska, E. Kościńska, K.M. Wasilewska-Ostrowska (red.), *Społeczny wymiar życia i aktywności osób starszych* (s. 45-57). Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit”.
- Barr, N. (2010). *Państwo dobrobytu jako skarbonka. Informacja, ryzyko, niepewność a rola państwa*. Warszawa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej.
- Czerska, I. (2016). Pokolenie head down jako konsekwencja smartfonizacji społeczeństwa. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego WE Wrocławiu*, 459, 216-217.
- Fihel, A., Okólski, M. (2014). Przemiany cywilizacyjne, ludnościowe i starzenie się społeczeństw. Koncepcja teoretyczna projektu MIG/AGEING. *Studia i Materiały, MIG/AGEING*, (1).
- Goodfellow, J.H. (2007). Consumer Perceptions and Attitudes towards Savings and Investments, *International Journal of Bank Marketing*, 5(3), 32-48.
- Handschke, J., Łyskawa, K., Ratajczak, J. (2005). Ryzyko emerytalne w systemie zabezpieczeń na starość. W: T. Szumlicz (red.), *Społeczne aspekty ubezpieczenia* (s. 47). Warszawa: Wydawnictwo SGH.
- Kolek, A., Sobolewski, O. (2019). *Społeczny Przegląd Emerytalny. Wyzwania systemu emerytalnego w Polsce w latach 2019-2021*. Warszawa: Instytut Emerytalny.
- Konstytucja Rzeczpospolita Polska z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483 z późn. zm.).
- Koronkiewicz, A.A. (2019). Otwarte Fundusze Emerytalne – przegląd istotnych zmian ustawodawstwa w latach 1999-2019. W: S. Jakubowski, D. Kostecka-Jurczyk (red.), *Studenckie Prace Prawnicze, Administratywistyczne i Ekonomiczne 28. Tradycja i nowoczesność w instytucjach prawnych* (s. 317-325). Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Krupa, D., Walczak, D., Chojnacka, E. (2012). Preferencje w zakresie form alokacji oszczędności gospodarstw domowych w Polsce. *Copernican Journal of Finance and Accounting*, 1(1), 117-120.
- Lach, D.E. (2014). O zabezpieczeniu na starość i ryzyku „starości” – raz jeszcze. *Praca i Zabezpieczenie Społeczne*, 3, 2-8.

- Lubimowa, J. (2014). Zadania Państwa w zakresie ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego. W: K. Flaga-Gieruszyńska, E. Cała-Wacinkiewicz, D. Wacinkiewicz (red.), *Bezpieczeństwo jako podstawowa potrzeba człowieka. Zbiór studiów* (s. 79-88). Gorzów Wielkopolski: Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Gorzowie Wielkopolskim.
- Maslow, A. (2009). *Motywacja i osobowość*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Murzyn, M., Nogieć, J. (2015). Deklarowane wartości w opinii przedstawicieli wybranych pokoleń. *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej we Wrocławiu*, 15(3), 375-378.
- Niemczyk, A., Seweryn, R., Klimek, K. (2019). *Przedstawiciele pokolenia Z jako uczestnicy ruchu turystycznego. Potrzeby, motywacje, zachowania*. Warszawa: Wydawnictwo Difin.
- Nowak, S. (2007). *Metodologia badań społecznych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Olejnik, I. (2011). Odwrócona hipoteka jako finansowe zabezpieczenie przyszłości emerytalnej. *Polityka społeczna*, 1(2), 56-58.
- Olejnik, I. (2016). *Zabezpieczenia emerytalne. Modele i determinanty zachowań polskich gospodarstw domowych*. Poznań: Wydawnictwo UEP.
- Pleśniak, A. (2013). Wiedza i kompetencje finansowe a oszczędności na starość w Polsce. W: F. Chybalski, E. Marcinkiewicz (red.), *Współczesne zabezpieczenia emerytalne. Wybrane aspekty ekonomiczne, finansowe i demograficzne* (s. 258-269). Łódź: Wydawnictwo Politechniki Łódzkiej.
- Potocki, T., Opolski, K. (2016). Metody podnoszenia świadomości finansowej wśród osób zagrożonych wykluczeniem społecznym. *Studia Prawno-Ekonomiczne*, 98, 260.
- Struktura oszczędności gospodarstw domowych (grudzień 2018)*. Pobrane z: <https://analizy.pl/fundusze/wiadomosci24935/struktura-oszczednosci-gospodarstw-domowych-%28grudzien-2018%29.html>.
- Trafiałek, E. (2003). *Polska starość w dobie przemian*. Katowice: „Śląsk” Sp. z o.o. Wydawnictwo Naukowe.
- Ustawa z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (Dz.U. z 2019 r., poz. 300).
- Ustawa z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (Dz.U. z 2018 r., poz. 1270, z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 28 sierpnia 1997 r. o organizacji i funkcjonowaniu funduszy emerytalnych (Dz.U. z 2018 r., poz. 1906, z późn. zm.).
- Wiktorow, A. (2014). Polski system emerytalny po zmianie ustrojowej (1989-2014). *Ubezpieczenia Społeczne. Teoria i Praktyka*, 6, 4-12.
- Williams, K.C., Page, R.A., Petrosky, A.R., Hernandez, E.H. (2010). Multi-Generational Marketing: Descriptions, Characteristics, Lifestyles, and Attitudes. *Journal of Applied Business and Economics*, 11(2).
- Zeliaś, A., Pawełek, B., Wanat, S. (2002). *Metody statystyczne. Zadania i sprawdziany*. Warszawa: PWE.
- Zięba, R. (1999). *Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego*. Warszawa: Wydawnictwo Scholar.
- Żukowski, M. (1997). *Wielostopniowe systemy zabezpieczenia emerytalnego w Unii Europejskiej i w Polsce. Międzypaństwem a rynkiem*. Poznań: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu.
- <https://ec.europa.eu/eurostat/web/employment-and-social-inclusion-indicators/social-protection-and-inclusion/pension>.
- <https://strefabiznesu.pl/nawosc-29012021-emerytura-bez-potrzeby-osiagniecia-wieku-emerytalnego-wazny-tylko-staz-pracy-ile-dla-kogo-kiedy/ar/c3-15200046>.
- www.forbes.pl/finanse/prezydent-andrzej-duda-chce-wprowadzic-emerytury-stazowe/zxlg6m9.
- www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=BUFELQ.
- www.zus.pl/baza-wiedzy/skladki-wskazniki-odsetki/wskazniki/przecietne-wynagrodzenie-w-latach.

PRZEGLĄD NOWOŚCI WYDAWNICZYCH

Monika Danielska (red.)

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nowym Sączu

Kooperacja w perspektywie zasobów niematerialnych organizacji (wyd. I)

Autor: Anna Pietruszka-Ortyl

Wydawnictwo: C.H. Beck

Warszawa 2020

Współcześnie nastąpiła nowa rzeczywistość, w której zaczęły obowiązywać odmienne reguły działalności gospodarczej i inne zasady funkcjonowania społeczeństw. Gospodarka oparta na wiedzy wkroczyła w następną fazę rozwoju. Strategia kooperacji, ze wskazaniem na formułę powiązań łączących ze sobą aspekty konkurencyjności i współpracy, czyli kooperacyjność, a także ukierunkowanych na zasoby niematerialne, stała się jedną z najczęściej wykorzystywanych przez przedsiębiorstwa opcji rozwojowych. Wyjątkowe znaczenie w relacjach współdziałania uzyskała wiedza, jako podstawa dobrobytu i główny z czynników przewagi konkurencyjnej kooperacji. Wyzwaniem stało się kształtowanie optymalnych warunków do przebiegu procesu jej dyfuzji między aktorami układu i w samej konstelacji, zarówno na poziomie indywidualnym, grupowym, międzyorganizacyjnym, jak i całego ekosystemu relacji. Rewolucja cyfrowa wyłania zorientowane na wiedzę społeczeństwo 5.0, któremu zaczęła przyświecać idea współdzielenia, osadzona w konstrukcie współpracy, współzależności i współodpowiedzialności. Wszystkie obiekty, każdej ze sfer życia, stały się podmiotami uwikłania, a sieci zostały uznane za dominującą metaforę współczesnych czasów. Główne wyzwania aktywności ludzkiej i gospodarczej wpisały się w triadę: wiedza – sieć – kooperacja.

Książka stanowi kompendium wiedzy na temat funkcjonowania układów kooperacyjnych w warunkach nowej ekonomii, uzupełnione dyskusją badań empirycznych i składa się z pięciu części. W rozdziale pierwszym scharakteryzowano główne atrybuty współczesnej (opartej na wiedzy) rzeczywistości społecznej, gospodarczej i organizacyjnej. Rozdział drugi zadedykowano teoretycznym aspektom współpracy międzyorganizacyjnej przedsiębiorstw. W rozdziale trzecim skoncentrowano się na prezentacji głównych zasobów niematerialnych, determinujących motyw, przebieg i efektywność współpracy. Stąd też podjęto w nim problematykę zarządzania wiedzą i organizacyjnego uczenia się w układach kooperacyjnych, wpływu kapitału relacyjnego na dynamikę współdziałania międzyorganizacyjnego oraz kluczowych kompetencji aktorów więzi. Rozdział czwarty publikacji akcentuje rolę etapu przygotowawczego porozumienia dla sukcesu projektowanej kooperacji i zaprezentowany został w nim autorski model doboru partnera kooperacji ukierunkowanej na zasoby niematerialne sojuszu. Ostatnia (piąta) część książki prezentuje wyniki badań empirycznych dotyczących sposobów realizacji dyfuzji wiedzy między koalicjantami, roli zaufania w kooperacji oraz orientacji na budowanie klimatu spójności sojuszu i sieciowej kultury współdziałania.

Monografia, oprócz naukowego charakteru, ma także zalety aplikacyjne i implementacyjne, gdyż dostarcza praktycznych wskazówek w zakresie zarządzania układami sieciowymi. Może zatem stanowić inspirację dla większości menedżerów przedsiębiorstw działających w warunkach nowej rzeczywistości gospodarki opartej na wiedzy. Będzie ona także przydatna dla szerokiego grona odbiorców – teoretyków, praktyków oraz studentów.

opracowali: Marek Makowiec, Aleksandra Witoszek-Kubicka

Grywalizacja w edukacji i biznesie (wyd. I)

Autorzy: Marek Makowiec, Anna Witoszek-Kubicka (red.)

Wydawnictwo: Katedra Zachowań Organizacyjnych, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie
Kraków 2019

Zakładając (zgodnie z koncepcją człowieka bawiącego się – „homo ludens”), że kanwą ludzkiego działania jest zabawa i współzawodnictwo, gry można uznać za instrumenty kształtowania określonych zachowań społecznych. W zależności od wykorzystania konkretnych komponentów gier wskazuje się na takie narzędzia, jak grywalizacja czy gry poważne.

„Gry poważne”, jako symulacja wyimaginowanej rzeczywistości, pozwalają uczyć się oraz zdobywać doświadczenie i umiejętności, stawiając ich uczestnika przed koniecznością dokonywania znaczących wyborów w wysublimowanym kontekście. Grywalizacja polega z kolei na integracji elementów gier ze światem realnym poprzez wprowadzenie fabuły czy mechaniki. Podejmowane próby wdrożenia „gier poważnych” i grywalizacji (zarówno w kontekście biznesowym, jak i edukacyjnym) wskazują na możliwości podnoszenia skuteczności w osiąganiu założonych efektów uczenia się i kształtowaniu pożądaných zachowań. Przekładają się one na realizację celów biznesowych. Połączenie mechaniki, dynamiki i estetyki gry, właściwie zaimplementowane w kontekst określonej organizacji, mogą mieć pozytywny wpływ na osiąganie jej celów. Dotyczyć one mogą wielkości sprzedaży, poziomu efektywności systemów zarządzania wiedzą czy też motywowania pracowników. Z tego też względu grywalizacja i „gry poważne” (szczególnie w postaci mobilnej) w ostatnich latach zyskują coraz bardziej na znaczeniu i są wdrażane w wielu obszarach funkcjonowania organizacji. Wśród nich wyróżnić można: marketing, sprzedaż, sport czy zarządzanie projektami. Wykorzystuje się je również na różnych poziomach edukacji (począwszy od przedszkoli, po szkoły wyższe), a także podczas różnego rodzaju specjalistycznych szkoleń.

Wyzwaniom związanym z wdrażaniem grywalizacji poświęcona jest, składająca się z trzech części, monografia. Pierwsza z nich zawiera opracowania dotyczące wdrażania gier oraz grywalizacji na różnych poziomach edukacji formalnej i nieformalnej, jak też w logopedii oraz nauczaniu języków obcych. W drugiej części publikacji Autorzy koncentrują się na praktycznych aspektach implementacji grywalizacji biznesowej, ze szczególnym naciskiem na projekty wewnętrzne. Zostały w niej przedstawione studia przypadków, dotyczące obszarów szkolenia oraz rekrutacji i selekcji pracowników. Podejmuje ona zatem problematykę zastosowania gamifikacji do racjonalizacji aktywności biznesowych, tudzież relacji międzyludzkich. Trzecia część opracowania zawiera propozycje instrumentarium, które może stanowić techniczną podstawę projektów opartych na elementach gier. Prezentuje ona także przeglądowo inspirujące przykłady mechanizmów gier funkcjonujących w praktyce.

Łącznie opracowanie obejmuje 22 rozdziały, które kompleksowo i wielowymiarowo traktują o grach poważnych i grywalizacji. Monografia wyznacza kontekst dyskursu prowadzonego na jej łamach przez teoretyków i praktyków biznesowych, związanych z dogłębnie poruszaną w niej problematyką. Książka jest obecnie jedną z nielicznych publikacji w Polsce, rozwijającą z praktycznego i naukowego punktu widzenia zagadnienia dotyczące implementacji projektów grywalizacyjnych, instrumentów „gier poważnych” czy mechanizmów gier. Proponowana publikacja może stanowić inspirację do projektowania oraz wdrażania własnych projektów gamifikacyjnych i stać się kompendium wiedzy dla menadżerów, przedsiębiorców, ale także nauczycieli, edukatorów i szkoleniowców.

opracowała: Anna Pietruszka-Ortyl

Outsourcing w opiece zdrowotnej (wyd. I)

Autor: Emil Bukłaka

Wydawnictwo: CeDeWu

Warszawa 2020

Zmiany zachodzące w ostatnich latach w sektorze ochrony zdrowia mają dynamiczny przebieg. Rozwój zasad funkcjonowania opieki zdrowotnej, rosnąca konkurencja (w tym rywalizacja o klienta/pacjenta) implikuje konieczność ciągłego doskonalenia. Staje się ona instrumentem wspomagającym dążenie do doskonałości organizacyjnej, a także do podejmowania nowych wyzwań w kontekście poszukiwania i wykorzystania bardziej efektywnych metod zarządzania placówkami opieki zdrowotnej.

Istotnym elementem praktyk zarządczych jest poprawa efektywności funkcjonowania organizacji, zwiększenie dostępności i polepszanie jakości usług medycznych. Istniejące ograniczenia finansowe w ich kontraktowaniu z płatnikiem (Narodowym Funduszem Zdrowia), potęgują problemy bieżącej działalności szpitali. Dyrektorzy jednostek medycznych negocjują z organami założycielskimi swoich jednostek, informując jednocześnie o kondycji ekonomiczno-finansowej, bieżącej działalności medycznej, podejmowanych inicjatywach oraz prognozach i kierunkach wdrażanych zmian. Z tego względu ważne staje się poszukiwanie metod bardziej efektywnego dysponowania środkami finansowymi, takich jak outsourcing. Twórcy systemów ochrony zdrowia zwracają zatem coraz większą uwagę na możliwość wykorzystania outsourcingu w podległym im sektorze, z uwagi na to, iż jest on jedną z najlepszych form zarządzania w podmiotach służby zdrowia.

Warto polecić prezentowaną książkę, która porusza wiele istotnych i aktualnych zagadnień z tego obszaru. W publikacji dokonana została analiza wykorzystania outsourcingu jako narzędzia racjonalizacji działań w zakładach opieki zdrowotnej na przykładzie polskich szpitali publicznych, ze szczególnym uwzględnieniem procesów restrukturyzacyjnych, dziejących się w opiece zdrowotnej. Znaczący, pod względem naukowym, jest fakt uporządkowania i usystematyzowania wiedzy z zakresu stosowania outsourcingu w polskich szpitalach, a także krytycznej oceny skali jego stosowania. W publikacji dokonano również porównania polskiego systemu opieki zdrowotnej z wybranymi modelami stosowanymi na świecie.

Prezentowane treści przedstawione zostały w trzech częściach:

- I. System opieki zdrowotnej i jego restrukturyzacja;
- II. Outsourcing w procesie restrukturyzacji szpitali;
- III. Outsourcing w praktyce zarządzania szpitalami – wyniki badań empirycznych.

Książka stanowi wartościowe opracowanie, które prezentuje nie tylko aktualny stan wiedzy, ale również wyniki badań w zakresie stosowania outsourcingu w polskich szpitalach publicznych. Dokonano w niej też oceny stopnia zadowolenia kadry kierowniczej placówek z przeprowadzonych wydzieleń, zbadano korelacje pomiędzy trybem, przebiegiem oraz zakresem outsourcingu w zależności od poziomów referencyjnych szpitali, jak również zidentyfikowano rodzaje działalności planowane do wydzielenia w najbliższych latach.

Opracowanie można polecić szerokiemu gronu odbiorców – zarówno kadrze badawczo-naukowej, studentom uczelni medycznych oraz biznesowych, praktykom (kadrze zarządzającej szpitalami i innymi jednostkami opieki zdrowotnej), jak też osobom zawodowo zajmującym się outsourcingiem.

opracowała: Honorata Trzcicka

Identyfikacja barier prawnych w prowadzeniu działalności gospodarczej. Wybrane zagadnienia (wyd. I)

Autorzy: Jadwiga Glumińska-Pawlic, Bogusław Przywora, Aleksander Słysz (red.)
Wydawnictwo: C.H. Beck
Warszawa 2021

Wydział Prawa i Ekonomii Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego im. Jana Długosza w Częstochowie należy do najmłodszych fakultetów prawnych w Polsce. Został utworzony w 2019 roku, jednak środowisko z nim związane kształtowało się już od dłuższego czasu. Sama uczelnia ma za sobą 50 lat działalności w różnych formach instytucjonalnych. Powstała w 1971 roku jako Wyższa Szkoła Nauczycielska, wkrótce stała się Wyższą Szkołą Pedagogiczną, w 2004 roku przekształciła się w Akademię, a od 2018 roku jest Uniwersytetem. Członkowie i współpracownicy społeczności prawników Wydziału reprezentują w pewnej części doświadczenia Uniwersytetu Śląskiego i Uniwersytetu Łódzkiego, ośrodek jest jednak silny również dzięki miejscowym specjalistom, w większości związanym z praktyką w różnych zawodach prawniczych. Ta jego cecha charakterystyczna znajduje odbicie w omawianej publikacji.

Wydawnictwo C.H. Beck opublikowało w serii monografii prawniczych obszerną pracę zbiorową poświęconą badaniom dysfunkcji w relacjach pomiędzy prawem i działalnością gospodarczą. Publikacja na 376 stronach przedstawia 23 artykuły (rozdziały) 28 autorów. Zawiera też indeks rzeczowy, bardzo w lekturze pracy przydatny. Zbiór artykułów jest owocem prowadzonych od pewnego czasu przez ośrodek częstochowski badań nad systemem prawnym jako źródłem utrudnień i przeszkód w prowadzeniu działalności gospodarczej na obszarze Polski. Z założenia prawo ma pełnić rolę racjonalnego regulatora życia społecznego, chronić interes indywidualny, godząc go z publicznym i tworzyć warunki dla skutecznej działalności przedsiębiorstw. Ustawodawca bywa jednak nieracjonalny, a tworzone przez niego przepisy nie wypełniają swoich zadań w sposób właściwy. Zjawisko to potęguje się proporcjonalnie do złożoności życia społecznego, zagęszczania się skomplikowanej siatki powiązań, wpływów i korelacji jego różnych dziedzin, na poziomie zdarzeń oraz procesów. Prawodawca ma obowiązek przewidzieć z góry skutki wprowadzanej regulacji i zoptymalizować jej kształt. Często jednak nie jest ich w stanie przewidzieć. Brakuje mu wiedzy, wyobraźni, środków, konsultacji, czasu, a poza tym zmieniają się okoliczności faktyczne. Sytuację pogarsza trudność analizowania regulacji w szerszym, holistycznym, kontekście społecznym. Najczęściej legislator koncentruje się na doraźnych celach i poszczególnych aspektach rzeczywistości. Łatwo dostrzega on korzyści z przepisów, a bagatelizuje zagrożenia przez nie wywoływane. Tymczasem „złe” prawo, gdy rozlewa się po nieskończonym uniwersum stosunków społecznych, w które państwo ingeruje, staje się udręką ludzi aktywnych (zwłaszcza w gospodarce).

Autorzy dobrze znają poruszaną tematykę. Mają z omawianymi kwestiami do czynienia nie tylko przy lekturze Dzienników Ustaw i literatury przedmiotu, ale także w ramach własnej praktyki zawodowej, w pracy w instytucjach publicznych czy w prowadzonej przez siebie działalności gospodarczej. Obserwują je przy tym fachowym okiem prawnika. Skupienie analizy prawnej na negatywnych aspektach stosowania określonych przepisów jest raczej rzadkie w badaniach. Tymczasem profesjonalna ocena prawa i jego krytyczna analiza jest potrzebna społeczeństwu, a dla rozumnego legislatora jest po prostu nieodzowna. Z tego względu koncepcja opracowania musi być oceniona z uznaniem.

Jako punkt odniesienia w prowadzonych badaniach Autorzy przyjmują najczęściej sytuację małych i średnich przedsiębiorców: ich trudności oraz bariery, które tworzą w ich działalności nieudane regulacje prawne. Znaczenie małych i średnich przedsiębiorstw w publikacji zostało zresztą podkreślone także przez fakt zamieszczenia w niej słowa wstępnego autorstwa Rzecznika Małych i Średnich Przedsiębiorców oraz omówienia jego sprawozdania (za 2019 rok), przedstawianego zgodnie z ustawą co roku prezesowi Rady Ministrów, które zamyka całą publikację w charakterze podsumowania.

Praca ma charakter interdyscyplinarny i prócz analizy dogmatycznej norm z różnych gałęzi prawa, zawiera także elementy ekonomicznej analizy prawa w związku z działalnością gospodarczą przedsiębiorców i praktyką stosowania wobec niej przepisów prawnych. Posiada ona więc jednocześnie charakter teoretyczny i praktyczny. Poruszane w niej kwestie prawne najczęściej cechują się powszechnością i są istotne dla podmiotów działających w różnych obszarach życia gospodarczego. W kilku rozdziałach autorzy rozpatrują jednak przeglądowo bariery prawne w poszczególnych branżach czy też rodzajach działalności (np. w górnictwie, gospodarce komunalnej, usługach farmaceutycznych). Zakres tematyki ma wpływ na różny stopień szczegółowości kolejnych rozdziałów. Stosunkowo niewiele z nich ma charakter uogólniający, jak wstępny artykuł o barierach finansowych i prawno-podatkowych w prowadzeniu działalności gospodarczej. Podobnie dotyczący problemów konstytucyjnych artykuł o zasadzie ochrony zaufania do państwa i stanowionego przez nie prawa oraz tekst o pewności prawa jako bezwzględny postulacie i wymogu techniki legislacyjnej. Nawet one bazują jednak na konkretnych przykładach. Większość studiów dotyczy dosyć szczegółowych zagadnień z zakresu prawa administracyjnego, publicznego prawa gospodarczego, prawa podatkowego i procedur prawnych. Omówione w książce są też dysfunkcyjne z punktu widzenia prowadzenia działalności gospodarczej, regulacje prawa zamówień publicznych, ochrony konkurencji, zagospodarowania przestrzennego, prawa wodnego, prawa ochrony przyrody, ubezpieczeń społecznych, ochrony danych osobowych oraz ustawy karno-skarbowej.

Artykuły przyjmują w praktyce jednolity schemat opracowania. Rozpoczyna je identyfikacja bariery prawnej, w ślad za nią idzie jej analiza, a zwieńczeniem pracy są wnioski dotyczące obowiązującego prawa (*de lege lata*) i postulaty pod adresem ustawodawcy w zakresie koniecznych jego modyfikacji (*de lege ferenda*).

Publikacja jest interesująca merytorycznie i przydatna nie tylko dla organizatorów życia gospodarczego czy twórców prawa, ale także dla ekonomistów i samych przedsiębiorców. Prezentowaną w artykułach jednolitą metodę badawczą należy uznać za twórczy, wartościowy wkład Autorów. Jest ona pożyteczna z punktu widzenia czytelnika i podnosi merytoryczną wartość spójnej publikacji. Duża w tym zasługa liderów zespołu i redaktorów, którzy ją przygotowali.

opracował: Jarosław Reszczyński

Wskaźniki finansowe dla sprawozdania według Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej (wyd. I)

Autor: Dariusz Wędzki

Wydawnictwo: C.H. Beck

Warszawa 2021

Ocena sytuacji finansowej jednostki gospodarczej jest źródłem zainteresowania nie tylko kadry zarządzającej, ale również szerokiego grona interesariuszy zewnętrznych, takich jak: rynek kapitałowy, biegli rewidenci, konkurencja czy dostawcy. Podstawowym narzędziem, pozwalającym na zbadanie sytuacji finansowej przedsiębiorstwa, jest analiza wskaźnikowa, prowadzona na podstawie danych zaprezentowanych w sprawozdaniu finansowym.

Głównym celem niniejszej monografii jest ukazanie wskaźników finansowych, wchodzących w skład narzędzi analizy finansowej, które zostały opracowane na podstawie sprawozdań finansowych, sporządzonych zgodnie z Międzynarodowymi Standardami Sprawozdawczości Finansowej (MSSF). W publikacji zaprezentowane zostały zarówno cechy informacyjne, jak i metodologiczne podstawowego zestawu wskaźników.

Polecana monografia swoją strukturą obejmuje trzy rozdziały. W pierwszym z nich autor wskazuje na istotę analizy wskaźnikowej sprawozdania finansowego, które sporządzane jest według MSSF. W kolejnej części charakteryzuje on sprawozdania finansowe ogólnego przeznaczenia oraz sprawozdania skonsolidowane według MSSF dla celów analizy wskaźnikowej. Ostatni rozdział poświęcony jest stworzeniu podstawowego zestawu wskaźników finansowych. Pod uwagę wzięto tu m.in. wskaźnik: płynności, wypłacalności finansowej (zadłużenia), sprawności zarządzania oraz rentowności.

Istotnym walorem monografii jest zilustrowanie rozważań teoretycznych rozbudowanymi przykładami praktycznymi.

Niniejsza publikacja dedykowana jest szerokiemu gronu odbiorców. Są nimi zarówno studenci kierunków ekonomicznych, praktycy, osoby sporządzające sprawozdania według MSSF, jak i zarządzający jednostkami, którzy szukają rzetelnych oraz wiarygodnych podstaw prowadzenia analizy finansowej opartej o wskaźniki finansowe.

opracowała: Judyta Witowska

Oszustwa i manipulacje księgowo-rachunkowe a rachunkowość kreatywna (wyd. I)

Autor: Artur Hołda

Wydawnictwo: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne

Warszawa 2020

Prowadzenie działalności gospodarczej w sytuacji wzrastającej konkurencji, szybkiego wzrostu technologii czy umiędzynaradawiania się rynków nie należy do prostych czynności. Dodatkowo niepewność sytuacji na rynkach finansowych, a także groźba utraty płynności finansowej niejednokrotnie wywołuje pokusę u osób tworzących sprawozdania finansowe do kreowania ich obrazu. Jednostka gospodarcza, poprzez manipulowanie podstawowymi wielkościami bilansowymi może uzyskać nieuzasadnioną przewagę konkurencyjną nad pozostałymi uczestnikami rynku. Informacja, która jest zniekształcona i pochodzi ze sfałszowanych sprawozdań finansowych negatywnie wpływa na rachunek ekonomiczny oraz powoduje zakłócenia w funkcjonowaniu mechanizmów rynkowych. Problem wiarygodności informacji ekonomicznej prezentowanej przez jednostki gospodarcze w sprawozdaniach finansowych stanowi zatem niezmiernie ważne zagadnienie.

W niniejszej monografii autor stara się jednak usystematyzować wiedzę w ramach tego obszaru rachunkowości i wyraźnie rozróżnia rachunkowość kreatywną od oszustw (manipulacji) księgowych. Swoją hipotezę „...rachunkowość kreatywna nie jest pojęciem tożsamym z oszustem księgowym...” popiera bogatym przeglądem literaturowym. Publikacja składa się z sześciu rozdziałów. Pierwsze trzy części mają charakter teoretyczny i odnoszą się (poza wprowadzeniem) do przedstawienia rachunkowości i jej atrybutów oraz klasyfikacji i przykładów przestępstw gospodarczych oraz oszustw księgowych. W czwartym rozdziale autor prezentuje systematykę oszustw księgowych, wskazując na najpopularniejsze metody oszustw księgowych, takich jak: niewłaściwe ujmowanie przychodów, wadliwe aktywowanie kosztów, manipulowanie nakładami na remonty i ulepszenia, czy odpisami amortyzacyjnymi. Rozdział piąty został poświęcony technikom wykrywania oszustw księgowych, tj.: technice „czerwonych flag”, Modelowi Benforda oraz Modelowi Beneisha. W ostatniej części zaprezentowane zaś zostały wyniki badań na temat rachunkowości kreatywnej oraz oszustw księgowych w opiniach biegłych rewidentów i księgowych.

Monografia adresowana jest do wszystkich osób, które skupiają swoje zainteresowania wokół oceny i badań rzetelności sporządzanych sprawozdań finansowych.

opracowała: Judyta Witowska

Informacje o Autorach

dr Monika DANIELSKA

Wykładowca przedmiotów z dyscypliny finansów w Instytucie Ekonomicznym Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Nowym Sączu i trener szkoleń. Doktor nauk społecznych w dyscyplinie: ekonomia i finanse (Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie). Absolwentka studiów magisterskich w zakresie nauk Ekonomicznych na Wydziale Ekonomii i Stosunków Międzynarodowych Akademii Ekonomicznej w Krakowie. Zainteresowania badawcze koncentruje przede wszystkim na zagadnieniach związanych z finansowaniem przedsiębiorstw, a zwłaszcza funkcjonowaniem i możliwościami rozwoju przedsiębiorstw w tzw. „trudnych” warunkach otoczenia.

prof. dr hab. Kazimierz GÓRKA

W latach 1963-2015 pracownik naukowo-dydaktyczny Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, w latach 1992-2018 także w innych uczelniach; w latach 1987-2008 kolejno kierownik Zakładu Ekonomiki Przemysłu, dyrektor Instytutu Ekonomiki Przemysłu, kierownik Katedry Polityki Przemysłowej i Ekologicznej UE. Współzałożyciel (1991) i pierwszy przewodniczący polskiego oddziału Europejskiego Stowarzyszenia Ekonomistów Środowiska i Zasobów Naturalnych (EAERE), obecnie Polskie St. E. Ś. i Z. N., wieloletni wiceprzewodniczący Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego w Krakowie, członek rad programowych czasopism „Ekonomia i Środowisko” oraz „Aura”. Autor i współautor ok. 500 publikacji, w tym ok. 30 monografii i podręczników oraz ponad 300 artykułów naukowych, publikowanych także w innych krajach, z zakresu ekonomiki przemysłu, ekonomiki ochrony środowiska naturalnego i polityki ekologicznej, zarządzania przedsiębiorstwami, ekonomiki pracy, gospodarki nieformalnej.

mgr Czesław GRUCA

Magister ekonomii, księgowy/kadrowy w Małopolskim Centrum Finansów i Rachunkowości. Zainteresowania koncentruje wokół takich zagadnień, jak: inwestycje, zabezpieczenia emerytalne, polityka społeczna i rozwój osobisty. Autor publikacji naukowych z zakresu finansów i rachunkowości.

dr Aleksandra JASIŃSKA

Wykładowca w Instytucie Ekonomicznym Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Nowym Sączu. Absolwentka matematyki na Uniwersytecie Jagiellońskim i studiów doktoranckich na Uniwersytecie Ekonomicznym w Krakowie, jak również studiów podyplomowych z inżynierii oprogramowania na Uniwersytecie Jagiellońskim i zarządzania oświatą na Uniwersytecie Rzeszowskim. Autorka publikacji z zakresu finansów samorządowych i dydaktyki matematyki.

dr Natalia JAŚKIEWICZ

Wykładowca w Instytucie Ekonomicznym Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Nowym Sączu. Doktor nauk społecznych w dyscyplinie: nauki o polityce i administracji. Zainteresowania naukowo-badawcze koncentruje wokół zagadnień dotyczących przedsiębiorczości, a także jej związku z rozwojem lokalnym i regionalnym.

prof. dr hab. Jerzy KORNAŚ

Profesor nauk humanistycznych, profesor zwyczajny Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Nowym Sączu i Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie. Kierownik Katedry Nauk Politycznych na Wydziale Ekonomii i Stosunków Międzynarodowych UEK. Autor i współautor kilkudziesięciu publikacji z dziedziny historii polskiej myśli państwowej i politycznej, transformacji ustrojowej polskiego systemu politycznego, służby cywilnej i współczesnych przemian programowych polskich ruchów politycznych.

dr hab. Agata NIEMCZYK, prof. PWSZ

Profesor w Zakładzie Zarządzania Instytutu Ekonomicznego Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Nowym Sączu i w Katedrze Turystyki Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie. Zainteresowania koncentruje wokół takich zagadnień, jak: przemysły czasu wolnego, turystyka, ekonomika turystyki, marketing w turystyce, marketing terytorialny, turystyka pokoleń; konsumpcja i zachowania rynkowe nabywców na rynkach różnych branż; ekonomia współdzielenia; ekonomia doświadczeń; społeczeństwo informacyjne; marketing w przedsiębiorstwach, badania rynkowe, media społecznościowe. Autorka licznych publikacji naukowych.

mgr Paulina RYDWAŃSKA

Doktorantka Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, wykładowca w Instytucie Ekonomicznym Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Nowym Sączu. Posiada doświadczenie w pracy w trzecim sektorze oraz w pisaniu i realizacji projektów finansowanych z Europejskiego Funduszu Społecznego. Główna tematyka zainteresowań to działalność trzeciego sektora i przedsiębiorstw społecznych, a także prowadzenie aktywnej polityki społecznej.

prof. dr hab. Krzysztof SURÓWKA

Profesor nauk ekonomicznych, Kierownik Katedry Finansów Publicznych Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie oraz Kierownik Zakładu Ekonomii i Finansów Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Nowym Sączu. Zainteresowania naukowe koncentruje wokół zagadnień związanych z finansami publicznymi, finansami samorządu terytorialnego, podatkami i zarządzaniem finansami przedsiębiorstw komunalnych. Autor i współautor ponad 120 publikacji z zakresu finansów, finansów samorządu terytorialnego, podatków i funkcjonowania podmiotów sektora publicznego.

dr Agnieszka THIER

Doktor nauk ekonomicznych, adiunkt w Katedrze Ekonomiki i Organizacji Przedsiębiorstw Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie. Autorka i współautorka ponad 70 publikacji naukowych, w tym krajowych oraz zagranicznych. Zainteresowania koncentruje wokół zagadnień związanych z ekonomiką ochrony środowiska i gospodarki wodnej, a także zarządzaniem przedsiębiorstwami rodzinnymi, turystycznymi i organizacjami publicznymi w kontekście zrównoważonego oraz trwałego rozwoju.